

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**SVĚT ROKYCANSKÝCH MĚŠŤANŮ A MĚŠŤANEK VE SVĚTLE
JEJICH TESTAMENTŮ V 16. AŽ 18. STOLETÍ**

Vedoucí diplomové práce: PhDr. Pavel Král, Ph.D.

Autorka práce: Bc. Václava Kalousová

Obor: Historie (HISn)

Ročník: 3.

2012

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Holoubkově, 28. dubna 2012.

.....

Bc. Václava Kalousová

Poděkování

Na prvním místě bych ráda poděkovala svojí rodině za to, že mě všemožně podporovala při studiu, a za trpělivost a pochopení, které se mnou měla v době, kdy práce vznikala.

Vedoucímu práce panu PhDr. Pavlu Královi, Ph.D., bych chtěla poděkovat za cenné rady, připomínky a nové podněty k vznikající práci.

Velký dík patří Vladěce Podané za četné konzultace při skleničce vína a kapučína, mému příteli Vaškovi Vondrovskému za pomoc při sestavení obrazových příloh a příjemnou motivaci, dále panu Ivu Osvadlovi za fotografie.

Děkuji také pracovnícím a pracovníkům Státního okresního archivu v Rokycanech a knihovny Královské kanonie premonstrátů na Strahově za to, že mi vždy vyšli vstříc a byli ochotni mi pomoci při vyhledávání pramenů.

Anotace

Diplomová práce *Svět rokycanských měšťanů a měšťanek ve světle jejich testamentů v 16. až 18. století* vychází ze studia dvou knih posledních vůlí, které jsou uloženy ve Státním okresním archivu Rokycany. Pramennou základnu dále rozšiřuje dobová preskriptivní literatura, tzv. knihy o dobré smrti, kniha rokycanského mariánského bratrstva a kostelní rejstříky. Postupně byla věnována pozornost proměně rokycanské testamentární praxe, obrazu zbožnosti v kšaftech a vnímání smrti. Dále se autorka práce zaměřila na to, jak vypovídají testamenty o struktuře raně novověké rodiny, sociálním okolí testátora a hmotné kultuře měšťanských domácností. Součástí práce je obrazová příloha.

Abstract

The Master Thesis *World of the Burgesses of Rokycany in the Light of Their Testaments in 16th - 18th Century* is based on the studies of two books of last wills and testaments deposited in the State District Archives in Rokycany. The base of sources is further enlarged by the prescriptive literature of that time, i.e. books of good death, the book of the St. Mary's Fraternity and church registers. Attention was gradually paid to the transformation of the testamentary practice in Rokycany, to the representation of piety in the testaments and to the perception of death. Moreover, the author of the work has aimed her attention to the evidence of the structure of families in the Early New Age, of the social environments of the testator and material culture of the burgesses' households seen from the testaments. A component part of the thesis is a picture annex.

Obsah

1. Úvod	7
1.1. Metodologický kontext	8
1.1.1. Francouzské podněty	8
1.1.2. České prostředí a bádání o kšaftech	11
1.2. Heuristická východiska	15
2. Proměna rokycanské testamentární praxe	19
2.1. Časové vymezení výzkumu	19
2.2. Kšaftování podle Koldínových práv	23
2.3. Rokycanský testamentární zápis	27
3. Rodinné struktury a sociální okolí měšťanů ve světle testamentů	36
3.1. Osoba testátora	38
3.2. Obraz rodiny v testamentech	45
3.2.1. Nukleární rodina	45
3.2.2. Širší rodina	48
3.2.3. Citové vazby v rodině	50
3.3. Sociální okolí testátora	52
4. Obraz měšťanské zbožnosti v testamentech	54
4.1. Náboženské poměry v Rokycanech	55
4.1.1. Předbělohorské období	56
4.1.2. Pobělohorské období	58
4.2. Projevy testamentární zbožnosti	61
4.2.1. Fundace církevním institucím	62
4.2.2. Odkazy na chudé – charita	64
4.2.3. Odkazy náboženským bratrstvům	66
4.3. Nebe, peklo a očistec v testamentech a preskriptivní literatuře	69
4.3.1. Nebe	71
4.3.2. Peklo	73
4.3.3. Očistec	75
5. Vnímání stáří, nemoci a smrti v testamentech	78
5.1. Křesťanská smrt	79
5.1.1. Role testamentu	82
5.2. Obraz smrtelné postele v testamentech	85

5.3. Pohřby a místa posledního odpočinku ve světle testamentů	88
5.3.1. Místo posledního odpočinku a průběh pohřbu	89
5.3.2. Vydání za pohřby	91
6. Hmotná kultura měšťanských domácností	93
6.1. Vybavení měšťanských domácností	94
6.1.1. Kuchyně	96
6.1.2. Obraz postele	99
6.1.3. Odívání	100
6.1.4. Šperky, cennosti, umělecké předměty	102
7. Závěr	105
8. Seznam použitých pramenů a literatury	109
8.1. Prameny	109
8.1.1. Prameny nevydané	109
8.1.2. Dobové tisky	109
8.1.3. Prameny vydané	110
8.2. Literatura	111
8.3. Internetové zdroje	118
9. Seznam zkratk	119
10. Seznam grafů a tabulek	120
11. Obrazová příloha	121

1. Úvod

Předkládaná diplomová práce *Svět rokycanských měšťanů a měšťanek ve světle jejich testamentů v 16. až 18. století* navazuje na bakalářskou práci *Rokycanští měšťané v zrcadle testamentů na počátku předbělohorské doby (1517-1550)*.¹ Výzkum se rozvíjel dál po časové ose. Z předbělohorské doby se dostal až do 18. století, čímž postihnul proměny v čase. Díky rozsáhlejší pramenné základě došlo k rozšíření otázek, na které hledá odpovědi, a to především v oblasti chápání smrti, pohřebních zvyklostí, náboženského vyznání a projevů zbožnosti rokycanských měšťanů. Cílem práce je zrekonstruovat svět rokycanských měšťanů na základě výzkumu jejich závětí. Kšaft jako pramen hromadné soukromoprávní povahy je spojen převážně s bádáním o smrti, neboť v raném novověku představoval jednu z příprav k správnému křesťanskému zakončení pozemského života. Poslední vůle ovšem dovolují nahlédnout do běžného života měšťanů, kromě vnímání smrti a zbožnosti ukazují testamenty sociální síť kšaftujících, podávají pohled na rodinné a hmotné zázemí pořizovatelů posledních vůlí. V českém prostředí představují poslední vůle, ať šlechty nebo měšťanů, hojně využívaný pramen, který otevírá poznání každodennosti člověka 16. a 17. století.²

Diplomová práce se snaží podat co nejkomplexnější rozbor posledních vůlí. Kladené otázky a získávání odpovědí spadají do oblasti tzv. testamentárního diskursu. V diplomové práci bude přestavena proměna rokycanské testamentární praxe od počátku 16. století do dvacátých let 17. století se srovnávací sondou do 18. století. Hlavním cílem testátorů bylo rozdělit majetek mezi své blízké, což umožňuje rekonstruovat raně novověkou rodinu a sociální síť rokycanských měšťanů. Tomuto okruhu otázek je věnována další kapitola práce. V následující kapitole se autorka pokusí

¹ Srov. Václava KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané v zrcadle testamentů na počátku předbělohorské doby (1517-1550)*, České Budějovice 2009 (bakalářská práce).

² Blíže ke šlechtickým testamentům např. Pavel KRÁL, *Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650*, České Budějovice 2002; TÝŽ, *Smrt a Pohřby české šlechty na počátku novověku České Budějovice* 2004. Blíže k měšťanským testamentům např. Michaela HRUBÁ, *Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době*, Ústí nad Labem 2002; Petr RAK, *Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani do počátku 17. století*, SAP 48, 1998/2, s. 3-106; Jana RATAJOVÁ, *Pražské testamenty (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur*, PSH 30, 1998, s. 90-125. Tomáš MALÝ, *Smrt a spása mezi Tridenintem a sekularizací. Brněnští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století*, Brno 2009.

zrekonstruovat vnímání Boha a zbožnost rokycanských testátorů a testátorek. V této kapitole byla kromě testamentů a dobové preskriptivní literatury využita jako další pramen kniha rokycanského mariánského bratrstva.³ Stranou zájmu nezůstane ani pohled na nemoc, stáří a smrt v testamentech. V této části práce rozšiřují pramennou základnu vedle testamentů a knih o dobré smrti registra kostelní, do kterých byly zaznamenány příjmy za zvonění hran.⁴ Důležitým prvkem nejsou jen směry odkazů, ale také povaha kšaftovaných předmětů, prostřednictvím které se dá uchopit hmotná kultura měšťanských domácností.

1.1. Metodologický kontext

1.1.1. Francouzské podněty⁵

Bádání o smrti, které jako jeden z pramenů poznání využilo testamenty, je v evropském prostoru spojeno s Francií a školou Annales. Kuno Böse ve své studii uvádí dvě možnosti, proč se téma smrti zrodilo právě ve francouzském dějepisectví. Za prvé upozornil na neobvyklou intelektuální tradici francouzského prostoru, na kterou měl vliv jansenismus, osvícenské století, které postavilo téma smrti do centra literatury a filozofie, a odcizený přístup ke smrti, který je patrný v dílech Jeana Paula Sartra.⁶ Jako druhou možnou odpověď na otázku uvádí objevení nového směru v historickém bádání, který prosadili historici sdružení kolem revue Annales. Právě tyto historici poukázali na to, že dějiny nejsou spojeny jen s událostmi ze života velkých osobností, ale začali se zajímat o široké vrstvy společnosti a o to, jak tito lidé žili, pracovali, jedli, mysleli, milovali a umírali. Tak se zrodily dějiny mentalit, jejichž proměna byla zkoumána v rámci epochy dlouhého trvání – tzv. „*longue durée*“ Fernanda Braudela.⁷ Ve francouzském dějepisectví se podle přístupu k pramenům dají rozlišit dva směry

³ SOKA Rokycany, Bratrstvo Matky Boží Sněžné v Rokycanech, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673 (nezpracováno).

⁴ SOKA Rokycany, AMRO I, kart. 38, sing. Ak 122-134.

⁵ Podkapitola věnovaná francouzským přístupům vychází z poznatků, které ve svých studiích uvedli Kuno Böse, Pavel Král a Tomáš Malý. Srov. Kuno BÖSE, Das Thema „Tod“ in der neuen französischen Geschichtschreibung: Ein Überblick, in: Paul Richard Blum (Hg.), Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert, Wolfenbüttel 1983, s. 1-20; P. KRÁL, Smrt, s. 9-18; T. MALÝ, Smrt, s. 19-32.

⁶ K. BÖSE, Das Thema, s. 2.

⁷ TAMTÉŽ, s. 3.

bádání. První je spojený s dílem Philippe Arièse, druhý je reprezentovaný Michele Vovellem a Pierrem Chaunem.⁸

Velký průlom znamenal Arièsův článek o převrácené smrti, ve kterém porovnal přístup ke smrti v dnešní době a v minulosti.⁹ Výsledkem jeho práce je do češtiny přeložené dílo *Dějiny smrti*.¹⁰ Ve svém výzkumu vyšel Ariès z literárních pramenů, jako jsou hrdinské eposy, romány a vzpomínková literatura, z náboženských textů, administrativních nařízení a nápisů či ikonografie na náhrobcích. Výběr pramenů, jak sám přiznává, byl intuitivní, čemuž odpovídá i jeho interpretace. Pro tento přístup bývá často kritizován. Ve svých výzkumech pracuje převážně s prameny, které jsou spojeny tehdejšími elitami, což nedovoluje poskládat obraz toho, jak vnímaly smrt širší vrstvy společnosti.¹¹ Arièsův výzkum je primárně zaměřen na francouzské prostředí a vychází z francouzské pramenné základny, on však neváhal své poznatky aplikovat na celý západní svět.¹² Jeho dílo však bezesporu představuje jednu z největších inspirací pro další bádání. Ariès se věnoval významu testamentu, který podle něj představoval prostředek, díky kterému šlo oklamat smrt. Pomocí poslední vůle se člověk zřekl pozemských statků a zajistil si tak posmrtný život.¹³

Způsob práce Michela Vovella a Pierra Chaunu byl založený na jiném přístupu k pramenům. Přinesl ucelenější pohled na dějiny smrti. Opíral se prameny hromadné povahy, které podrobil sériovému zpracování. Oba historici navazovali na demografické výzkumy, které se zabývaly vysokou úmrtností před francouzskou revolucí.¹⁴ Demografové vycházeli ze statisticko-kvantifikačních analýz dat, které získali z církevních matrik. Tyto analýzy poskytly nejdůležitější demografické údaje o křtech, sňatcích a úmrtích. Získaná data byla doplněna o srovnání s kvalitativními prameny, jako jsou katechismy, pastýřské listy, kázání, modlitební knihy a zprávy o pohřbech.¹⁵

Michel Vovelle ve svém bádání ze sedmdesátých let 20. století předkládal komplexnější pohled na dějiny smrti než Philippe Ariès. Jako marxistický historik kladl

⁸ TAMTÉŽ, s. 3-4.

⁹ T. MALÝ, *Smrt*, s. 21.

¹⁰ Philippe ARIÈS, *Dějiny smrti I-II*, Praha 2000. Ve Francii vyšlo v roce 1977.

¹¹ K. BÖSE, *Das Thema*, s. 4.

¹² T. MALÝ, *Smrt*, s. 22.

¹³ P. KRÁL, *Smrt*, s. 12.

¹⁴ K. BÖSE, *Das Thema*, s. 5

¹⁵ P. KRÁL, *Smrt*, s. 13-14.

důraz na praktické vědomé aspekty, prostřednictvím kterých vysvětloval změny v postojích ke smrti. Rozlišoval mezi barokním přístupem ke smrti, kdy smrt představovala trest za hříchy, a osvícenským přístupem, který považoval smrt za biologickou záležitost a součást přírodního řádu.¹⁶ Vovelle provedl periodizaci smrti na „*smrt, které podléháme*“, kterou představují demografické aspekty jako úmrtnost, pohlaví, věk a sociální postavení, a „*smrt prožívanou*“, tj. soubor gest a rituálů, které provázejí umírání.¹⁷ Pramennou základnu pro jeho bádání o smrti tvořily mimo jiné testamenty. Pomocí testamentů rekonstruoval vztah člověka k vlastní smrti a k pohřebnímu ceremoniálu. Dále se zajímal, jak se v testamentech odráží postoje testátorů ke spáse duše. Sledoval roli odkazů na zbožné účely a zádušních mší. Popsal instituci nebeských a pozemských přímluvců na základě členství testátorů v náboženských bratrstvech a farních společenstvích.¹⁸ Narozdíl od Arièse je Vovellův výzkum časově (16.-18. století) a regionálně (Provence) ohraničen.

Pierre Chaunu se pokusil podchytit téma smrti prostřednictvím kvalitativních pramenů, které představovaly knihy katechismu, pastýřské listy, modlitební knihy a sbírky kázání. Dále ve svém výzkumu kolektivních přístupů ke smrti využil prameny hromadné povahy. Spolu se svými studenty sestavil databázi 10 000 pařížských testamentů z 16. až 18. století. Při práci postupoval podle třech kroků. Nejprve zpracoval křesťanské teologické představy o smrti a onom světě na základě biblických představ. Poté popsal hospodářské a sociální prostředí v Paříži v 16. až 18. století. Nakonec provedl podrobnou analýzu pařížských testamentů.¹⁹ V první řadě se Pierre Chaunu zajímal o otázky, které postihovaly osobu samotného testátora – jeho jméno, příjemní, rodinný stav, povolání, bydliště, sourozence a rodiče. Dále svoji pozornost zaměřil na problematiku pohřbů a zádušních mší. Třetím sledovaným kritériem byly projevy zbožnosti, tedy odkazy na zbožné účely, jaké církevní instituce byly podporovány a o jakou finanční částku se jednalo. Nakonec obrátil svoji pozornost k světským odkazům, prostřednictvím kterých rekonstruoval rodinné a sociální vazby pařížských testátorů.²⁰ Pierre Chaunu svým dotazníkem položil základy otázek z oblasti

¹⁶ T. MALÝ, *Smrt*, s. 24.

¹⁷ TAMTÉŽ s. 25.

¹⁸ K. BÖSE, *Das Thema*, s. 5.

¹⁹ TAMTÉŽ, s. 5-6.

²⁰ TAMTÉŽ, s. 18. Kuno Böse ve své studii uvedl podrobně rozpracovaný databázový dotazník Pierra Chaunu: Strana 1: Signatura pramene a datace

Typ testamentu (vlastnoručně napsaný, pořízený písařem atd..)

testamentárního diskursu. Také tato diplomová práce se pokusila nalézt odpovědi na podobně koncipované otázky.

1.1.2. České prostředí a bádání o kšaftech, nástin německého²¹

V českém prostředí se proměně chápání smrti v čase napříč sociálním spektrem zatím nikdo soustavně nevěnoval.²² Avšak poslední vůle jako pramen poznání využila celá řada badatelů. Měšťanské testamety zahrnul do své pramenné základny již na přelomu 19. a 20. století kulturní historik Zikmund Winter.²³ Ve dvacátých a třicátých letech 20. století věnovali pozornost Josef Šimek a Emanuel Leminger kutnohorským závětím. Obě studie mají spíše vyprávěcí charakter založený na konkrétních

-
- Jméno a příjmení
 - Rodinný stav
 - Povolání
 - Narození
 - Podpis testátora („ano“ nebo „ne,“ nikoliv „roztřesený“ atd.)
 - Bydliště – farnost
 - Zdravotní stav (nemocný, zdravý atd.)
 - Výskyt zmínek o rodičích, manželce/manželu, sourozencích a dalších příbuzných?
 - Zmínky o náboženském přesvědčení
 - Strana 2: Pohřeb (Kde? Ceremoniál?)
 - Svaté mše za koho? Způsob mše (zpívané nebo mluvené)?
 - Kolik?
 - V jakou hodinu a jaký den?
 - V jakém kostele? Jaký kněz je měl sloužit? Kolik za to kněz obdržel?
 - Strana 3: Odkazy ad pias causas
 - K jakým korporacím, ke špitálům, na chudé lidi, pro kněze?
 - Formulace? (Co a za jakých podmínek? Peněžní hotovost? Naturálie? Vyše částky?)
 - Strana 4: Světské odkazy
 - Čeládka, přátelé, ostatní? (Dále stejné otázky jako na straně 3)
 - Testamentsvollstrecker?
 - Dědicové?
 - Kolik procent na zbožné účely? Celková výše jmění?

²¹ Vývoj studia testamentů v Čechách byl autorkou shrnut v rámci bakalářské práce, pro diplomovou práci byl použit stejný popis, který byl doplněn o nové výzkumy zejména Tomáše Malého. Srov. Václava KALOUSOVÁ, Rokycanští měšťané, s. 8-10. Dále přehled českého bádání, které vyšlo z testamentů, podává ve svých studiích Michaela Hrubá, srov. M. HRUBÁ, Nedávej statku, s. 30-44; TÁŽ, Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech, in: TÁŽ (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et Historica IV.), s. 7-34. Nástin německého bádání vznikl na základě rozboru literatury, která je uložena v univerzitní knihovně v Pasově.

²² Šlechtickým pohledem na smrt se zabýval Pavel Král. Srov. P. KRÁL, Mezi životem; TÝŽ, Smrt.

²³ Zikmund WINTER, Kulturní obraz českých měst, život veřejný v XV. a XVI. věku, I-II, Praha 1890-1892; TÝŽ, Z rodiny a domácnosti staročeské, ze života XVI. století, řada první a druhá, Praha 1911-1912; TÝŽ, Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526-1620), Praha 1909.

příkladech.²⁴ Metodologický posun přineslo dílo Jana Khündela, který využil prostějovské testamentsy k popsání kulturně majetkových poměrů ve městě.²⁵ V roce 1940 publikoval Cyril Merhaut edici posledních pořízení známých malostranských měšťanů, čímž upozornil na existenci tohoto pramene.²⁶

Právní stránkou kšaftování a vývojem testamentární praxe se zabývala řada historiků. Roku 1982 vyšel článek Jiřího Peška, který rozebíral pražské testamentsy z formálního i obsahového hlediska.²⁷ Petr Rak provedl detailní rozbor kadaňské testamentární praxe a v roce 1998 vyšla na stránkách Sborníku archivních prací jeho studie.²⁸ Problematiku kšaftovní praxe v severozápadních Čechách v době předbělohorské popsala ve své knize Michaela Hrubá.²⁹ Pro město Chrudim poukázal na toto téma Tomáš Malý.³⁰ Průběh a fungování pozůstalostní agendy českých pobělohorských exulantů v Pirně a Drážďanech shrnuli v rámci studie Karel Bednařík a Věra Havelková.³¹ Podobně zaměřené výzkumy probíhaly od třicátých do sedmdesátých let 20. století v Německu. Němečtí historici však obrátili svoji pozornost ke středověkým posledním vůlím.³²

²⁴ Emanuel LEMINGER, Co vypravují staré testamentsy. Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 6, 1932, s. 5-13; Josef ŠIMEK, Ze kšaftů kutnohorských (1544-1577), Český lid 25, 1925, s.191-195.

²⁵ Jan KHÜNDEL, Kulturní a majetkové poměry Prostějova v XVI. století na základě poručení, Ročenka národopisného a průmyslového musea města Prostějova a Hané 1, 1924, s. 28-52. Srov. Michaela HRUBÁ, Nedávej statku, s. 31-32.

²⁶ Cyril MERHAUT, Z malostranských kšaftů, ČSPS 48, 1940, s. 200-203. Srov. M. HRUBÁ, Nedávej statku, s. 32.

²⁷ Jiří PEŠEK, Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, PSH 15, 1982, s. 63-92.

²⁸ P. RAK, Kadaňské knihy.

²⁹ M. HRUBÁ, Nedávej statku.

³⁰ Tomáš MALÝ, Kterak Starochrudimští na smrtelném loži kšaftovali (Testamentární praxe v raně novověké Chrudimi). Sborník prací východočeských archivů 10, Zámrsk 2005, s. 13-36; TÝŽ, „Nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ (Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi), in: Chrudimský vlastivědný sborník 8, Chrudim 2004. s. 55-100.

³¹ Karel BEDNAŘÍK – Věra HAVELKOVÁ, Česky psané závěti z fondů Státního archivu v Drážďanech, SAP 34/2, 1984, s. 439-511.

³² Srov. Günter ANDREAS, Testamentsrecht der Stadt Köln im Mittelalter, Köln 1932; Johannes KAPS, Das Testamentsrecht der Weltgeistlichen und Ordenpersonen in Rechtsgeschichte, Kirchenrecht und Bürgerlichem Recht Deutschlands, Österreich und der Schweiz, München 1958; Gabriele SCHULZ,

Další oblastí zájmu, která zaujala české badatele, byla analýza majetkových poměrů měšťanů. Tímto směrem se ubíral výzkum Jaroslava Kubáka, který ho provedl na základě výzkumu českobudějovických kšaftů z druhé poloviny 16. století.³³ Peněžními hotovostmi kutnohorských obyvatel se zabývala Helena Štroblová.³⁴ Jarmila Hásková využila litomyšlské kšafy pro rozložení sociálních struktur města a peněžních hotovostí měšťanů.³⁵

Dějiny rodinných struktur spolu se sociálními vazbami a genderovou rolí ženy ve společnosti tvoří další okruh otázek, na které se snaží badatelé prostřednictvím studia kšaftů najít odpovědi. Z toho hlediska rozebrala možnosti využití pražských testamentů Jana Ratajová.³⁶ Četné studie zaměřené tímto směrem vznikly pod záštitou Univerzity Jana Evangelisty Purkyně v Ústí nad Labem.³⁷ Od osmdesátých let 20. století se začaly objevovat výzkumy, které využívaly měšťanské testamety pro uchopení rodinných struktur testátorů, také v německé historiografii.³⁸ Birgit Noodt ve svém bádání středověkých lübeckských posledních vůlí využívá podobný způsob práce při jako Jana Ratajová. Její kniha si kladla za úkol na základě podrobné analýzy 2701 testamentů z let 1274-1400 zrekonstruovat rodinný a náboženský život měšťanů v Lübecku.³⁹

Testamente des späten Mittelalters aus dem Mittelrheingebiet. Eine Untersuchung in rechts- und kulturgeschichtlicher Hinsicht, Mainz 1976.

³³ Jaroslav KUBÁK, Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině 16. století, JSH 34, 1965, s. 96-103.

³⁴ Helena ŠTROBLOVÁ, Úloha peněžních hotovostí v odkazech kutnohorských měšťanů na přelomu 15. a 16. století, Zprávy Krajského muzea východních Čech 7, Praha 1980, s. 21-29.

³⁵ Jarmila HÁSKOVÁ, Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století, SNM, řada A, 36/1, 1982, s. 1-44.

³⁶ J. RATAJOVÁ, Pražské testamety.

³⁷ Petra HOFFMANNOVÁ, Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et Historica IV.), s. 107-122; Vítězslava SMETANOVÁ, Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509-1585, in: TAMTÉŽ, s. 123-131; Michaela ŠTAJNEROVÁ, Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur, in: TAMTÉŽ, s. 87-106.

³⁸ Paul BAUR, Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz, Sigmaringen 1989; Johannes SCHILDHAUER, Hansestädtischer Alltag. Untersuchungen auf der Grundlage der Stralsunder Bürgertestamente vom Anfang des 14. bis zum Ausgang des 16. Jahrhunderts, Weimar 1992.

³⁹ Brigit NOODT, Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts, Lübeck 2000.

Spolu s pozůstalostními inventáři se dají závěti využít při výzkumech zaměřených na hmotnou kulturu měšťanských domácností.⁴⁰ Knižní kulturou pražských měšťanů se zabýval Jiří Pešek.⁴¹ Výtvarné umění v domech staropražských měšťanů popsal ve své studii Zdeněk Hojda.⁴² Václav Bůžek se vedle každodenních předmětů v českokrumlovských domácnostech zaměřil na význam vlastnictví šperků, cenností a kuriózních předmětů.⁴³

Laickou zbožností a vnímání smrti brněnských měšťanů v 17. a 18. století se nejprve zabýval Tomáš Borovský.⁴⁴ Rozsáhleji toho téma uchoпил Tomáš Malý.⁴⁵ Výzkum Tomáše Malého vyšel z brněnských testamentů z let 1599-1789, které byly doplněny o studium dobové literatury k tématu. Podle Tomáše Malého představují poslední vůle pramen, prostřednictvím kterého se dají podchytit vnější projevy zbožnosti. Prvotní inspirací pro bádání byla kvantitativní analýza provensálských testamentů Michela Vovella, obohacená o výzkumy Rudolfa Schlögla a Michaela

⁴⁰ Jiří PEŠEK, Pozůstalostní inventáře jako pramen k poznání kultury každodenního života, České Budějovice 1991 (=OH 1), s. 30-42; Jana STEJSKALOVÁ, Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti, České Budějovice 1991 (=OH 1), s.74-80; Josef HRDLIČKA, Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských 12, 2000, s. 35-54.

⁴¹ Jiří PEŠEK, Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620, FHB 2, 1980, s. 247-282.

⁴² Zdeněk HOJDA, Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627-1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy 1, PHS 26, 1993, s. 38-102.

⁴³ Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ, Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech, JHS 63, 1994, s. 23-43; Václav BŮŽEK – Hana BŮŽKOVÁ – Jana STEJSKALOVÁ, Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace) JHS 59, 1990, s. 65-80. TITÍŽ, Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu), JHS 59, 1990, s. 113-127. Václav Bůžek je také školitelem několika absolventských prací, které vznikly na Historickém ústavu Jihočeské univerzity a vyšly ze studia měšťanských testamentů, srov. Zdena FLAŠKOVÁ, Měšťané 17. a 18. století ve světle jejich testamentů, České Budějovice 1996; Martina POLANSKÁ, Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů, České Budějovice 2004; Alena ŠTĚPKOVÁ, Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549-1651, České Budějovice 2005; Markéta MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha všemohúciho, dobrého jsa rozumu...“ K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů předbělohorské doby, České Budějovice 2006; Václava KALOUSOVÁ, Rokycanští měšťané.

⁴⁴ Tomáš BOROVSKÝ, Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410-1530, SPFFBU, C 46, Brno 1999, s. 79-96.

⁴⁵ T. MALÝ, Smrt.

Pammera.⁴⁶ Michael Pammer rozebral ve svém příspěvku ve sborníku *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. - 18. Jahrhundert)* možnosti využití rakouských testamentů.⁴⁷ V devadesátých letech 20. století se ve svém bádání zabýval vlivem sociální situace, pohlaví a rodinného zázemí testátorů na projevy zbožnosti a charity v letech 1700 - 1820.⁴⁸ Podobný výzkum pro stejné časové období prováděl pro města Mnichov, Cáchy a Münster historik Rudolf Schlögl.⁴⁹ Proměnu vztahu církve k umírání, smrti, pohřbům, náboženským bratrstvům, spáse a postupnou institucionalizaci smrti přineslo *Supplementum Folia Historica Bohemica*, které vyšlo v roce 2007.⁵⁰

Většina výzkumů, které využily testamenty, se zaměřila převážně na období raného novověku, neboť pro tuto dobu je lépe dochovaná pramenná základna. Dosavadní výzkumy, které vycházely ze studia středověkých kšaftů, shrnula konference pořádaná roku 2005 Archivem hlavního města Prahy a Historickým ústavem AV ČR. Referáty, které byly na konferenci předneseny, vyšly o rok později ve sborníku.⁵¹ V rámci kolokvia zazněly příspěvky zabývající se metodikou výzkumu měšťanských testamentů a testamentární praxí v jednotlivých českých a moravských městech. Významným počinem bylo nastínění možností výzkumů středověkých testamentů české šlechty a duchovenstva.⁵²

1.2. Heuristická východiska

Diplomová práce je teritoriálně omezena na královské město Rokycany, neboť pramennou základnu tvoří testamenty z *Knihy kšaftů 1517-1828*, která je uložena ve Státním okresním archivu Rokycany.⁵³ Zápisy v *Knize kšaftů* jsou v soustavné řadě

⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 15-17.

⁴⁷ Michael PAMMER, *Testamente und Verlassenschaftsabhandlungen (18. Jahrhundert)*, in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hg.), *Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. - 18. Jahrhundert)*. Ein exemplarisches Handbuch, Wien – München – Oldenbourg, 2004, s. 495-510.

⁴⁸ Srov. T. MALÝ, *Smrt*, s. 17.

⁴⁹ TAMTÉŽ.

⁵⁰ Martin HOLÝ – Jiří MIKULEC (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (=FBH, Supplementum I).

⁵¹ Kateřina JÍŠOVÁ – Eva DOLEŽALOVÁ (edd.), *Pozdně středověké testamenty v českých městech. Prameny, metodologie a formy využití*, Praha 2006.

⁵² TAMTÉŽ, s. 9.

⁵³ SOkA Rokycany, AMRO II, *Knihy kšaftů 1517-1828*, inv. č. 84.

vedeny od roku 1517 do roku 1623. Za tuto dobu bylo do knihy vepsáno 202 posledních vůlí měšťanů a měšťanek. Pro rozmezí let 1624-1733 je dochováno torzo čtrnácti závětí, které nebyly zařazeny do kvantifikace. Bylo jich využito pouze v případě, že vypovídaly o osobních postojích kšaftujícího.⁵⁴ Poslední zápis v *Knize kšaftů 1517-1828* pochází z roku 1828. Tento testament nebyl vůbec použit, neboť nespadá do časového vymezení práce. Kromě závětí obsahuje kniha dva seznamy všech posledních vůlí. První označený jako *Index* je paleograficky mladší a byl pořízen najednou, neboť je celý napsán jedním písařem.⁵⁵ Stejný písař vypsal z jednotlivých vložených testamentů odkazy k církevním institucím ve městě.⁵⁶ Druhý pojmenovaný jako *Registrum kšaftův v těchto knihách psaných* je paleograficky starší a vznikl souběžně se vkládáním závětí do knihy, o čemž vypovídají změny písma, respektive písaře.⁵⁷ Všechny záznamy jsou vedeny v češtině, výjimku představují pouze nadpisy posledních vůlí a úvodní zápis, který je latinsky. Zápisy v *Knize kšaftů* byly narušeny vlhkostí; i přes snahu restaurátorů je začátek značně poškozen a došlo k rozpití inkoustu. Z paleografického hlediska lze rozlišit minimálně osm různých písařů, kteří testamenty do knihy přepisovali.

V rámci diplomové práce byla provedena srovnávací sonda do 18. století. Ta vychází z výzkumu závětí z *Knihy testamentů 1733-1777*.⁵⁸ V těchto letech bylo do knihy vloženo 67 posledních vůlí, které byly všechny využity při bádání. Za posledním testamentem následuje seznam jednotlivých posledních vůlí označený jako *Index, dle kteréhožto podle napřed postaveného příjmení kšaft se naleznouti v této knize může*.⁵⁹ Testamentární zápisy z této doby jsou vedeny česky, pouze tři závěti jsou v němčině. Na sepsání knihy se podíleli tři nebo čtyři písaři. Záznamy jsou dochovány ve velmi dobrém stavu bez poškození.⁶⁰

⁵⁴ Z testamentárního torza z let 1624-1729 byl do této práce zařazen pouze kšaft Ilony Důličské, který vypovídal o postoji kšaftující k očistci, srov. kapitola 4. Obraz měšťanské zbožnosti v testamentech, s. 77.

⁵⁵ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, inv. č. 84, fol. 229-270.

⁵⁶ TAMTÉŽ, fol. 185-269.

⁵⁷ TAMTÉŽ, fol. 271-288.

⁵⁸ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, inv. č. 85.

⁵⁹ TAMTÉŽ, s. 235.

⁶⁰ Všechny testamenty byly datovány pomocí metody historické chronologie (srov. Marie BLÁHOVÁ, *Historická chronologie*, Praha 2001). K objasnění některých staročeských pojmů byl použit Malý staročeský slovník (srov. Adolf KAMIŠ a kol., *Malý staročeský slovník*, Praha 1979). Dále autorka pracovala se slovníkem pojmů, který sestavil Jaroslav Pánek pro edici Březanových Životů posledních Rožmberků, srov. Jaroslav PÁNEK (ed.), Václav Březan, *Životy posledních Rožmberků II*, Praha 1985, s.

Aby mohlo dojít k lepšímu postihu problematiky chápání smrti a přestav o posmrtném životě, byla pramenná základna rozšířena o dobové tisky, tzv. knihy o dobré smrti. Ty přinášely čtenářům návod, jak správně křesťansky zemřít. Z důvodu těžce uchopitelné náboženské situace v Rokycanech v předbělohorském období, pochází preskriptivní literatura z utrakvistického, luteránského a katolického prostředí.⁶¹ Utrakvistické smýšlení reprezentuje naučení Mikuláše Krupěhorského, které vyšlo tiskem v Praze roku 1594.⁶² Katolické vyznání je zastoupeno tisky reformně smýšlejícího Erasma Rotterdamského⁶³ a jezuity Františka Kostera.⁶⁴ Luteránský názorový okruh představuje tisk Jáchyma von Beusta z roku 1610.⁶⁵ Ve srovnávací sondě z let 1733-1777 vystupují Rokycany jako katolické město. Pro toto období bylo využito dílo Milona Hubátia *Umíráček pobožný*⁶⁶ a *Erasma Rotterdamského knížka*, která vyšla podruhé v roce 1786.⁶⁷ Přestože použitá dobová preskriptivní literatura pochází od autorů s rozdílnou náboženskou orientací, jednotlivé poučky, rady a návody se liší pouze ve vnímání očištění. Zatímco katoličtí autoři nezapomněli vylíčit jeho hrůzy,⁶⁸ protestantští učenci ho důsledně popírají.⁶⁹ Zmíněné tisky jsou uloženy v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově.

743-766, v elektronické podobě zpřístupněný Gebauerův Slovník staročeský a Staročeský slovník, sešit 1-26. Oba slovníky jsou přístupné na stránkách Vokabuláře webového, který spravuje Oddělení vývoje jazyka Ústavu pro jazyk český AV ČR; srov. <http://vokabular.ujc.cas.cz>. K určení hodnoty dobových měr, vah a peněz využila autorka práci knihu Miloslava BĚLOHLÁVKA, *Staré míry, váhy a peníze (Stručný přehled)*, Plzeň 1984 a příručku Gustava HOFFMANA, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň 1984.

⁶¹ Blíže k náboženskému vývoji v Rokycanech srov. kapitola 3. *Obraz měšťanské zbožnosti v testamentech*, s. 54-77.

⁶² Mikuláš KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti. Kterak se křesťané k smrti strojiti mají a co je k takovému přihotování vzbuditi má*, Praha 1594.

⁶³ Erasmus ROTTERDAMSKÝ, *Erasma Rotterdamského knížka*, v kteréž jednomu každému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by se k smrti hotoviti měl, Praha 1563.

⁶⁴ František KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci: 1. Smrt, 2. Soud, 3. Peklo, 4. Ráj*, Olomouc 1606.

⁶⁵ Jáchym von BEUST, *Krátká zpráva, kterak by člověk pobožný k smrti se strojiti měl, tak aby z toho světa šťastně vykročiti mohl*, Praha 1610.

⁶⁶ Milon HUBÁTIUS, *Umíráček pobožný aneb žádost bohabojného křesťana chťiti pobožně a šťastně umřiti, k čemu mnoho dopomáhá památka o čtyřech posledních věcech, totiž o smrti, o soudu, o pekle a o nebi...*, Praha 1725.

⁶⁷ E. ROTTERDAMSKÝ, *Erasma Rotterdamského knížka*, Praha 1786.

⁶⁸ Srov. F. KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci*, s. 85-97; M. HUBÁTIUS, *Umíráček*, s. 332-334.

*Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné v Rokycanech*⁷⁰ bylo využito v kapitole, která se věnuje zbožnosti měšťanů. Kniha rokycanského mariánského bratrstva je uložena v SOkA Rokycany a dosud nebyla zpracována. Kromě úvodních pasáží, které se zabývají založením, odpustkovými nadáními a regulemi, obsahuje seznamy členů, kteří do bratrstva vstoupili. V rejstříku *Alba* byla dohledána jména testátorů z let 1733-1777, přičemž 30 kšaftujících bylo v konfraternitě prokazatelně zapsáno. Záznamy za zvonění hran uvedené v *Registrech kostelních* z let 1599-1613 doplnila bádání o výdajích za pohřby.⁷¹ *Registra kostelní* představuje dvanáct jednotlivých sešitů, které byly vedeny pro příslušný rok. Kromě příjmů za pohřby obsahují i další příjmy a vydání kostela Panny Marie Sněžné v Rokycanech. Sešity jsou v horní části značně poškozeny plísní, kvůli které jsou některé záznamy nečitelné.

Kodifikace městských práv Brikcího z Licka a Pavla Kristiána Koldína pomohla ukotvit studium do dobového normativního rámce. Práva Brikcího z Licka edičně zpřístupnili Josef a Hermenegild Jirečkovi.⁷² Dílo Brikcího z Licka sice nikdy formálně nevstoupilo v platnost, bylo však v městských kancelářích používáno. Edici kodifikace Koldínových práv vydal v roce 1876 Josef Jireček.⁷³ Tento zákoník novoměstského písaře a kancléře Starého Města pražského Pavla Kristiána z Koldína vyšel poprvé tiskem v roce 1579, kdy také vstoupil v platnost.⁷⁴

⁶⁹ Očistec ve svém díle popřel Jáchym von Beust: „*V pravdě, žádného místa mezi dvěma (totiž nebem a peklem) není a nebude.*“ Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 187.

⁷⁰ SOkA Rokycany, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673 (nezpracováno).

⁷¹ Srov. SOkA Rokycany, AMRO I, kart. 38, sing. Ak 122-134.

⁷² Josef JIREČEK – Hermenegild JIREČEK (edd.), M. Brikcího z Licka Práva městská, Praha 1880.

⁷³ Josef JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou, Praha 1876.

⁷⁴ Blíže k vývoji městského práva nejnověji např. Petr HLAVÁČEK – Josef HRDLIČKA – Zdeněk VYBÍRAL, Města a měšťané s. 124-130, in: Václav Bůžek a kol., Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010. Ze starší literatury např. František HOFFMANN, Rozšíření Koldínových Práv městských v českých, německých a latinských podobách (Ke 400. výročí vydání práv městských), StR 18, 1979, s. 42-112.

2. Proměna rokycanské testamentární praxe

„Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice, jednoho Boha, Amen. Voršila Korandová ležící v nemoci, však rozumu zdravého požívaje, o statečku svém pořízení jest učinila, a to takové.“⁷⁵

2.1. Časové vymezení výzkumu

Jak již bylo uvedeno, předkládaná diplomová práce vychází ze studia dvou rokycanských knih kšaftů. Závěti z let 1517-1623 jsou všechny psány českým jazykem, pouze nadpis bývá uveden v latině.⁷⁶ Předkládaná práce z této knihy využila 202 testamentárních zápisů, z čehož třináct nebylo dokončeno,⁷⁷ pouze u jednoho nedokončeného kšaftu bylo ponecháno místo na případné dopsání.⁷⁸ Všechny zápisy, až na čtyři, jsou datovány.

Druhá kniha testamentů byla založena 24. dubna 1733.⁷⁹ Kromě úvodního zápisu, který dokládá, kdy a za úřadu jakého purkmistra byla kniha založena, obsahuje druhá kniha v úvodu poučení, jak by měl rokycanský měšťan správně postupovat, aby naplnil ideál dobré smrti. Jedná se o shrnutí, jehož původ a inspiraci je možné hledat v preskriptivní literatuře.⁸⁰ Do druhé knihy bylo vloženo 67 posledních vůlí, které předkládaná práce dále využívala. Testamentární zápisy jsou vedené česky, výjimku tvoří pouze tři závěti, které jsou napsány německy.⁸¹ Narozdíl od první knihy byly všechny kšafy vložené do druhé knihy dokončené.

V prvním sledovaném období 1517-1550 bylo běžné uvádět dataci kšaftů na začátku zápisu. U pouhých devíti testamentů z 93 byl vznik poslední vůle zapsán na

⁷⁵ SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 76.

⁷⁶ Srov. SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 37: „*Testamentum Michaelis fabri cognomine Zumar.*“ Výjimkou není ani české nadepsání posledního pořízení, srov. TAMTÉŽ, fol. 96: „*Kšaft Anny Váchové z Pátku.*“

⁷⁷ TAMTÉŽ, fol. 7, 19, 22, 23, 25, 24, 27, 28 a 122.

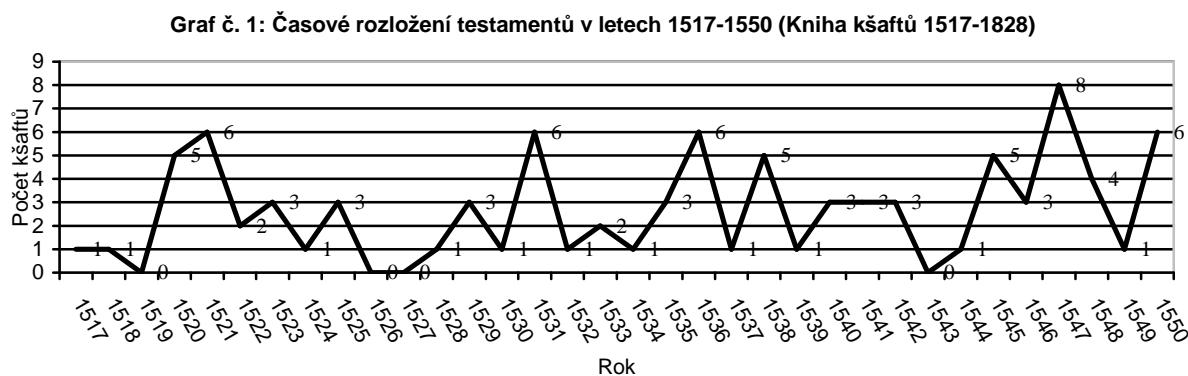
⁷⁸ TAMTÉŽ, fol. 29.

⁷⁹ Srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 1: „*Liber testamnetorum červeně a zeleně kropené, v létu 1733 založen dne 24. Aprilis za úřadu z milosti císařské purkmisterského pana Jana Hynka Krofty, za syndikuství Karla Sebastiána Švantle z Třebeska.*“

⁸⁰ K tomu blíže kapitola 5. Vnímání stáří, nemoci a smrti v testamentech, s. 78-92.

⁸¹ SOkA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 66-68, 183-186, 229-233.

konci. Ve druhém zkoumaném období 1551-1623 došlo k nárůstu datování na konci, která dokonce převážila nad datací uváděnou na začátku závěti a od roku 1582 se stala obvyklejší.⁸² Jeden kšaft nebyl datován vůbec.⁸³ Také ve třetím studovaném období se více využívalo datování na konci testamentárního zápisu.⁸⁴ Počet posledních vůlí, které byly do obou městských knih vloženy v průběhu jednotlivých let, zachycují grafy č. 1-3.

V prvním sledovaném období 1517-1550 bylo v Rokycanech sepsáno průměrně 2,7 testamentu ročně. Ke zvýšené testamentární aktivitě došlo v letech 1520-1521, kdy se jedenáct rokycanských měšťanů a měšťanek zaopatřilo závětí. Tato skutečnost pravděpodobně souvisela s epidemií dýmějového moru, která sužovala České království.⁸⁵ V roce 1531 bylo sepsáno šest kšaftů, což mohlo mít spojitost s nákazou tzv. anglického potu, který v letech 1530-1531 zasáhl naše území.⁸⁶ Další morová vlna zachvátila české země v letech 1542-1554, kdy mor rozšířil hlavně v Praze a severních Čechách.⁸⁷ V těchto letech byly na kšaftovní zápisy bohaté hlavně roky 1547 (osm závětí) a 1550 (šest závětí), což by mohlo poukazovat na propuknutí moru v Rokycanech.

⁸² V letech 1551-1623 mělo 57 testamentů datací uvedenou na konci a 50 na začátku kšaftovního zápisu.

⁸³ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 122.

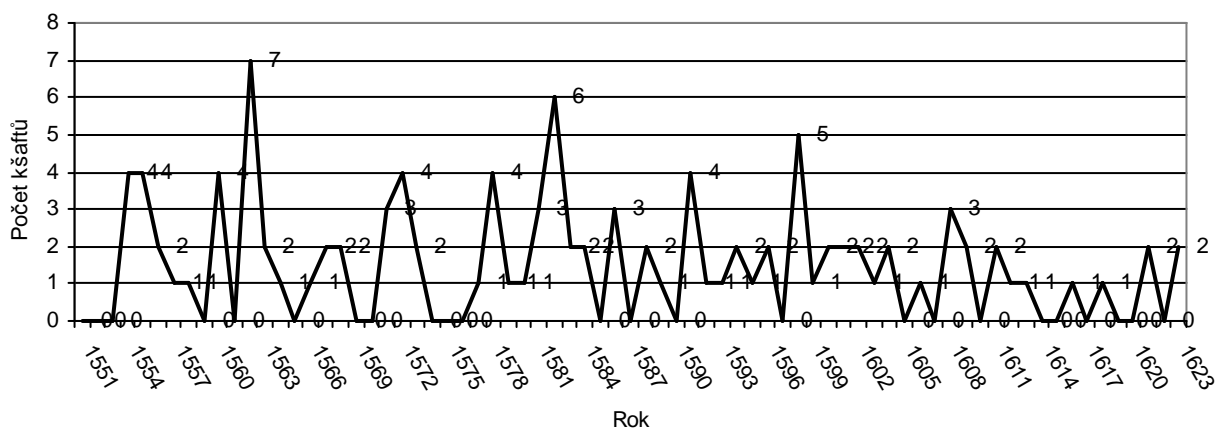
⁸⁴ V letech 1733-1777 byla datace u 37 posledních vůlí uvedena na konci a u 30 na začátku.

⁸⁵ Srov. Ludmila FIALOVÁ – Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Jiří MUSIL – Milan STLOUKAL, Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1996, s. 88; Hana HRACHOVÁ a kol., Rokycany. Dějiny českých měst, Praha 2011, s. 70.

⁸⁶ Srov. L. FIALOVÁ a kol., Dějiny, s. 88.

⁸⁷ Srov. TAMTÉŽ.

Graf č. 2: Časové rozložení testamentů v letech 1551-1623 (Kniha kšaftů 1517-1828)

V druhém zkoumaném období 1551-1623 poklesl počet posledních vůlí pořízených za rok na 1,5. Výjimku představuje rok 1562, kdy kšaft sepsalo sedm Rokycanských. Není zřejmé, co vedlo ke zvýšené testamentární aktivitě, neboť k tomu roku nebyl pro Rokycany prokázán výskyt moru nebo hladomoru.⁸⁸ Dne 14. května 1562 došlo k polepšení městského znaku a bylo jím povoleno pečetit červeným voskem.⁸⁹ Tato skutečnost by mohla vysvětlovat vyšší číslo sepsaných závětí, kdy měšťané a měšťanky chtěli využít nově nabytého privilegia a nechali přitisknout červenou pečeť pod svoji poslední vůli. Další morová rána zasáhla českou kotlinu v letech 1568-1572. Tento mor postihnul hlavně Plzeňsko a byl provázený hladomorem.⁹⁰ Tato skutečnost se v rokycanských kšaftech příliš neodrazila. V roce 1572 se jediný Melichar Touškovský zmínil o „navštívením morovém,“ což je také jediná přímá zmínka o moru v Rokycanech.⁹¹ V letech 1581-1582 propukl tzv. „pražský mor.“⁹² Tomuto faktu odpovídá i navýšení počtu sepsaných kšaftů v roce 1582 na šest.

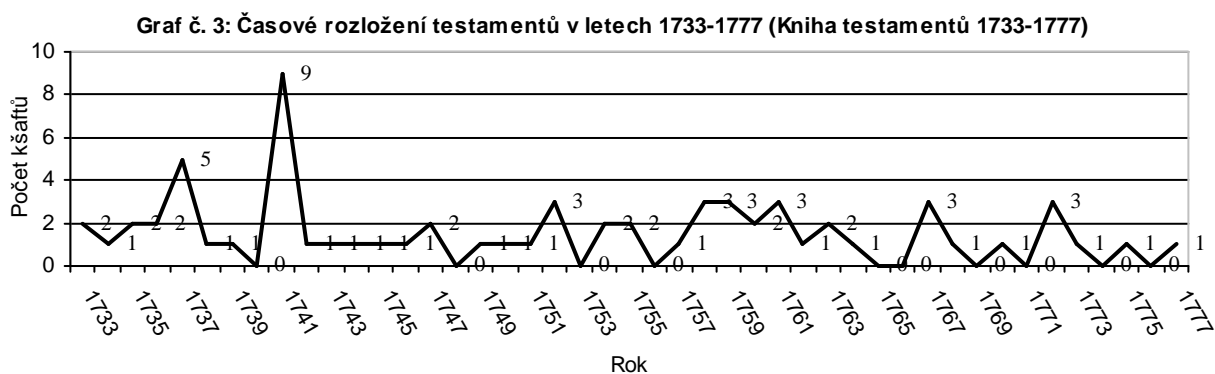
⁸⁸ Srov. Hana HRACHOVÁ a kol., Rokycany, s. 70-71.

⁸⁹ Srov. TAMTÉŽ, s. 53 a 59; <http://rokycanyhomepage.ic.cz/dejinyvdatech1500-1600.htm>

⁹⁰ Srov. L. FIALOVÁ a kol, Dějiny, s. 88

⁹¹ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 53.

⁹² Srov. L. FIALOVÁ a kol, Dějiny, s. 89.

Ve třetím studovaném období 1733-1777 zůstal průměrný počet závětí sepsaných za rok shodný jako v letech 1551-1623, tedy 1,5. K nárůstu tohoto čísla došlo v roce 1737, kdy Čechy postihnul hladomor.⁹³ V roce 1741 byly Rokycany v rámci válek o rakouské dědictví dobyty francouzskou armádou, která si poblíž města zřídila ležení. Ve francouzském táboře se vyskytly nakažlivé nemoci.⁹⁴ Snad proto došlo k navýšení počtu testamentů za rok na devět. Válečné ohrožení vedlo k tomu, že poslední vůle Kateřiny Běrové z roku 1742 byla zaknihována se zpožděním, neboť „*pro ty ustavičně trvající vojenské durchmarše až do nynějšího času za námi [za kšaftovními svědky] pozůstávala.*“⁹⁵ Po neúrodě v roce 1771 panoval v Čechách hlad, podle soudobé zprávy zemřelo v celé Rokycanské farnosti 675 osob.⁹⁶ Tato skutečnost se nijak neodrazila v *Knize testamentů 1733-1777*, neboť v roce 1771 nebyla pořizena žádná poslední vůle a v roce 1772 došlo k nárůstu na tři.

Studované poslední vůle měly rovněž rozdílnou délku. Nejkratší zápisy, které spadaly převážně do období 1517-1550, představovaly několika řádkové kšafy.⁹⁷ Také doba mezi léty 1554-1560 se vyznačovala velmi stručným testamentárním zápisem. Postupně se kšaftovní zápis stával rozsáhlejším a žádnou výjimkou nebyly ani několikastránkové poslední vůle, ke kterým byly od roku 1562 připojeny i záznamy o zaknihování a dalším plnění kšaftovních odkazů. Nejrozvinutější testamentární zápisy pocházely ze třetího sledovaného období v letech 1733-1777, nejkratší zápisy byly

⁹³ TAMTÉŽ, s. 123.

⁹⁴ Srov. H. HRACHOVÁ a kol., Rokycany, s. 102.

⁹⁵ SOkA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 59.

⁹⁶ H. HRACHOVÁ a kol., Rokycany, s. 102.

⁹⁷ Nejkratší úplný kšaft měl pouhých sedm řádků, srov. SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 20.

minimálně na dvě stránky, nejdelší potom osm stránek.⁹⁸ V letech 1733-1777 obsahovala každá zkoumaná poslední vůle údaje o publikování, stvrzení a zaknihování. V případě, že byl vznesen odpor, byl připojen jeho průběh.⁹⁹

2.2. Kšaftování podle Koldínových práv¹⁰⁰

Zaopatřit se poslední vůlí nebylo výsadou plnoprávných měšťanů, testovat mohl každý, kdo trpěl s městem, tedy i obyvatelé předměstí.¹⁰¹ V případě Rokycan tak mohli učinit i lidé z přilehlých vesnic, které mělo město v držení.¹⁰² Hlavním předpokladem k sepsání závěti bylo duševní zdraví kšaftujícího.¹⁰³ Překážkou nebyla nemoc a sešlost věkem,¹⁰⁴ hluší a němí lidé mohli testovat v případě, že uměli psát.¹⁰⁵ Člověk musel být dospělý, přičemž Koldínův zákoník uváděl hranici dospělosti pro dívky 15 let a pro chlapce 18 let.¹⁰⁶ Zaopatřit se poslední vůlí nedovoľoval dětem, které ještě nebyly vybyty z otcova domu. V případě, že se dívka vdala před patnáctým rokem, dosáhla plnoletosti, a tím i práva kšaftovat.¹⁰⁷ Z Koldínovy kodifikace vyplývá, že mužům

⁹⁸ Srov. TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 78-85, s. 175-182.

⁹⁹ Srov. TAMTÉŽ, s. 7: „*Poněvadž proti nadepsanému kšaftu od času stálé publikace při vzácném magistrátu královského města Rokycan jsouce odpor položen, byl takový, ale dle knihy městské Sententiarum v létu 1693 založený, skrze tu dne 29. Marty anno 1735 učiněnou fol. 36, 37, 38 a 39 ingrosírovanou sentenci neb právní výpověď zdvihnutý jest byl, tudy pak Jeho Milosti Císařské pan purkmistr a páni radní hned praveného královského města Rokycan takovou poslední vůli skrz též sentenci všech punktech a klausulech netoliko <###>, nýbrž by i <###> ta poslední vůle mezi jiné pořádné kšafy v knihy městské vložena a vepsána byla, své povolení dáti ráčili. Actum in consilio senatus regia urbis Rokyczanae die 29. Marty anno 1735.*“

¹⁰⁰ Srov. J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, *Práva*, s. 129-157.

¹⁰¹ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 109.

¹⁰² Např. SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 16, „*Testamentu[m] Crucis de villa Ujezd.*“ TAMTÉŽ, fol. 19, „*Testamentu[m] Maškonis villam de Litohlavy.*“

¹⁰³ Srov. J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, *Práva*, s. 130: „*Kdož by koliv kšaft dělati chtěl, má při rozumu zdravém a při paměti dobré býti. Neb blázni a lidé pošetilí, ani ti, ježto by paměť potratili, kšaftův činiti nemohou.*“

¹⁰⁴ TAMTÉŽ.

¹⁰⁵ TAMTÉŽ, s. 143: „*Těž němí a hluší od přirození, ti také kšaftu nedělejte. Leč by svou rukou psáti uměli: tehdy to, což by rukou svou napsali, za kšaft drženo bud.*“

¹⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 142 a 143.

¹⁰⁷ TAMTÉŽ.

a ženám bylo povoleno kšaftovat bez rozdílu, v čemž se rozcházela se zákoníkem Brikcího z Licka, který povolovat testovat pouze vdovám, manželky potřebovaly pro sepsání závěti svolení manžela.¹⁰⁸

Hlavním důvodem pro kšaftování bylo stanovit dědice, který přebíral majetek po zemřelém, ale měl také splácet a vypomínat dluhy, vyplatit zbylé dědice a vyplnit odkazy na zbožné účely a charitu.¹⁰⁹ Pokud hrozilo, že dluhy testátora převýší hodnotu odkázaného jmění, mohli dědicové požádat městskou radu o inventarizaci,¹¹⁰ s čímž počítal i Koldínův zákoník.¹¹¹ Testátor nebyl nijak omezován a mohl svůj majetek odkázat, komu chtěl, neměl však zapomínat na své poslušné děti.¹¹² Svůj majetek mohl kšaftovat dokonce i lidem, které v životě neviděl nebo si nebyl jistý, jestli ještě žijí,¹¹³ odkázat mohl i ještě nenarozeným dětem.¹¹⁴ Stejně jako měl testátor možnost odkázat jmění komukoliv, mohl i kohokoliv vydědit. Pro tento krok však musel vždy uvést důvod.¹¹⁵ Ve studovaných testamentech došlo k vydědění pouze v jednom případě.¹¹⁶

¹⁰⁸ J. a H. JIREČKOVÉ (edd.), M. Brikcího z Licka Práva, s. 246: „Žena jsoucí manželka, z věna, roucha, šlojířů a podobných věcí nebo klenotů a neb kterých koli věcí, nic nemůže poručiti, ani žádného kšaftu činiti bez povolení mužova, jenž jakožto nad ženou, též i nad zbožím vším pán jest a správce. Ale vdova od dílu, jenž jí přísluší, může způsobiti a kšaft činiti, jakož se jí líbí.“

¹⁰⁹ Srov. J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 179 a 180: „Ustanoviti dědice nic jiného není, než toliko po smrti své někoho v statku svém za pána naříditi a statek svůj jemu buď všecken aneb na větším díle zápisem aneb kšaftem přivlastniti.“

¹¹⁰ M. HRUBÁ, Nedávej statku, s. 250.

¹¹¹ J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 151.

¹¹² TAMTÉŽ, s. 161: „Každý měštěnin, poněvadž všeho statku svého pánem a mocným vladařem, může ten všecken statek svůj dáti aneb odkázati, komu by se mu dobře vidělo, zdálo a líbilo; však nepomíjeje v tom dědicův svých, to jest dětí poslušných, kterýmž z povinnosti otcovské má vždy něco ze statku svého, podle dobře líbezné vůle své udělati.“ Blíže k odkazům v rámci rodiny kapitola 3. Rodinné struktury a sociální okolí měšťanů ve světle testamentů, s. 36-53.

¹¹³ TAMTÉŽ, s. 148.

¹¹⁴ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 80: „Předně dům svůj, kterýž mu kšaftem od dobré paměti Markéty Knoffové, matky mé vlastní odkázán jest, ten s dědinou, lukami i jinými všemi svršky a nábytky a sumou na čem ten koliv záleží, Kateřině, manželce své s tím dětátkem, které pod srdcem svým nosí, odkazují.“

¹¹⁵ J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 161-164.

¹¹⁶ Svoji druhou dceru vydědil provazník Bartoloměj: „Kateřině pak, dceřině druhé, manželce Jana <###>, pekaře, aby z tého statku mého do konce nic dáváno nebylo, poroučím, protože mě jakožto otce svého věkem sešlého dle přikázání božího nejala, poslušnosti dětinského náležitě neprokazovala, nýbrž mně šelem starých i jinak nadávala.“ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828 fol. 129. Pokud

Pořízení testamentu bylo vázáno na přítomnost svědků, kteří vyslechli ústní kšaft nebo pomáhali při sepsání písemného, po smrti testátora vysvědčili závěť před městskou radou a stvrzovali tak jeho pravost.¹¹⁷ Kšaftovní svědectví bylo zapovězeno ženám, lidem němým, hluchým, nesvéprávným nebo v blízkém příbuzenském vztahu k pořizovateli poslední vůle a duchovním. Svědčit nesměli také čeledíni, učni a nepoctivé osoby.¹¹⁸ Za svědky si měl testátor vybrat minimálně dva „*lidi hodné a dobře zachovalé mužského pohlaví.*“¹¹⁹ Kšaftující měl možnost požádat purkmistra o svědky z řad konšelů.¹²⁰ Nebylo nijak neobvyklé, že si testátor vybral svědků víc.¹²¹

Podle Koldína měl být kšaft otevřen a publikován do čtyř týdnů po smrti testátora. Pokud to bylo nutné, mohl být otevřen hned, ne však dříve.¹²² Od veřejného přečtení a vysvědčení se potom počítala šesti týdenní doba, během které mohly být vzneseny odporů nebo žádost na inventarizaci statku. Po vyležení šesti týdnů byl kšaft stvrzen a zaknihován do příslušných knih, což dokládají testamentární zápisy v letech

došlo k vydědění, jednalo se o velmi závažný krok, který odhaloval nefungující vztahy v rodině veřejnosti.

¹¹⁷ Srov. kšaft Roziny Lehnerové: „*My níže vlastními rukami podepsaní dobrým svědomím tuto a vůbec obzvláště pak, kde by toho potřeba nastávala, vyznáváme, že dne 16. Oktobris roku 1741 k paní tehdy ještě živé a dobrý rozum i paměť mající, nyní pak paní zesnulý Rozině Lehnerové, rozené Břehovské, povolání byli, abychom ji v nemoci její navštívili. Kterážto na posteli ležící nás zdvořile přivítala, poněvadž od Boha všemohoucího touto nemocí jsouce navštívena, že jistého dne ani hodiny smrti žádný člověk vyměřeno nemá, za to nás uctivě žádala, abychom my tuto její poslední vůli a pořádnost na papír v písmo uvedli a, tu, kde patří, vyjevili.*“ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 56.

¹¹⁸ J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, *Práva*, s. 144.

¹¹⁹ TAMTÉŽ, s. 134.

¹²⁰ TAMTÉŽ, s. 133: „*Tehdy může se dožádati na právu, to jest, na purkmistru, aby k němu byli dva z přísežných konšelův anebo jiných přísežných vysláni, kterýž by při jeho kšaftu a zřízení za svědky byli.*“ Tato praxe byla doložena i pro Rokycany např. SOkA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 27: „*Povolav k sobě moudrých a opatrných pánů Jana Strejce, toho času pana purkmistra, Jana Matějovic, Vavřince Dumeta oba z konšel, učinil své rozkázání a to takové.*“

¹²¹ Václav Stejčkovský se spolehnul na tři svědky: „*A k tomu jsem se dožádal slovných Jana Novoměstského, toho času primasa města, a podle něho Jana Pražáka a Václava Šimonovic, všech z rady zdejší, aby toto mé pořízení a poslední vůli nejináče než po smrti mé do plnosti rady dodali a o tom vysvědčili.*“ SOkA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 92. Také Jan Kouhout se obrátil na tři svědky: „*A při tomto mém rozkázání byli jsa opatrní Václav Křimnický, Havel soukeník, Václav Lukašik.*“ TAMTÉŽ, fol. 10.

¹²² J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, *Práva*, s. 139: „*Kšaft žádný prvé otvírán ani čten býti nemá, než teprv po smrti toho, kdož by kšaft ten učinil.*“

1733-1777, ve kterých je vždy uvedeno, že po uplynutí šesti týdnů byly opsány do knihy testamentů.¹²³

I přes snahu testátorů předejít dědickým sporům docházelo po publikování poslední vůle k vznesení odporu. Důvodem k podání odporu mohla být nespokojenost s rozdělením majetku, opomenutí některého dědice, případně pochybnost ohledně vzniku testamentu.¹²⁴ Postup při předložení odporu popisoval Koldínův zákoník.¹²⁵ Odpor mohl být vznesen v době šesti týdnů od publikace kšaftu ústně v městské radě nebo písemně. Během následujících čtrnácti dnů byli obesláni zbylí dědicové, aby se všechny strany dostavily na radnici, kde byl odpor přečten. Napadená strana měla možnost reagovat hned nebo si požádat o dvoutýdenní dobu na rozmyšlenou. Poté se znesvářené strany opět sešly před městskou radou a došlo k vyřešení rozepře. Pokud ani tehdy nebyla některá ze stran spokojená, mohla se odvolat k apelačnímu soudu. Pro léta 1517-1550 byl v rokycanských testamentech odpor doložen pouze třikrát.¹²⁶ V letech 1551-1623 došlo čtyřikrát k vznesení odporu.¹²⁷ Odpor, který byl položen proti kšaftu Martina Ješka, doložil, že rokycanská městská kancelář měla zvláštní knihu, do které byly odpory zanášeny.¹²⁸ Jak fungovalo urovnání dědického sporu mezi sourozenci, prozradil testament Tůmy Jehnovce. Spor o dědictví vznikl mezi jeho dcerou Marianou, která odpor vznesla, synem Bláhou a pozůstalou manželkou. Nakonec byla rozepře vyřešena dohodou. Kšaft vstoupil v platnost v původním znění s výjimkou, že testátorův syn Bláha byl povinen vydat sestře Marianě každý rok pět kop grošů míšeňských.¹²⁹

¹²³ Srov. SOKA Rokycany, *Knihy Testamentů 1733-1777*, s. 45: „*Poněvadž proti nadepsanému kšaftu neb poslední vůli nebožky paní Kateřiny Chopové, rozené Vynerové, od stálého vyhlášení skrze celých šest neděl ku právu a k vzácnému magistrátu královského města Rokycan žádný odpor položen nebyl, tudy pak týž své právní slavnosti vystál, pročež pan purkmistr a páni radní takový nejenom ve všech klausulích a punktech ratifikovali, potvrdili, ale i aby mezi jiné pořádné kšafy na žádost pana Antonína Chopa, Jeho Milosti Královské slavné polní altirérie mladšího feuerverkra, do knih městských vloženi, vtaženi a vepsáni byli, své dobrotivé povolení udělili.*“

¹²⁴ M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 226-228.

¹²⁵ J. JIREČEK (ed.), *Pavel Kristián z Koldína*, *Práva*, s. 158-164.

¹²⁶ Srov. SOKA Rokycany, *Knihy kšaftů 1517-1828*, fol. 16, 21 a 26.

¹²⁷ TAMTÉŽ, fol. 54, 90, 135 a 150.

¹²⁸ TAMTÉŽ, fol. 90: „*Odpor tímto kšaftem jest vložen <###>, najde se v Bílý knize.*“

¹²⁹ TAMTÉŽ, fol. 54, „*Tento kšaft počal jest mezi stranami odpor bejtí, neb Mariana pravila se právo a spravedlnost jmíti k dílu rovnému s Barborou, matkou svou, a Bláhou, bratrem svým polovičným. I takto sou o to porovnání a v plné radě osobně stojíce se přiznali, že kšaft v své celosti zůstávají s touto*

Pro léta 1733-1777 vzrostl počet vznesených odporů na devět.¹³⁰ I pro toto období byla doložena zvláštní kniha, do které byly odpory vpisovány.¹³¹ Napadení poslední vůle odporem nebylo nic neobvyklého. Petr Rak pro Kadaň v letech 1465-1603 prokázal, že napadnuty byly asi dva až tři testamentsy z deseti. Kadaňské odpory byly zanášeny přímo k testamentárním zápisům v *Knihách trhů a testamentů*.¹³² Bádání Michaely Hrubé pro Žatec v předbělohorské době ukázalo, že zde od roku 1536 byla vedena samostatná *Knihá připovědí a odporů kšaftů*.¹³³ V Rokycanech bylo ve zkoumané době pravděpodobně podáno více odporů, ty však nebyly uvedeny přímo v testamentárním zápise, ale byly evidovány v rámci jiných knih městské agendy, které se nedochovaly.

2.3. Rokycanský testamentární zápis¹³⁴

Kšafy jsou z formálního hlediska listinami. Tomu svým rozvržením odpovídají testamentární zápisy v obou knihách.¹³⁵ Struktura listiny nebyla úplně dodržena hlavně v případě krátkých závětí. Lze předpokládat, že testamentsy byly nejdříve pořízeny ve formě jednotlivých listin, které kšaftující nadiktoval městskému písaři před svědky z městské rady nebo před sousedy, kteří poté kšaft přednesli v městské radě. Testátor mohl také závěť sám sepsat a odevzdat ji přítomným svědkům k vysvědčení. Teprve

výjimkou, že jí – Marianě, on – Bláha, k prvnímu otcovskému odkázání přidati má ze svého dílu pět kop a to ročně při každém termínu kladení peněz při svátcích svatodušních po jedny kopě míšeňský až do vyplacení.“

¹³⁰ TAMTÉŽ, s. 7, 23, 28, 132, 144, 146, 150, 160, 197.

¹³¹ TAMTÉŽ, s. 29: „Ačkoliv proti nadepsanému kšaftu od stálé publikace obzvláště proti v témž vyznesenému punktu třetímu, páni dědicové Bernard Perngklobovský právní odpor z příčiny v času od práva uloženém složili, na kterýžto odpor paní Kateřina Perngklobová, jakožto per testamentum ustanovená dědička, <###> ze strany i také vypadnouce senteti, jenž v Knize katentiarum královského města Rokycan v létě 1643 založené fol. 53, 54, 55 et 56 ingrosírovaná jest při právě královského města Rokycan.“

¹³² P. RAK, Kadaňské knihy, s. 84-85.

¹³³ M. HRUBÁ, Nedávej statku, s. 232-236.

¹³⁴ Formální podoba testamentu byla poměrně podrobně rozebrána v rámci bakalářské práce, nyní je uvedena ve zkrácené podobě a zaměřená hlavně na změny, ke kterým v testamentárním zápisu došlo v průběhu sledovaných let 1517-1623 a 1733-1777. Srov. V. KALOUSOVÁ, Rokycanští měšťané, s. 17-23.

¹³⁵ Rozbor poslední vůle jako listiny je možné porovnat např. Michaela HRUBÁ, Nedávej statku, s.118-173; P. RAK, Kadaňské knihy, s. 65-71.

poté, co byly poslední vůle publikovány, a uplynula doba šesti týdnů, kdy mohly být vzneseny odpory, byly vloženy do městských knih.¹³⁶

Jednotlivé kšaftovní zápisy jsou uvozeny nadpisem, který prozrazuje, o čí závěť se jednalo. Kromě jména testátora mohl obsahovat i jeho povolání, případně místo původu.¹³⁷ V letech 1517-1586 byla jazykem nadpisů převážně latina.¹³⁸ Od roku 1586 jsou nadpisy vedeny výhradně v češtině.¹³⁹ Tuto změnu nelze vysvětlit výměnou písaře, neboť ten byl v této době stejný. Také v období 1733-1777 byla v nadpisech používána čeština, slovo kšaft nahradil název poslední vůle,¹⁴⁰ eventuálně jsou uváděny oba pojmy vedle sebe.¹⁴¹ V letech 1517-1623 označovali samotní testátoři svoje závěti jako „pořízení“ nebo „kšaft.“¹⁴² Po roce 1733 začali rokycanští měšťané a měšťanky mluvit o „posledních vůlích.“¹⁴³ Nadále však používali sloveso „kšaftovat.“¹⁴⁴ Slovo testament nepoužil ani jeden kšaftující, v nadpisech byla užívána jen latinská forma testamentum.¹⁴⁵ V případě třech německy psaných závětí jsou dvě nadepsány

¹³⁶ Srov. kšaft Kateřiny Kovářkové: „*Poněvadž od vyhlášení neb publikace proti nadepsané poslední vůli v čase šesti nedělním od práva vyměřeným žádný odpor ku právu a k vzácnému magistrátu položen nebyl, tedy pak ta poslední vůle své právní slavnosti vystála, pročež Jeho Královské Milosti pan purkmistr a páni radní královského města Rokycan, takovou nejenom ve všech člancích a punktech potvrdili, nýbrž i aby mezi pořádné kšafy do knih městských vložena a vepsána byla, své dobrotivé povolení udělili. Actum in consilio senatus regis urbis Rokycana die 31. Augusty anno 1741.*“ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 49.

¹³⁷ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 28: „*Kšaft nebožtíka Jíry Malého, soukeníka a měštěnáina zde v Rokycanech.*“

¹³⁸ TAMTÉŽ, fol. 37: „*Testamentum Michaelis fabri, cognomine Zumar.*“

¹³⁹ TAMTÉŽ, fol. 110: „*Kšaft Jana Bečvářovic z předměstí páteckého.*“

¹⁴⁰ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 215: „*Ústní poslední vůle nebožky paní Zuzany Skálové, měštěnínky královského města Rokycan, jakž následuje.*“

¹⁴¹ TAMTÉŽ, s. 170: „*Ústní kšaft neb poslední vůle nebožky paní Zuzany, ovdovělé Veselý, rozené Pražský, měštěnínky města tohoto královského Rokycan.*“

¹⁴² Srov. testament Michaela Zumara: „*Michal, kovář, souc navštíven nemocí od Pána Boha všemohoucího však rozumu zdravého užívaje, učinil své pořízení o statečku svém a kšaft v přítomnosti Pavla, bečváře, Jana Mlejnk a to takový.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 37.

¹⁴³ Srov. Kšaft Barbory Simonové: „*A to nás čestně žádala, abychom její ústní poslední vůli vyslyšeli, takovou přijali...*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 8.

¹⁴⁴ Srov. kšaft Václava Antonína Dvořáka: „*Úmysl jsem mou vůlí poslední konečnou a místnou učiniti a kšaftovati...*“ TAMTÉŽ, s. 17.

¹⁴⁵ Srov. TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 28: „*Testamentum Jacobi Matasek de Pátek.*“

německy¹⁴⁶ a jedna česky, dále byla vedena v němčině.¹⁴⁷ V německých závětech používali samotní testátoři označení „*der letzte Wille*.“¹⁴⁸

Po nadpisu následovala invokace, která se běžně začala uvádět po roce 1581. Před rokem 1581 byl prostřednictvím invokace uvozen minimální počet posledních vůlí.¹⁴⁹ V invokační formuli se nejprve používalo prostého „*Ve jméno boží, Amen*.“¹⁵⁰ V pozdějších letech bylo nahrazeno variantami, které vzývaly svatou Trojici. Mohlo se jednat jen o jednoduché „*Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice, Amen*“, ¹⁵¹ nebo o složitější „*Ve jméno svaté a nerozdílné Trojice, jednoho pána Boha všemohoucího a na věky požehnaného, Amen*.“¹⁵² Výjimku potom představuje testament Jiříka Hradeckého, jehož invokace je zcela neobvyklá: „*Milost pána Boha všemohoucího se mnou rač býti*.“¹⁵³ V letech 1733-1777 uvádění invokace opět ustoupilo, neboť bylo nalezeno pouze u 14 testamentů z celkového počtu 67. Pokud byla invokace uvedena, jednalo se převážně o testamenty, které byly uvedeny jako „*psané*“ nebo „*písemné*.“¹⁵⁴ Pouze dvě závěti, u kterých byla invokační formule zjištěna, byly nadepsány jako „*ústní*.“¹⁵⁵ I v těchto letech pokračovalo vzývání svaté Trojice.¹⁵⁶ Ústup uvádění invokační formule by mohl souviset s Vovellovým pojetím dechristianizace v druhé

¹⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 66: „*Testamentarische Disposition oder Letzter Willen Ambrosi von Engellmann*.“ TAMTÉŽ, s. 229: „*Letzter Will des Herrn Joseph Poder*.“

¹⁴⁷ TAMTÉŽ, s. 183: „*Ústní kšaft v pánu zesnulého urozeného pana Jana Švantle z Třebeska, bývalého měšťánina tohoto královského města Rokycan*.“

¹⁴⁸ Srov. *Letzter Will des Herrn Joseph Poder*: „...*und meinen letzten Willen bei guter Vernunft und Verstand*...“ TAMTÉŽ, s. 229.

¹⁴⁹ V letech 1517-1581 se jednalo o pouhých 23 testamentů z celkového počtu 142.

¹⁵⁰ Srov. SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 63 a fol. 69.

¹⁵¹ TAMTÉŽ, fol. 90.

¹⁵² TAMTÉŽ, fol. 98.

¹⁵³ TAMTÉŽ, fol. 85.

¹⁵⁴ Srov. TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 27: „*Ve jméno nejsvětější a nerozdílné Trojice Boží, Boha Otce, Boha Syna, Boha Duchy Svatého, Amen*.“ TAMTÉŽ, s. 217: „*Ve jméno Nejsvětější a NerozdílnéTrojice, Boha Otce, Boha Syna, Boha Duchy svatého, Amen*.“

¹⁵⁵ Srov. TAMTÉŽ, s. 108: „*Ve jméno nejsvětější a nerozdílné trojice, Boha Otce, Boha Syna, Boha Duchy svatého, Amen*.“ TAMTÉŽ, s. 118: „*Ve jméno nejsvětější trojice, Boha Otce, Boha Syna, Boha Duchy svatého, Amen*.“

¹⁵⁶ Srov. poznámka č. 30 a 31 nebo SOKA Rokycany, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 30: „*Ve jméno nejsvětější a nerozdílnéTrojice, Boha Otce, Boha Syna a Boha Duchy svatého, vše Boha jediného, Amen*.“ TAMTÉŽ, s. 229: „*In Namen der Allerheiligsten Dreifaltigkeit, Amen*.“

polovině 18. století, kdy docházelo k ústupu náboženských praktik a zřeknutí se církevních institucí.¹⁵⁷ Proti této skutečnosti však mluví samotné rokycanské testamenty, neboť pořizovatelé posledních vůlí i nadále poroučeli duši do rukou Boha a odkazovali finanční prostředky na zbožné účely.¹⁵⁸

Intitulace nesměla chybět v žádném testamentu, protože v ní byla určena identita pořizovatele kšaftu.¹⁵⁹ Podobně jako v nadpisu se nemuselo jednat jen o jméno a příjmení testátora, ale mohlo být uvedeno i povolání nebo místo bydliště.¹⁶⁰ Ženy se často identifikovaly prostřednictvím svého manžela.¹⁶¹ U některých kšaftujících mohly být vypsány úřady, které v době pořízení závěti zastávali,¹⁶² nebo nobilitace,¹⁶³ čímž testátoři zvyšovali svoji prestiž.

Po intitulaci následovala arenga, ve které byla vysvětlena motivace, jež vedla k pořízení kšaftu. Nejčastějším důvodem k sepsání závěti byla ve všech sledovaných obdobích nemoc a stáří,¹⁶⁴ dále nestálost toho světa a nejistota lidského života,¹⁶⁵

¹⁵⁷ T. MALÝ, *Smrt*, s. 41.

¹⁵⁸ Srov. poslední vůle Zuzany Skálové z roku 1772: „*Předně, duši svou, drahou krví Krista pána vykoupenu, odevzdává do jeho nejsvětějších pěti ran... Aby on [syn] 10 zlatých k svatej Panně Dobrotivej, 5 zlatých k pánům páterům dominikánům, pánům františkánům 5 zlatých odevzдал, aby oni za takové povinni byli mše svaté čísti, za ně tak, jak postavené jsou.*“ SOKA Rokycany, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 216.

¹⁵⁹ Blíže o osobě testátora vypovídá kapitola 3. Rodinné struktury a sociální okolí měšťanů ve světle testamentů, s. 36-53.

¹⁶⁰ Srov. SOKA Rokycany, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 212: „*Tak, jakož Vojtěch Skála, bývalý zdejší měštěnin, již v pánu odpočívajíc...*“ TAMTÉŽ, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 31: „*Jan, bečvář z Pátku...*“

¹⁶¹ Srov. TAMTÉŽ, fol. 44: „*Dorota Ambrožová, vdova pozůstalá po dobré paměti Ambrožovi Aunorovi, manželu mém milém.*“

¹⁶² TAMTÉŽ, fol. 65: „*Já, Václav Havlík, měštěnin města Rokycan a na tento čas nehodnej hospodář města...*“

¹⁶³ TAMTÉŽ, fol. 95: „*Urozená paní Salomena Strejčkovská z Šontalu...*“

¹⁶⁴ TAMTÉŽ, fol. 37: „*Michal, kovář, jsouc navštíven nemocí od pána Boha všemohoucího.*“ TAMTÉŽ, fol. 122: „*Kašpar Knoff leže již v dávný čas v trestání pána Boha nebeského a nepoznává polepšení zdraví svého...*“ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 11: „*Já, Matyáš Řeřábek, měštěnin královského města Rokycan, jsouce těžkou nemocí od Boha navštíven.*“

¹⁶⁵ TAMTÉŽ, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 137: „*Jan, kožišník z předměstí páteckého, zůstáváje v trestání božím a nevěda dne ani hodiny, kdy ho pán bůh všemohoucí prostředkem smrti této časné z tohoto bídného světa povolati ráčí...*“ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 17: „*Já, Václav Antonín Dvořák, královského města Rokycan měštěnin a spoluradní, uvažujíc života tohoto smrtelného nestálost a den ode dne na cestu věčnosti pospíchaje...*“ TAMTÉŽ, s. 41: „*Svrchu jmenovaná paní Kateřina*

případně kombinace těchto příčin.¹⁶⁶ V jednom případě byl jako pohnutka k pořízení testamentu uveden v roce 1572 mor, který připravil kšaftujícího Melichara Touškovského o manželku i dceru.¹⁶⁷ Arenga nebyla závaznou součástí kšaftu a nemusela být uvedena vůbec. Za arengou mohla být připojena narace, ve které testátor podrobněji rozváděl, co ho vedlo k sepsání závěti. Podobně jako arenga nepatřila narace mezi zavazující části poslední vůle, proto bylo na každém pořizovateli, zda ji rozepsal nebo ne. Jako další pohnutku k sepsání testamentu uváděli kšaftující obavu z toho, že po jejich smrti vznikne mezi dědici spor o majetek. Po celé sledované období je forma narace poměrně ustálená.¹⁶⁸ V letech 1733-1777 se součástí testamentárního zápisu stal popis stavu, v jakém kšaftovní svědci našli pořizovatele závěti. Tato tendence byla shledána převážně u kšaftů, které byly označeny jako „ústní.“¹⁶⁹

Testament nemohl vstoupit v platnost bez ujištění o duševním zdraví, plném vědomí a přičetnosti pořizovatele závěti, takzvané formule Sana Mente. Tato podmínka byla definována i v Koldínových městských právech slovy „*při rozumu zdravém a*

Chopová rozvažující sobě, že konec života svého časného buď na krátce, neb dlouze dosahuje a vše cokoliv narozeno jest, zemřítí musí, tak že nad smrt nic jistějšího, nad hodinu smrti ale nic nejistějšího býti může.“

¹⁶⁶ TAMTÉŽ, s. 175: „*Já, Martin Pollák, měšténín a radní královského města Rokycan, vidíce můj od Boha všemohoucího se mně až do roku 91 věku popřátý sešlý a zraku zbavený věk, že již den ke dni vždy na síle mý scházím, tím víc také od svrchované dobroty božské mně vyměřený cíl a konec života svého neb smrt se přibližuje, která poněvadž jistá, den a hodina pak nejistá jest.“* TAMTÉŽ, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 91: „*Já, Václav Strejčovský z Drážkovic jsouce častými nemocemi od pána Boha všemohoucího navštěvován, odkudž od jeho svaté milosti jako napomenutí maje, poněvadž všecko, což se na tomto rodí světě, umřítí musí, že vykročení mé prostředkem smrti této časné z tohoto světa bídného a smrtelného života k onomu věčnému a neskonalému i také blahoslavenému životu mi nastává...“*

¹⁶⁷ TAMTÉŽ, fol. 53: „*Já, Melichar Touškovský, písař radní a měšténín rokycanský, v tomto navštívení morovém pána Boha našeho, v kterémuž jest Keruše, manželka má nejmilejší, a Anna, dcerka má milá, prostředkem smrti z tohoto světa povolány k onomu věčnému blahoslavenství, nevěda času ani hodiny, kdy pán Bůh na mne zavolati ráčí...“*

¹⁶⁸ Za všechny srov. testament Bláhy Mařala: „*Nechtěje, aby po mé smrti o to, což mi milý pán Bůh ze své svaté milosti popřítí ráčil, jaké různice a nesnáze vzniknouti měly.“* SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 21.

¹⁶⁹ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 18: „*I přijdouce my tehdy k nadepsané paní Rozině Špěltoglový, vynalezli jsme ji při zdravém rozumu a dobré paměti, však nemocí sklíčenou býti, která nás ihned přivítala a za to úpěnlivě prosila, abychom toto pořízení kšaftovní vyslyšeli a po smrti její tu, kde sluší, vysvědčili, což my taky ihned jsme učinili a takové tuto před vzácným magistrátem a právem vyjevujeme.“*

*paměti dobré.*¹⁷⁰ Ujištění o dobrém psychickém stavu kšaftujícího mělo zamezit případnému napadení závěti založeném na tom, že kšaftující nebyl při smyslech. Zajímavé bylo proto zjištění, že ve třech rokycanských testamentech z let 1555-1556 toto ujištění chybělo.¹⁷¹ Jednalo se o velmi stručné závěti třech žen.¹⁷² Stejně tomu bylo ve třech kšaftech z let 1560-1562.¹⁷³ I přes chybějící formulaci Sana Mente byly poslední vůle vysvědčeny a zaknihovány. V uvedených případech se mohlo jednat o chybu písaře, který přičetnost testátorů při zanesení do knihy zapomněl opsat.

Dispozice tvořila ústřední část celého kšaftu. V první řadě měla obsahovat odkaz duše zpět do rukou Boha a navrácení těla zemi. První záznam, ve kterém kšaftující vracel duši zpátky do božích rukou, se v Rokycanech objevil až v roce 1572,¹⁷⁴ ani pak se odkaz duše nestal běžnou součástí testamentu.¹⁷⁵ Naproti tomu v letech 1733-1777 obsahovaly všechny studované závěti odkaz duše a navrácení těla zemi.¹⁷⁶ Tato změna by mohla souviset s náboženskou situací ve městě. Před Bílou horou se Rokycany hlásily k protestantismu, zatímco po roce 1733 bylo město zcela katolické.¹⁷⁷ V další části kšaftující vypsaly své dluhy, případně, kdo dluží jemu, uvedl odkazy na zbožné účely, nebo na charitu a konečně ustanovil dědice. Toto pořadí nebylo pevně dané a bylo jen na testátorovi, jak se rozhodne postupovat.

¹⁷⁰ Srov. J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 130; z rokycanských posledních vůlí srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 28: „*Martin, příjmením Kotrba, jsa nemocen, s dobrou pamětí, užívaje rozumu pravého...*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů, s. 172: „*Přijdouce my k němu [Vojtěchu Skálovi] s nemocí obklíčenému, který však dobrého a zdravého ještě rozumu byl...*“

¹⁷¹ S chybějícím ujištěním o psychickém stavu kšaftujícího se setkala Michaela Hrubá v Lounech. Do roku 1550 se dochovalo 28 závětí, přičemž ani jedna formulí Sana Mente neobsahovala. První doložený kšaft, který tuto formulí obsahoval, byl z roku 1555. Srov. M. HRUBÁ, Nedávej statku, s. 124.

¹⁷² TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 29.

¹⁷³ TAMTÉŽ, fol. 35, 36 a 37.

¹⁷⁴ Srov. TAMTÉŽ, fol. 48: „*Jak předně duši svou milému pánu Bohu svému v jeho svaté ruce, tak své dítky svýmu pánu Bohu, zde na tomto světě k vopatrování poroučím.*“

¹⁷⁵ Do roku 1623 lze odkaz duše najít v pouhých sedmi testamentech z celkového počtu 202.

¹⁷⁶ Za všechny srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 172: „*Předně, svou duši, drahou krví Krista Ježíše vykoupenu, odevzdal v jeho nejsvětějších pět ran, též orodování neposkrvněné Panny Marie poroučel. Za druhé, tělo své ze země pošle zase v zem páně odevzdal, aby křesťanským katolickým způsobem pohřbeno bylo.*“

¹⁷⁷ Blíže k náboženské situaci v Rokycanech kapitola 4. Obraz měšťanské zbožnosti předkládané práce, s. 54-77.

Sankce nebyla nezbytnou součástí poslední vůle. Spíš než o sankci v pravém slova smyslu se jednalo o žádost, aby městská rada dohlédla na správné vyřízení poslední vůle¹⁷⁸ a aby radní drželi ochrannou ruku nad vdovou a sirotky.¹⁷⁹ Pokud byla mocnou otcovskou poručnicí jmenována manželka, mohla sankce směřovat přímo na ni. Její poručnictví a držba majetku mohla být podmíněna tím, aby zůstávala ve vdovském stavu,¹⁸⁰ což se ovšem neslučovalo s Koldínovými právy. Pokud testátor ve své závěti uvedl, aby se jeho manželka nebo dcera po jeho smrti nevdávala, mělo to být posuzováno, jako kdyby to nebylo napsáno.¹⁸¹ Manžel mohl své ženě určit, aby bez překážky užívala všechny statky do dospělosti dětí. Ve chvíli kdy se znovu vdala, tuto výsadu ztrácela, musel jí však být vyplacen vdovský díl.¹⁸² Pokud se podruhé provdala, mohla ztratit poručnické postavení.¹⁸³

Celý testament uzavírala koroborace, tedy způsob ověření. Rokycanští měšťané spoléhali se na ověření městskou pečeti,¹⁸⁴ vlastnoruční podpis a přitištění vlastní pečeti,¹⁸⁵ případně na signování a přitištění sekretů kšaftovních svědků.¹⁸⁶ Za svědky svých závětí si Rokycanští vybírali převážně členy městské rady – konšele a

¹⁷⁸ SOkA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 27: „*Snažně se dožádal, důvěřující se, že vzácný magistrát, jakožto ochránce všech svých vdov a sirotků, nad tím mým pořzením dle Bohu milé spravedlnosti pevnou ruku držeti sobě oblíbíti ráčí.*“

¹⁷⁹ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 118: „*Jich pak pana purkmistra a pánů města tohoto Rokycan, za to prosím, že pro odplatu pána Boha nad manželkou a dítkami mými ochrannou ruku držeti ráčí a jim od žádného v ničem ublížiti nedopustí.*“

¹⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. 8: „*Pakli by se táhla na smlouvu svatební, aby těch 20 kop ani ta kráva s teletem dána nebyla.*“

¹⁸¹ J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 147.

¹⁸² TAMTÉŽ, s. 148.

¹⁸³ Srov. SOkA Rokycany, Kniha kšaftů, fol. 103: „*Tohoto mého pořzením poručnici otcovskou činím, obzvláště pak nad dítkami mými, manželku mou. Však potud, pokud by na vdovský stolici seděla, dále nic.*“

¹⁸⁴ Srov. TAMTÉŽ, fol. 19: „*Prosím a žádám, aby toto mé rozkázání městskou pečeti stvrzeno bylo.*“

¹⁸⁵ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 30: „*Čehož pro gruntovní podstatu jsem tuto poslední vůli mou svou vlastní rukou podepsala a sekrytém užívajícím potvrdila a níže položených pánů svědků k spolustvrzení snažně jsem dožádala.*“

¹⁸⁶ TAMTÉŽ, s. 40: „*Pro lepší toho stálost takové jsme nejenom vlastnoručně podepsali, nýbrž i přitisknutými sekryty nás svých stvrdili, a to i kdyby toho potřeba byla, tělesnýmá přísahama vše stvrditi hotovi jsme.*“

purkmistra.¹⁸⁷ Tato praxe se shodovala s Koldínovi právy.¹⁸⁸ Po roce 1733 z testamentů zmizela poznámka, že svědkové byli z městské rady, místo toho bývali označeni jako „*na svědomí dožadání kšaftovní svědci*.“¹⁸⁹ Počet svědků se pohyboval mezi dvěma až třemi, výjimečně byli svědci čtyři.¹⁹⁰ U některých testamentů nebyla koroborace uvedena vůbec, což mohlo vzniknout tím, že v původní listinné verzi testamentu nebyl zdůrazněn způsob ověření. Kšaftující a svědci se buď podepsali, nebo přitiskli svoji pečeť, případně obojí, a písař při zaknihování podpisy neopisoval a pečeti nezakresloval.

Pokud si v průběhu života člověk pořídil více testamentů, platil ten, který byl v době smrti nejaktuálnější.¹⁹¹ O svém předchozím testamentu se zmínila kolačka Anna z Pátku, která svůj původní kšaft pravděpodobně ztratila.¹⁹² Pláteník Jan z Rakovníka svoji první závěť, se kterou nebyl spokojen, znehodnotil před očima svědků.¹⁹³

¹⁸⁷ Srov. testament Jana Mrdona: „*Jan pekař, příjmením Mrdon, jsa nemocen, při paměti dobré, povolav k sobě opatrných Jana Matějovic, toho času pana purkmistra, a Šimona, řezníka, z konšel, učinil své rozkázání, a to takové.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 29.

¹⁸⁸ Srov. J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 133: „*Jestliže se kdo chce dožadati na právu, to jest, na purkmistru, aby k němu byli dva z přísěžných konšelův anebo jiných přísěžných vysláni, kterýž by při jeho kšaftu a zřízení za svědky byli.*“

¹⁸⁹ Srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 21.

¹⁹⁰ Dva svědci vysvědčili závět Apoleny Zahálečiové: „*Stalo se v přítomnosti Jana Matějovic, Víta Srnovce, obou z konšel, k tomu kšaftu od pana purkmistra vyslaných.*“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 33. Tři svědci byli u kšaftu Tomáše Železného: „*Aktum kšaftovní tohoto při přítomnosti osob k tomu dožadanych Václava Havlíka, toho času primasa, a Václava Píseckého z konšel a Augustýna truhláře, léta a dne svrchu psaného.*“ TAMTÉŽ, fol. 61. Čtyři svědci byly doloženi v testamentu Markéty, dcery Milotovy: „*A při tomto mém rozkázání byli jsa moudří a opatrní Jíra Malý, jsa toho času panem purkmistrem, Václav Křimický, Říha Růžička, Jan Zámečník.*“ TAMTÉŽ, fol. 6.

¹⁹¹ Srov. J. JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 135: „*Protož jednomu každému té se svobody propůjčuje, aby před smrtí svou tolikrát, kolikrát by koli se mu líbilo a zdálo, vůli svou poslední změnití mohl.*“ Podobně se k této problematice stavěl i Brikcí z Licka. Srov. J. a H. JIREČKOVÉ (edd.), M. Brikcího z Licka Práva, s. 323: „*Dnes takto poroučí, a zítra nebo potom totéž odvolaje, jinak poroučí: Poslední poručenství moc má a ne první.*“

¹⁹² SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 29: „*Co se pak kšaftu prvnějšího dotejče, poněvadž o něm, kde by byl, věděti nemohu, ten tímto svým posledním kazím a v nic obracím.*“

¹⁹³ TAMTÉŽ, fol. 50: „*Přiněsti dal kšaft předešlej od Jana Slavíka, jemuž byl jej k svěcení dal, ten že jest před nimi lorem ipsum dolor sit amet, consecetur adipiscing elit, sed do eiusmod tempor incididunt ut labore et dolore magna aliqua a nožem prořezal.*“

Požizovatelé měli dvě možnosti, jak se zaopatřit kšaftem. Buď ho sepsali sami,¹⁹⁴ případně ho nadiktovali písaři před minimálně dvěma svědky. Tehdy šlo o testament písemný. Druhou možností byl testament ústní, kdy testátor předstoupil před městskou radu a přednesl svůj kšaft.¹⁹⁵ V případě, že se nemohl dostavit, sdělil svůj kšaft před dvěma hodnověrnými svědky, kteří ho následně přednesli v městské radě. Pokud kšaftující jednal přes svědky-prostředníky, nešlo ve většině případů rozlišit, kde je hranice mezi poslední vůlí ústní a písemnou, pokud to nebylo přímo uvedeno.¹⁹⁶

¹⁹⁴ TAMTÉŽ, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 175-182.

¹⁹⁵ TAMTÉŽ, fol. 8: „*Václav, kovář, jsa zdráv, užívaje pravého rozumu, předstoupil před nás do plné rady. Toto j[es]t oznám[eno].*“

¹⁹⁶ Např. v období 1733-1777 bylo 42 posledních vůlí nadepsáno jako „*Kšaft a poslední vůle ústní.*“

3. Rodinné struktury a sociální okolí měšťanů ve světle testamentů

„Svolej k sobě své přátele jako manželku, dívky, rodiče, strejce, švagry, čeled', sousedy a své dobré tovaryše a rozžehni se s nimi v tento způsob.“¹⁹⁷

Rekonstrukcí rodin v minulosti se zabývala nemalá řada badatelů, zvláště z řad historické demografie.¹⁹⁸ Zabírali se charakteristikou jednotlivých typů rodin, otázkou, jak přírodní a společenské podmínky ovlivňovaly skladbu rodiny v minulosti a jaký vliv měla na rodinné struktury modernizace. V padesátých letech 20. století vypracoval francouzský historik a demograf Louis Henry spolu s archivářem Michele Fleuryem na základě matriční evidence metodu rekonstrukce rodiny. Henry a Fleury vyšli ze záznamů o sňatcích na území farnosti Crulai, které doplnili o další demografické události v rodině jako narození dětí a úmrtí manželů.¹⁹⁹ Prostřednictvím této metody je možné pro vybrané vzorky staré populace například zjistit, kolik porodů v průměru vzešlo z jednoho manželského lože a jaké byly meziporodní intervaly.²⁰⁰ V sedmdesátých letech 20. století došlo k rozšíření okruhu otázek, kterými se historická demografie zabývá. Vedle populačního vývoje, který i nadále představoval jedno z hlavních témat badatelského zájmu, vystoupila do popředí oblast velikosti a složení jednotlivých rodin.²⁰¹ John Hajnal rozlišil dva základní typy rodiny – severozápadní a jihovýchodní. Severozápadní se vyznačovala vyšším sňatkovým věkem, větším

¹⁹⁷ M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. G3.

¹⁹⁸ Srov. Pavla HORSKÁ – Milan KUČERA – Eduard MAUR – Milan STLOUKAL, Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990; Jan HORSKÝ – Markéta SELIGOVÁ, Rodina našich předků, Praha 1997; Markéta SELIGOVÁ, Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (Panství Děčín – sonda), HD 17, 1993, s. 111-130; Eliška ČÁNOVÁ, Složení domácností v Čechách v roce 1651, HD 16, 1992, s. 63-66; Josef GRULICH, Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku), HD 23, 1999, s. 31-84. Vývoj českého bádání na poli historické demografie a přijímání francouzských podnětů shrnula ve své studii Ludmila Fialová. Srov. Ludmila FIALOVÁ, Dějiny obyvatelstva České republiky a francouzští demografové, in: Pavla Horská – Martin Nodl – Antonín Kostlán (edd.), Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích, Praha 2003, s. 4-8. Studie Ludmily Fialové je přístupná na stránkách www.cefres.cz/IMG/pdf/fialova_2003_dejiny_obyvatelstva_cr.pdf

¹⁹⁹ Josef GRULICH, Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950, HD 26, 2002, s. 124-125.

²⁰⁰ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, Rodina, s. 13.

²⁰¹ J. GRULICH, Historická demografie, s. 127.

počtem neprovdaných osob a odděleným hospodařením, kdy na základě dědické praxe musel nejstarší syn vyplatit sourozence. V jihovýchodním typu zůstávali všichni synové i s rodinami na otcovském gruntě, kde společně hospodařili. Běžné byly mnohočlenné rodiny a nízký sňatkový věk.²⁰²

Rodina 16. až 18. století patří podle Jacquese Dupâquiera do tzv. „*starého demografického režimu*“, který se vyznačoval silnou manželskou plodností, která byla závislá na vysoké sňatečnosti, a zároveň značnou úmrtností.²⁰³ Raně novověká rodina byla pojímána v širším smyslu, než je chápána dnes. Kromě manžela – hospodáře, jeho ženy a dětí mohla zahrnovat i čeládku, učedníky, služebnictvo a poddruhy, kteří mohli být v příbuzenském vztahu k hospodáři a jeho manželce. Za členy domácnosti byli bráni ti, kdo se společně stravovali u jednoho stolu.²⁰⁴ Pojem nukleární rodina je v této práci využíván pro označení soužití muže, ženy a jejich dětí. Jako širší rodina jsou potom označovány další příbuzenské vazby testátorů.

Testamenty jako pramen k objasnění fungování rodinných vazeb zaujaly pozornost mnohých badatelů.²⁰⁵ V kšaftech nemusejí být podchyceny všechny děti, které v rodině byly, protože v době sepsání závěti mohly být již vybyty z domu. Také určení vzdálenějšího příbuzenství bývá problematické, neboť nemuselo být testátory uvedeno. Poslední vůle však nabízejí poněkud osobnější pohled do rodinného zákulisí. Přestože je jedná o pramen pojišťovací povahy, který podléhal dobovým normám, poskytl někteří testátoři prostor, aby odhalili intimní vztahy v rodině – citové vazby k dětem nebo rodičům,²⁰⁶ vzájemnou důvěru mezi manželi,²⁰⁷ ale i rodinné spory a vzájemné neshody.²⁰⁸

²⁰² TAMTÉŽ, s. 129.

²⁰³ J. HORSKÝ – M. SELIGOVÁ, Rodina, s. 15.

²⁰⁴ Blíže k rodině v raném novověku srov. J. PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury II/1, s. 161-184; Richard van DÜLMEN, Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století) I. Dům a jeho lidé, Praha 1999, s. 41-58.

²⁰⁵ Srov. J. RATAJOVÁ, Pražské testamenty; P. HOFFMANNOVÁ, Rodina; V. SMETANOVÁ, Ústečtí měšťané; M. ŠTAJNEROVÁ, Testamenty.

²⁰⁶ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 53. Celý kšaft Melichra Touškovského prostupuje starost o dceru Lidmilu, kterou se snažil co nejlépe zabezpečit: „*Vostatek co by mimo dluhy zůstalo, to mocně dávám Lidmile, dcerce své, aby jí v tom s přátel mých od žádného překážka nebyla činěna a důvěřím se panu Jakobovi, švagru svému, a panu Václavovi Havlíkovi, bratru milému, aby ji neopustili, ale vychovávali podle možností jako své vlastní, aby ji při Magdaleně, dceři Vepříkové, nechali, však k tomu dohlédaje, aby se všemu dobrému učila.*“

Nejprve byla věnována pozornost samotné osobě kšaftujícího, tedy jeho pohlaví, jménu a rodinnému stavu. Stranou nezůstalo ani to, jak poslední vůle vypovídaly o dobovém obrazu dobré manželky a dobrého manžela. Další podkapitola se zaměřila na obraz nukleární a širší rodiny a na to, co testamentsy vypovídaly o citových vazbách v rodině. Rokycanští měšťané neodkazovali jen svým příbuzným, ale také přátelům, učedníkům nebo čeledi, následující část se proto snažila podchytit sociální okolí kšaftujícího.

3.1. Osoba testátora

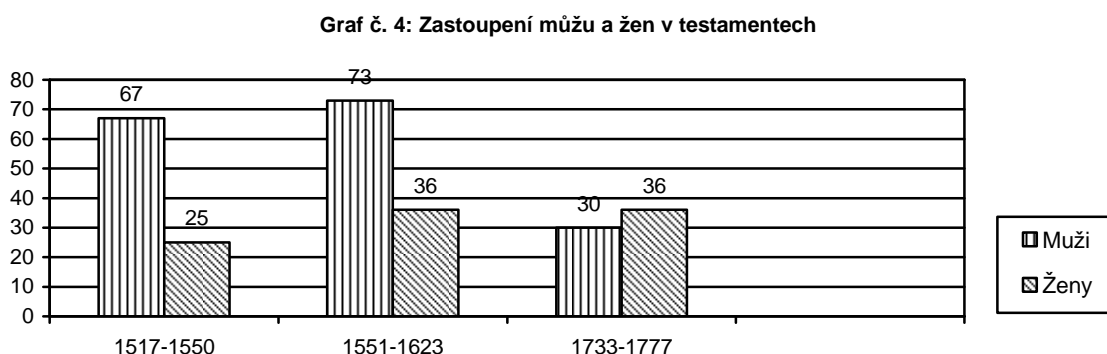
Základem každé studie, která je zaměřena na výzkum posledních vůlí, je určit počet kšaftujících mužů a žen. Kromě toho, že badatel získá představu o poměrném zastoupení obou pohlaví, se dá toto rozdělení využít při sledování směru jednotlivých odkazů, neboť mezi ženskými a mužskými příjemci odkazů jsou patrné rozdíly. Muž se snažil zabezpečit především své děti a manželku. Mezi kšaftujícími ženami převažují vdovy, jejich děti jsou již zajištěné, proto mají poněkud širší okruh dědiců. V prvním sledovaném období 1517-1550 se kšaftem zaopatřilo 25 žen z celkového počtu 93 závětí (tj. 27%). V letech 1551-1623 počet testátorek nepatrně vzrostl na 36 kšaftujících z celkového počtu 109 posledních vůlí (tj. 33%). V posledním studované epoše 1733-1777, tedy téměř o sto let později, převažují ženské kšafy nad mužskými, neboť z celkového počtu 67 testátorů bylo 36 žen (tj. 54%). Výsledky z prvního a druhého sledovaného období se shodují s výzkumy provedenými v jiných českých městech předbělohorské doby, které shodně uvádějí asi jednu třetinu testátorek.²⁰⁹ Jana Ratajová ve své studii věnované pražským testamentům v letech 1600-1620 uvádí, že se počet

²⁰⁷ Srov. TAMTÉŽ, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 14. V manželství Jana Mittelbacha panovala vzájemná důvěra mezi manželi, neboť celý jeho kšaft se skládá z jedné věty, kterou v různých obměnách třikrát zopakoval: „*To ona má paní už bude vědět, kam komu co dáti.*“

²⁰⁸ Srov. TAMTÉŽ, *Knihy kšaftů 1517-1828*, fol. 129. Neshody mezi Bartolomějem, provazníkem, a jeho dcerou došly tak daleko, že ji vydědil: „*Kateřině pak, dceřině druhé, manželce Jana, pekaře, aby z tého statku mého do konce nic dávano nebylo, poroučím, protože mě jakožto otce svého věkem sešlého dle příkázání božího nejala poslušensví dětinského náležitě neprokazovala, nýbrž mně šelem starých i jinak nadávala.*“

²⁰⁹ Srov. M. HRUBÁ, *Nedávej statku*, s. 115; M. MENOŠKOVÁ, „*Leže v kázni boha*“ s. 80; A. ŠTĚPKOVÁ, *Svět*, s. 23; M. POLANSKÁ, *Každodenní život*, s. 23.

ženských závětí blížil k jedné polovině.²¹⁰ Počet kšaftujících mužů a žen ve sledovaném období shrnuje graf č. 4.

Všichni kšaftující se v testamentech identifikovali prostřednictvím svého křestního jména. Výběr jména mohl záviset na rodinné tradici – dávala se jména po rodičích a prarodičích, ale také po kmotrovi nebo kmotře, případně po světcích, na jehož svátek připadalo datum narození. Mezi rokycanskými měšťany mělo největší oblibu jméno Jan, Václav, Jiří a Matěj. Četnost těchto jmen jistě nepřekvapí. V případě Jana a Matěje (Matouše) se jednalo o novozákonní evangelisty, Václav a Jiří představovali zemské patrony. Rokycanské měšťanky nejvíce používaly jména Anna, Kateřina, Lidmila a Dorota. Ve všech případech se jednalo o křesťanské mučednice. Lidmilu lze stejně jako Václava považovat za typicky česká jména. V prvním sledovaném období byly nejčastěji používanými mužskými jmény Jan (16), Václav (9) a Jiří (5). Ženy v této době nosily jména Anna (7), Lidmila (4) a Markéta (3). Mezi léty 1551-1623 si mezi mužskými jmény udržel prvenství Jan, následovaný Jiřím (9) a Matějem (7). Nejvíce užívaným ženským jménem zůstala Anna (11). Lidmilu a Markétu nahradila Dorota (5) a Voršila (4). V třetí studované době 1733-1777 mezi mužskými jmény nadále dominoval Jan (7) spolu s Matějem (4) a Václavem (3). Nejvíce rozšířeným jménem mezi rokycanskými měšťankami bylo Kateřina (10), Anna (6) a Rozina (4). Jména používaná v 18. století se vyznačovala největší pestrostí. Nově se mezi mužskými testátory objevilo jméno Bohuslav a mezi testátorkami Zuzana a Eva. Z těchto let pocházel také největší podíl neobvyklých jmen, jako byl Kristián a Ferdinand nebo Justýna a Benigna.

²¹⁰ J. RATAJOVÁ, *Pražské testamenty*, s. 94-97.

V letech 1517-1550 nebylo běžné používání příjmení, kšaftující proto často připojili i profesi, která je živila.²¹¹ Měšťané se také identifikovali podle místa, kde bydleli,²¹² případně podle jména a profese svého otce.²¹³ Měšťanky se často ztotožňovaly prostřednictvím jména svého manžela,²¹⁴ v případě neprovdaných žen otce nebo bratra,²¹⁵ z čehož je patrné rozhodující postavení muže v raně novověké společnosti.²¹⁶ Z druhého zkoumaného období 1551-1623 vyplynulo, že používání rodového jména vytlačilo identifikaci pomocí profese nebo místa bydliště, i když někteří testátoři ke svému jménu a příjmení připojili pro upřesnění i zmíněné dva údaje. V letech 1733-1777 se uvádění příjmení stalo zcela běžným, měšťané přestali zmiňovat své povolání a místo bydliště. Ženy se však i nadále představovaly prostřednictvím mužského člena rodiny.²¹⁷

Dalším zkoumaným kritériem byl rodinný stav kšaftujících. Tento údaj nebylo možné určit u všech rokycanských testátorů a testátorek. Problematické bylo určení osob, které neučinily odkaz ve prospěch svého partnera nebo partnerky. U těchto kšaftujících je sporné, zda se jedná o osoby ovdovělé nebo o jedince, kteří manželství

²¹¹ Srov. „*Matouš, mlynář*.“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 8; „*Jan, sklenář*.“ TAMTÉŽ, fol. 22.

²¹² Srov. „*Kříž ze vsi Újezda*.“ TAMTÉŽ, fol. 16; „*Mašek ze vsi Litohlav*.“ TAMTÉŽ, fol. 19.

²¹³ Srov. „*Markéta, dcera Milotova*.“ TAMTÉŽ, fol. 6; „*Vavřinec, nebožtíka Jana zámečníka syn*.“ TAMTÉŽ, fol. 12.

²¹⁴ V případě, že manžel žil, uvedla se testátorka jako „manželka XY“, srov. „*Paní Anna, Jana Železného manželka*,“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 14. Pokud byl muž v době sepsání manželčiny závěti již po smrti, používaly kšaftující označení „vdova po XY“, srov. „*Já, Dorota ze Struhova, vdova pozůstalá po nebožci panu Jiříkovi Štampachovi z Štampachu*.“ TAMTÉŽ, fol. 17.

²¹⁵ Srov. „*Anna, Petra Kandelovic vlastní dcera*.“ TAMTÉŽ, fol. 12; „*Magdalena, sestra páně Hrohcova*.“ TAMTÉŽ, fol. 6.

²¹⁶ K tomu blíže Michaela HRUBÁ, *Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku*, Praha 2011; Lucie STORCHOVÁ, *Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století*, in: Jana Ratajová – Lucie Storchová (edd.), *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku*, Praha 2009, s. 776-820.

²¹⁷ Ženy používaly nadále označení „manželka XY“, srov. „*Barbora, manželka zvaná Jiřka Dulického*.“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 107, případně „vdova po XY“, srov. „*Dorota Matějová, vdova pozůstalá po dobré paměti Janovi Matějovic*.“ TAMTÉŽ, fol. 59. O sto let později uvádějí kromě příjmení manžela i svoje rodné příjmení, srov. „*Paní Kateřina Chopová, rozená Vynerová*.“ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 41.

neuzavřeli. Pokud pořizovatel závěti uvedl dědický díl alespoň pro jednoho svého potomka nebo vnoučata, ale nezmínil manžela či manželku, byl posuzován jako ovdovělý. U některých testátorů bylo možné předpokládat, že byli svobodní. Vyplývá to z toho, že se identifikovali jako syn,²¹⁸ dcera,²¹⁹ schovanka²²⁰ nebo panna.²²¹ Zůstala tak skupina 45 kšaftujících z celkového počtu 268, u kterých se nepodařilo rodinný stav zjistit. Přehled rodinného stavu rokycanských měšťanů a měšťanek v jednotlivých studovaných obdobích podávají tabulky č. 1, č. 2 a č. 3.

Tabulka č. 1: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu v letech 1517-1550				
	Manželé	Ovdovělí	Svobodní	Nezjištěno
Muži	45	7	3	13
Ženy	3	11	3	8
Celkem	48	18	6	21

V letech 1517-1550 dominovali mezi rokycanskými kšaftujícími ženatí muži (48%), naopak počet vdaných testátorek je oproti tomu téměř mizivý (3%). Vyšší podíl pořizovatelek posledních vůli lze najít mezi vdovami (12%). Svobodní lidé měli mezi testujícími měšťany shodné zastoupení (3%).

Tabulka č. 2: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu v letech 1551-1623				
	Manželé	Ovdovělí	Svobodní	Nezjištěno
Muži	51	8	3	10
Ženy	8	19	1	9
Celkem	59	27	4	19

Mezi léty 1551-1623 nedošlo k žádné změně. Ženatí i nadále tvořili nejpočetnější skupinu mezi rokycanskými testátory (47%). Podíl vdaných žen nepatrně vzrostl na 7%

²¹⁸ Srov. TAMTÉŽ, s. 136 „*Já Matěj Řípa, pozůstalý synek po Bartoloměji Řípovi.*“

²¹⁹ Srov. TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 143 „*Lidmila Šmídová, dcera pozůstalá po dobré paměti Jiříkovi Šmídovi z Phraunperku, měšťáninu města tohoto Rokycan.*“

²²⁰ Srov. TAMTÉŽ, fol. 5, „*Kšaft Anny schovanice Matěje Železného, kteráž jest sloužila u Tornusa v Blovicích.*“

²²¹ Srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 54 „*Kšaft ústní nebožky panny Kateřiny Riegerové.*“

a stejně tak i počet kšaftujících vdov na 17%. Účast svobodných na kšaftování zůstával i nadále zanedbatelný (3% mezi muži a 0,9% mezi ženami).

Tabulka č. 3: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu v letech 1733-1777				
	Manželé	Ovdovělí	Svobodní	Nezjištěno
Muži	20	3	1	6
Ženy	12	19	4	2
Celkem	32	22	5	8

Poslední zkoumané období 1733-1777 také nepřineslo výrazné změny. Do nejpočetněji zastoupené skupiny kšaftujících patřili stále ženatí muži (30%), které téměř dohnaly vdovy-testátorky (28%). Došlo i k nárůstu vdaných žen na 17% a svobodných na 6%, které se zaopatřily závětí. Tento nárůst je ovlivněn tím, že počet kšaftujících žen v letech 1733-1777 převýšil počet mužů.²²²

Ve všech sledovaných obdobích měli největší zastoupení mezi rokycanskými testátory ženatí muži (celkem 116), podíl vdaných žen je naproti tomu malý (celkem 23). Větší počet testátorek lze najít mezi vdovami (celkem 49). Poměrně vysoký počet kšaftujících vdov byl daný tím, že po vdaných ženách dědil majetek manžel a žena nemusela mít potřebu si testament pořídit. Na postavení vdovy ve společnosti se v raném novověku nahlíželo dvojím způsobem. Na jednu stranu byl vdovský stav chápán jako ten nejbídnější, na straně druhé získávala vdova vládu nad sebou samou i svým majetkem, který v manželství spravoval muž.²²³ V případě nutnosti se mohla vdova obrátit na purkmistra a rychtáře, kteří měli dbát na dodržování vdovských práv a zabezpečit spravedlivé vykonání dědického práva.²²⁴ Vdovci v rokycanských kšaftech vystupují také poměrně málo (celkem 18). Pro muže, jakožto správce majetku, živnosti a domu bylo žádoucí, aby svým osiřelým dětem opatřil novou matku a sobě hospodyní. Mnohonásobné sňatky mužů nebyly proto ničím neobvyklým. Druhý sňatek muže se dá poznat v případě, že rozlišuje mezi dětmi narozenými z prvního a druhého

²²² Srov. Graf č. 4.

²²³ Blíže k postavení vdov a dobovému pohledu na vdovy srov. Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), *Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*, Praha 2008.

²²⁴ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Narození a smrt v české lidové kultuře*, Praha 2004, s. 194.

manželství.²²⁵ Situace v Rokycanech nebyla nijak neobvyklá, neboť podobné výsledky uvádějí i jiné výzkumy.²²⁶

Některé testamety podávaly dobový obraz toho, jak by měla vypadat dobrá manželka. Podle dobových naučení měla být zbožná, ctná, poslušná vůči svému muži, věrná, stydlivá, skromná, poctivá, pracovitá, čistě oblečená a upravená.²²⁷ Také obraz dobrého manžela byl možný na základě testamentů vdaných žen podchytit. Pravý manžel měl na doporučení dobové preskriptivní literatury o svoji ženu pečovat, neboť byl její pán a správce, což byl stav daný od Boha. Měl být věrný, shovívavý k ženiným nedostatkům, probouzet v ní dobré vlastnosti a za zlé ji mohl naopak potrestat.²²⁸ Manželství Řehoře Hýzla trvalo 26 let a svoji manželku Annu charakterizoval takto: „*Nejmilejší manželku svou, Annu Hýzlovou, doloživše příčinu tu, že ona s ním upřímně v lásce, svornosti skrze 26 let živa byla, jemu spravedlivě a věrně vždy, obzvláště pak v jeho trvajícím dlouhé nemoci, bedlivě a trpělivě sloužila, s tou pak připojenou žádostí, aby táž Anna Hýzlová jakožto dědička na jeho duši s modlitbami při mších svatých pamatovala.*“²²⁹ Podobný obraz ideální manželky přináší i zápis v poslední vůli

²²⁵ Dvakrát ženat byl například prachař Jiří Lehner: „*Za univerzálního dědice všeho všudy, jak movitého i nemovitého statku, na čemkoliv ten pozůstával, zřídil, jmenoval a ustanovil kšaftující pan Jiří Lehner svou nejmilejší manželku Rozinu Lehnerovou, rozenou Břehovskou, též děti své všechny z obojího manželství zplozené a kšaftujícímu panu Jiřímu Lehnerovi milé.*“ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 50. Také Václav Písecký vstoupil dvakrát do manželství: „*Předně co se Volšan dotejče, poněvadž jest je manželka má svými penězi zaplatila, ty se při ní zůstávají. Však ona podle smýšlení našeho společného a mezi námi zůstání i dítky své z ní narozené, k témuž dědictví svému připojuje a připouští. Co se druhého dvorce, někdy po Kateřině Jílkové pozůstalého, dotejče, ačkoliv nebožka kšaftem svým Janovi a Dorotě, dítkám mým z první manželky narozeným, jej jest odkázala.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 63. U Honse Tejchmona je možné prokázat, že byl ženatý třikrát: „*Předně Lorencovi a Pavlovi, synům mým neposlušným z prvních manželek pošlých, odkazují po osmi kopách míšeňských. Na ten způsob, kdyby Volpra, manželka má, stateček ten (i když ho držeti moci nebude) prodala, aby jim o závdavku po čtyřech kopách míšeňských dala a o druhých osm kop z vejrunkův zaplatila.*“ TAMTÉŽ, fol. 103.

²²⁶ Srov. J. RATAJOVÁ, Pražské testamety, s. 96-97; M. MENOUŠKOVÁ, „Leže v kázni boha,“ s. 81-82; P. HOFFMANNOVÁ, Rodina, s. 110-113; M. ŠTAJNEROVÁ, Testamenty, s. 91-98.

²²⁷ Blíže k obrazu dobré manželky srov. Jan KOCÍN Z KOCIÉTU, Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně, in: Jana Ratajová – Lucie Storchová (edd.), Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009, s. 264-310.

²²⁸ K obrazu dobrého manžela blíže srov. Jan Thadaeus MEZIŘÍČSKÝ, Vysvětlení o stavu manželském, in: TAMTÉŽ, s. 437-463.

²²⁹ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 24.

Václava Antonína Dvořáka, jehož žena se o něj obětavě starala i v době nemoci, což také patřilo mezi povinnosti dobré manželky.²³⁰ Dobrá manželka měla věrně, spravedlivě a upřímně sloužit svému muži, pečlivě a trpělivě se o manžela starat a myslet na něj i po jeho smrti. Poslední vůle však neukazují jen ideální manželku, ale i obraz manželky, která nenaplnila dobovou normu. O osud svojí nepořádné manželky se obával Blažej Sedlák: „*Co se pak Anny, manželky mé, dotejče. Ta ač jest mě poslouchati nechtěla a mne i jiným, kdy chtěla, zlou vůli činila. A já mohl bych se k ní jako k neposlušné zachovati, však pro to její nepoddajnosti zlého za zlé neodplacuje, milost jí činím tuto, že jí 50 kop míšeň[ských] odkazují.*“²³¹

Nejen manželka měla být „*pravá a dobrá,*“ také muž se měl snažit naplňovat dobový obraz dobrého muže. Podle Barbory Simonové představoval její muž ideál dobrého manžela, proto ho i ustanovila hlavním dědicem: „*Pročež za univerzálního dědice všeho jejího, movitého i nemovitého jmění, na čemkoliv to záleží neb záležiti může, svého nejmilejšího manžela pana Josefa Simona, ustanovila a zřídila v příčinu tu, že on se o ní vždy jako manžel spravedlivě staral a jak chalupu, tak i louku vyplatil.*“²³² Podobně svého muže charakterizovala i Kateřina Kovářiková: „*Kšaftující paní Kateřina ustanovila, jmenovala a zřídila svého nejmilostivějšího manžela, pana Martina Kovaříka, s tou obzvláštní důvěrností za živobytí jejího spravedlivě se o ni staral, ji v nemoci ležící věrně posluhoval, že on taky po smrti její na touž paní Kateřinu jak pobožnými modlitbami svými, tak i se mšemi svatými pamatovati bude.*“²³³ Také dobrý manžel se měl o svoji ženu starat, posluhovat jí v případě nemoci a po její smrti na ni myslet při mších.²³⁴

²³⁰ TAMTÉŽ, s. 18: „*Pozůstávajícího dědice jmenuji a ustanovuji a zřizuji mou nejmilejší manželku Terezií Dvořákovou, rozenou Lašanskou, aby ona všeho jak movitého, tak nemovitého statku a práv, na čemkoliv záležely, plná a univerzální dědička a paní dokonalá byla, mimo odkazů níže doložených, neboť ona do našeho manželství všechno to, co na věrnou a upřímnou manželku sluší, netoliko skutkem vykonala, ale v mnohých promrzelých, i známých nemocech dnem, nocí o posluhování trpělivém a mně nevrleému ochotně, jakkoliv bedlivou a trpělivou osobu daleko převýšila, a pak více mimo těch upřímností manželských mě prokázaných na vyšší stupeň upřímnosti manželské vysloužila.*“ K péči o nemocné v dobových naučeních srov. J. T. MEZIRÍČSKÝ, Vysvětlení, s. 441 a 473.

²³¹ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 23.

²³² TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 9.

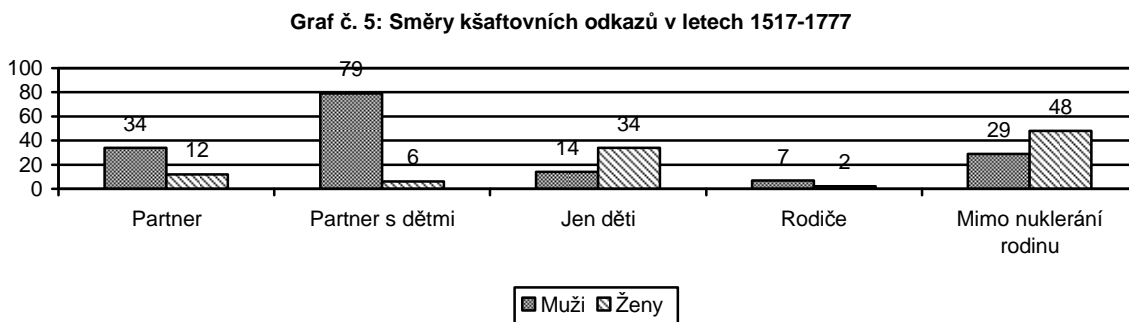
²³³ TAMTÉŽ, s. 47.

²³⁴ K dobovému obrazu manželství blíže Jana RATAJOVÁ – Lucie STORCHOVÁ (edd.), Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009.

3.2. Obraz rodiny v testamentech

3.2.1. Nukleární rodina

Do manželského svazku prokazatelně vstoupila více než polovina testátorů a testátorek.²³⁵ Tato skutečnost je podložena tím, že kšaftující se o svém manželu/manželce zmínili, případně jim určili dědický díl. Muži nejčastěji kšaftovali ve prospěch svých manželek a jejich společných dětí. U žen tato tendence nebyla tak častá, což je dáno tím, že testátorky byly většinou vdovy, které častěji kšaftovaly svým dětem nebo mimo nukleární rodinu. Ve 34 případech uvedli muži jako hlavní dědičku svou manželku. Pouze ve prospěch svých manželů testovalo dvanáct žen. Svobodní lidé většinou kšaftovali všechen majetek svým rodičům.²³⁶ Poměrně vysoký počet odkazů směřoval mimo nukleární rodinu. V těchto případech šlo o odkazy vdov, méně pak vdovců.²³⁷ Směry kšaftovních odkazů ukazuje graf č. 5.

Děti, ať byl odkaz v jejich prospěch vyjádřen jakkoliv, představovaly nejčastějšího příjemce dědických dílů. Dítě bylo chápáno jako přirozený dědic a pokračovatel rodu. Po smrti rodičů přebíralo živnost, mělo spravovat zděděné statky, pokud možno je dál rozšiřovat, udržovat kontinuitu rodu a v neposlední řadě prostřednictvím mší udržovat paměť na zemřelé rodiče a v případě katolíků odlehčit duším předků v očistci.²³⁸

²³⁵ Srov. tabulky č. 1-3: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu.

²³⁶ Učinil tak například Matouš Manta: „*Předně, že odkazuje, kdyby ho pán Bůh z tohoto světa povolati ráčil, tatínkovi svými i s matkou jeho milou chalupu i se zahradou a půl dědiny za zahradou i dědinu s tou loučkou.*“ SOkA Rokycany, *Knih kšaftů 1517-1828*, fol. 149.

²³⁷ K tomu blíže podkapitola 3.2.2. Širší rodina, s. 48-49.

²³⁸ Zuzana Skálová jako hlavního dědice uvedla svého syna Bernarda Skálu s tou podmínkou, že bude povinen dát 40 zlatých na mše svaté. Srov. SOkA Rokycany, *Knih testamentů 1733-1777*, s. 215: „*Naproti pak tomu bude on povinen čtyřicet zlatých na mše svaté po málu vynaložiti a takové čísti dáti,*

Nedospělí potomci byli v posledních vůlích označováni jako „*dítka*,“ v případě kojenců a ještě nenarozených dětí jako „*děťátka*.“²³⁹ Tyto děti sdílely domácnost se svými rodiči a byly nezaopatřené, proto bylo běžné odkazovat jim spolu s jejich matkou na rovný díl.²⁴⁰ Tuto možnost využilo 34 rokycanských testátorů.²⁴¹ Tendence odkazovat dětem a manželce společně v 18. století značně ustoupila, v letech 1733-1777 kšaftovali na rovný díl pouze čtyři testátoři, ostatní učinili odkaz pro děti a manželku odděleně.

Pro nezletilé děti bylo důležité zajistit poručníky.²⁴² Vybrat vhodného poručníka byl uvážlivý krok. Poručník se měl snažit předat pozůstalým dětem nezmenšený majetek, případně ho ještě rozšířit. Při výběru špatného poručníka se mohlo stát, že sirotky okrade.²⁴³ Pokud bylo dětem a ženě odkazováno na rovný díl, určil muž svoji manželku a matku dětí za mocnou otcovskou poručnici.²⁴⁴ Ženě mohli být stanoveni ještě poručníci k radě.²⁴⁵ Kromě matky dětí mohl být za poručníka vybrán starší bratr nebo mohly být svěřeny zeti kšaftujícího.

Dospělé potomky, kteří už byli zaopatřeni a vybytí z domu, nemusel pořizovatel poslední vůle zmínit. Přesto kšaftující rodiče na své již dospělé děti pamatovali

až by takových čtyřicet vyšlo, totiž za nebožtíka manžela jejího Vojtěcha Skálu, dvě manželky Annu a Zuzanu a ten celý rod, též za nebožtíka otce jejího Ondřeje Baura a matěř Dorotu a ten celý rod.“

²³⁹ Srov. testament Václava Srnovce z Varvařova, jehož manželka byla v době sepsání závěti těhotná: „*Děťátku, s kterým Anna, manželka má, na tento čas obtížena se mnou jest, jestli by mu pán Bůh na tento svět šťastně pomoci ráčil.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů, fol. 80.

²⁴⁰ Srov. testament Matěje Srnovce z Varvařova: „*Stateček pak můj všeckem, na čemž ten kolivěk zůstává a jakby koliv jmenován býti mohl, o tom tak poroučím, aby ostatek Magdalena, manželka má, s Karlíčkem, Kateřinou, Salomenou a Kristýnou, dítkami mými, rovným dílem se podělily.*“ TAMTÉŽ, fol. 101.

²⁴¹ Srov. P. HOFFMANNOVÁ, Rodina, s. 111-113; M. ŠTAJNEROVÁ, Testamenty, s. 91.

²⁴² K tomu blíže Jan KAPRAS, Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému, Praha 1904.

²⁴³ J. RATAJOVÁ, Pražské testamenty, s. 99.

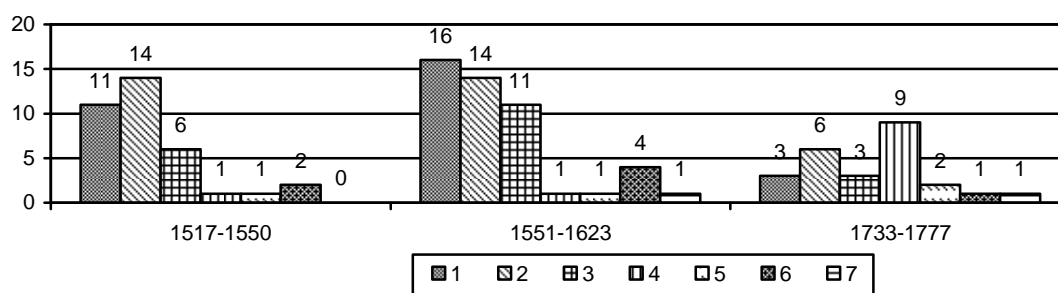
²⁴⁴ Srov. testament Martina Kotrby: „*Barboře, manželce, cožkolivěk mám, to poroučím všecko a ji mocnou poručnicí činím se Zikmundem, synem mým a jejím, aby ona syna mého, poněvadž ještě spravování potřebuje a let nemá, opatrovala a k dobrému vedla.*“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 30.

²⁴⁵ Srov. testament Václava Křimického: „*Napřed činím mocný poručníky Lidmilu, manželku svou, aby ona v tom statku vládla a dítky mé a své opatrovala. A též poručníky činím ctihodného kněze Šimona, ujce svého, a Vavřince, též ujce svého.*“ TAMTÉŽ, fol. 15.

a k tomu, co získaly při odchodu z otcovského domu, přidali dílčí odkaz.²⁴⁶ V případě, že se v manželství objevili potomci s předchozích svazků, nebyli opomenuti a byli zahrnuti mezi dědice.²⁴⁷ Násobná manželství byla spíše doménou mužů. Celkem 17 rokycanských měšťanů bylo dvakrát a více ženatých, naproti tomu pouhých pět žen bylo dvakrát vdaných.

Počet dětí v rodině nebylo možné stanovit u všech testátorů, a to z důvodu, že nemusely být uvedeny všechny děti, které v rodině byly nebo se kšaftující omezili jen na označení „s dítkami“ bez toho, aby uvedli přesný počet. Pokud děti jmenovali, tak v případě, kdy jim odkazovali něco navíc. Z těchto zápisů nezle určit, kolik potomků v rodině skutečně žilo. Bylo možné pouze stanovit, že v rodině žilo dvě a více dětí. Tyto testaments byly vyloučeny a dále bylo bráno v úvahu 106 závětí, ve kterých byly děti konkrétně jmenovány. V Rokycanech byly běžné rodiny s jedním, dvěma nebo třemi dětmi. Rodiny, které měly čtyři a více potomků, nebyly tak časté. Vyšší počet dětí než sedm nebyl pro Rokycany doložen.²⁴⁸ V prvním studovaném období se počet dětí v rodině pohyboval mezi jedním a dvěma, rodiny s větším počtem dětí než tři tvořily spíše výjimku. V letech 1551-1623 se zastoupení dětí v rodině nezměnilo, došlo k nárůstu rodin se třemi a šesti dětmi. Naproti tomu mezi léty 1733-1777 nastala změna ve složení měšťanské rodiny, neboť byly nejčastější rodiny se čtyřmi potomky. Přehled počtu dětí v rodině za všechny tři sledované období podává graf č. 6.

Graf č. 6: Počet dětí v rodině v letech 1517-1777

²⁴⁶ Srov. testament kováře Jana: „Janovi, zeti svému, s Annou, dcerou mou, odkazuji 20 kop míšeňských.“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 20.

²⁴⁷ Srov. testament Jana Lipolta: „Což mám málo nebo mnoho svého statku, to všecko odkazuji Kateřině, manželce své, s dítkami mými a jejími a s Kateřinou, dcerou mou, kterou mám s první ženou.“ TAMTÉŽ, fol. 31.

²⁴⁸ Markéta Menoušková doložila pro Kutnou Horu rodiny i s osmi dětmi, podle Aleny Štěpkové byly v Soběslavi běžné rodiny se šesti dětmi. V obou výzkumech jsou však nejčastěji uváděny rodiny s jedním nebo dvěma dětmi. Srov. M. MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha,“ s. 108-109; A. ŠTĚPKOVÁ, Svět, s. 113.

Kromě vlastních dětí mohly v rodině žít i děti osvojené. V testamentech bývají označeni jako „*schovanci*“ nebo „*pastorci*.“ Jednalo se většinou o osiřelé kmotřence nebo děti příbuzných a přátel. Měšťané přijímali do svých domácností sirotky jako pracovní sílu nebo tehdy, když manželství bylo bezdětné nebo vlastní děti byly už dospělé. Přestože podle dobových právních kodifikací Brikcího z Licka a Pavla Kristiána Koldína neměly osvojené děti právo na dědický podíl, rokycanští testátoři na ně ve svých odkazech pamatovali. Pro Rokycany byli pastorci prokazatelní pouze ve čtyřech případech.²⁴⁹

Vztahy mezi rodiči a dětmi nemusely být vždy bezproblémové. Pokud děti neposlouchaly své rodiče nebo se chovaly tak, že škodily dobrému jménu rodiny, mohly být vyděděny. Jednalo se však o razantní krok, který odkrýval spory v rodině na veřejnosti. Vydědění bylo v Rokycanech doloženo pouze jednou. Provazník Bartoloměj vyloučil z dědictví svoji dceru z prvního manželství Kateřinu, neboť se o něj odmítla starat ve stáří.²⁵⁰ Ostatní kšaftující si sice stěžovali na své neposlušné potomky, nakonec jim však odkázali menší částku peněz.²⁵¹

3.2.2. Širší rodina

Děti a partner nebo partnerka nemuseli být jedinými příjemci odkazů. Dílčí odkazy směřovaly i mimo nukleární rodinu mezi další příbuzné. Členové širší rodiny se stávali i hlavními dědici, a to v případech, že nebyl naživu manžel nebo manželka a děti kšaftujícího nebo je testátor vůbec neměl.²⁵² Směry jednotlivých odkazů v rámci rodiny ukazuje graf č. 7.

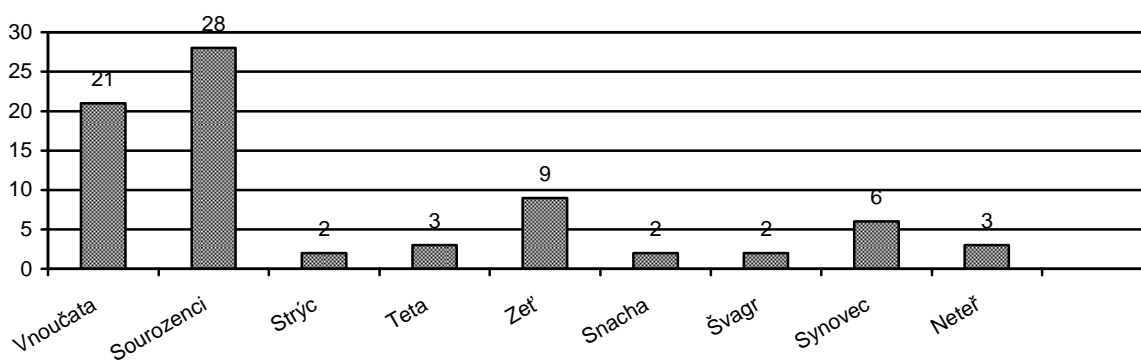
²⁴⁹ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 5, 6, 140; TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 28.

²⁵⁰ Srov. testament provazníka Bartoloměje: „*Kateřině pak, dceřině druhé, manželce Jana, pekaře, aby z toho statku mého do konce nic dáváno nebylo, poručím, protože mne jakožto otce svého věkem sešlého dle příkázání božího neujala a poslušnosti dětinského mi neprokazovala.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 129.

²⁵¹ Srov. testament Honse Tejchmona: „*Předně Lorencovi a Pavlovi, synům mým neposlušným z prvních manželek poslým, odkazuji po osmi kopách míšeňských.*“ TAMTÉŽ, fol. 103. Podobně kšaftoval i bečvář Petr z Pátku: „*Předně Václavovi, synu mému, aby povinni byli vydati z téhož statečku mého dvacetí kop míšeňských, ačkoliv mě neposlušnému, však aby na tom přestal a více se dále nepotahoval.*“ TAMTÉŽ, fol. 71.

²⁵² Pojmem širší rodina je v této práci chápán jako ostatní příbuzní kromě partnera a dětí. Blíže k obrazu raně novověké rodiny srov. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/1*, s. 161-184; R. van DÜLMEN, *Kultura*, s. 41-58; P. HORSKÁ – M. KUČERA – E. MAUR – M. STLOUKAL, *Dětství*, s. 212-243.

Graf č. 7: Směry odkazů v rámci širší rodiny v letech 1517-1777

Nejčastěji směřovaly jednotlivé dědické díly k sourozencům kšaftujících, jež byli zavázáni vyplnit další odkazy testátora,²⁵³ k vnoučatům, která podobně jako děti představovala pokračovatele rodu,²⁵⁴ případně k zeti.²⁵⁵ Praxe rokycanských měšťanů odkazovat sourozencům a vnoučatům odpovídala i výzkumu Aleny Štěpkové pro Soběslav a Markéty Menouškové pro Kutnou Horu.²⁵⁶ Odkazy strýcům, tetám, synovcům, neteřím a dalším příbuzným nebyly již tak časté. Většinou se nejednalo ani o hlavní dědice, ale jen jim směřována menší finanční částka, oblečení, lůžkoviny, případně menší pozemek.²⁵⁷

²⁵³ Srov. testament Kristiána Tolmy: „Za plnou dědičku svého statečku, na čem by koliv záležel, ustanovuje vlastní sestru Dorotu Lehnerovou, a to z ohledu v dlouho trvající nemoci věrného sesterského posluhování. Ji pak k následujícím odkazům vydání zavazuje.“ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 3.

²⁵⁴ Srov. testament Anny Pírkové: „Ostatek pak statečku svého, cožkoliv mám buď zde neb v Hostomicích, to vše po smrti mé odkazuji a dávám Anně, dceři Antonie Brádrovic, vnučce mé, kterouž sem sobě na starost vzala, však na ten způsob, aby se vrchnosti své zhostila a zde v Rokycanech zůstávala.“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 128.

²⁵⁵ Srov. kšaft Vávry z Pátku: „A ta dědina po smrti mé má spadnouti na Bláhu Kužele, zeti mého.“ TAMTÉŽ, fol. 25.

²⁵⁶ Srov. A. ŠTĚPKOVÁ, Svět, s. 121-128; M. MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha,“ s. 109-114.

²⁵⁷ Na svého strýce pamatoval Jan Kočí: „Předně pod čtyři strychy pole jdoucí k Veselý zanechávám panu strejci mému Vojtěchovi Kočovi.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 6. Kateřina Chopová kšaftovala své tetě: „Tehdy předně paní Dorotě Letňanský, respektive paní tetě své, z ohledu mnohých dobrodiní a služeb 15 rýnských, tmavý šaty kamelhorový, tenké košile a všechno jakkoliv jmenováno býti.“ TAMTÉŽ, s. 45. Kateřina Bušková pamatovala na své synovce po svém zesnulém bratru: „Předně odkazuji synům nebožtíka Tůmy, bratra mého za vsi Kolvína, Janovi a Martinovi, každému z nich po 10 kopách.“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 51. Neteř Matouše Manty od svého strýce získala 20 kop grošů: „Regině, dceři sestry Anny my, 20 kop.“ TAMTÉŽ, fol. 149.

3.2.3. Citové vazby v rodině

Nebylo snadné najít odpověď na otázku, jak vypovídají testamenty o citových vazbách v rodině. Kšaft byl v první řadě pojišťovací dokument, který podléhal dobovým normám. I přes formalizovaný zápis odhalily některé poslední vůle pohled na důvěrné, starostlivé a laskavé vztahy mezi členy rodiny.

Nejčastěji byly citové vazby patrné ve vztahu mezi manželi. Vztah založený na vzájemné důvěře měl Jan Mittelbach se svojí manželkou. Když se ho přivolání svědci zeptali, komu chce kšaftovat, zopakoval, že všechno odkazuje své paní, „*že ona bude vědět, kam a komu co dáti.*“²⁵⁸ Z většiny zápisů je patrná obava o osud manželky po testátorově smrti. Muži se proto snažili budoucí vdovy co nejlépe zabezpečit. Tomáš Těmkovský nad svojí manželkou ustanovil dva poručníky, kteří při ní měli stát a být jí nápomocni. Zajímavá je skutečnost, že svoji ženu uvedl jako „*starou mou,*“ přičemž z kšaftovního zápisu nebyl patrný žádný pejorativní nádech.²⁵⁹ Tomáš Železný ve své závěti nařídil svým dětem, aby se ve stáří starali o svoji matku, kterou nazýval zdobnělinou „*Maruška.*“²⁶⁰ To, že byl v raném novověku porod očekáván se strachem, vysvítá ze dvou kšaftů, ve kterých testátoři vyslovili obavy o těhotnou manželku a přání, aby porod proběhl bez problémů.²⁶¹

Vedle obav o partnerku podaly testamenty svědectví o strachu, co bude s osiřelými dětmi. Vdovec Bernard z Dubu žádal Martina Strejce a jeho ženu Lidmilu, aby se po jeho smrti postarali o syna Karla a dceru Sibylu. Martina Krásu poprosil, aby

²⁵⁸ Srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 14.

²⁵⁹ Srov. TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1623, fol. 41: „*Jana Slavíka a Pavla, bečváře, mocné poručníky činím a prosím, že starý můj neopustí.*“

²⁶⁰ Srov. TAMTÉŽ, fol. 61: „*Předně stateček svůj, kteréhož mi pán Bůh popřítí ráčil, na čem ten koliv záleží, ten všechn společně rovným dílem odkazuji manželce, synům Přemyslovi, Tomášovi, dcerám Manděleně, Kateřině a Sibyle, oni aby byli povinni Marušku náležitě opatrovati, beze všeho jí ubližování.*“

²⁶¹ Prvním kšaftujícím, který se bál o osud své ženy a nenarozeného dítěte, byl Václav Srnovec z Varvařova: „*Odkazuji a dávám manželce své z lásky manželské třetí díl statečku svého mohovitého i nemohovitého, druhé pak dva díly dcerce své Kateřině a děťátku, s kterým Anna, manželka má, na tento čas obtížena se mnou jest, jestli by mu pán Bůh na tento svět šťastně pomoci ráčil.*“ TAMTÉŽ, fol. 80. Druhým testátor, který přál své manželce bezproblémový porod, byl Kašpar Knoff: „*Předně dům svůj, kterýž mu kšaftem od dobré paměti Markéty Knoffové, matky mé vlastní odkázán jest, ten s dědinou, lukami i jinými všemi svršky a nábytky a sumou na čem ten koliv záleží, Kateřině, manželce své, s tím děťátkem, které pod srdcem svým nosí, když ji pán Bůh šťastně pomocníkem býti ráčí a oba při zdraví zachováni budou, společně k dědičnému držení odkazuji.*“ TAMTÉŽ, fol. 122.

k sobě vzal druhou dceru Voršilu. Doufal, že oba poručníci se o jeho děti postarají jako o vlastní.²⁶² Také Melichar Touškovský měl strach o svou osiřelou dcerku, které za poručníky určil svého švagra Jakuba a bratra Václava, kteří měli dohlédnout na Mandalenu Vepříkovou, jež a malou Lidmilu vychovávala.²⁶³ Z kšaftu Matěje Srnovce z Varvařova je patrné, že jeho nejmladší syn Karel byl toužebně očekávaný mužský potomek. Kromě něho měl Matěj Srnovec ještě tři dcery, jedinému synovi však zdobně říkal „*Karlíček*“ a z dědictví mu připadl větší díl než sestřím.²⁶⁴

Kromě citových vazeb k dětem a manželkám se v rokycanských závětech objevují výpovědi o vztahu dospělých dětí k stárnoucím rodičům. Velmi dobrý vztah měl patrně se svým otcem Sládek Kliment. V kšaftu nazval svého otce „*mým tatíkem*.“ Podobně Matouš Manta svého otce označil jako „*tatínka*.“ Použití zdobnělin může odkazovat na velmi dobrý vztah, který oba testátoři měli ke svým otcům.²⁶⁵ Matěj Bezdužický požádal svou manželku Markétu, aby se po jeho smrti postarala o svoji tchýni. Pokud by se spolu obě ženy nemohly shodnout, měla Markéta své tchýni každý rok vyplatit pět kop míšeňských po dobu desíti let.²⁶⁶

To, že vztahy v rodině nemusely být vždy harmonické, asi nejlépe vystihuje kšaft Barbory Lásky. Když za ní přišli kšaftovní svědci, kterých se dožádala, přerušila testování její snacha, která se obořila na svoji tchýni a svědkům vynadala „*do polských sviň*.“²⁶⁷ Rovněž Uršula Zabijáková měla problematický vztah se svou snachou, obě ženy mezi sebou měly rozepři kvůli dědině. Spor nebyl vyřešen ani v závěti, neboť si

²⁶² Srov. TAMTÉŽ, fol. 48: „*A žádám za to pana Martina Strejce, tudíž i Lidmilu, manželku jeho, aby při sobě Karla a Sibylu zanechali, je vopatřovali, jako by jejich vlastní byli. Tolikéž žádám pana Martina Krásy, aby Voršilu při sobě také nechali a ji vopatřovali.*“

²⁶³ Srov. TAMTÉŽ, fol. 53: „*Vostatek co by mimo dluhy zůstalo, to mocně dávám Lidmile, dcerce své, aby jí v tom z přátel mých od žádného překážka nebyla činěna a důvěřím se panu Jakobovi, švagru svému, a panu Václavovi Havlíkovi, bratru milému, aby ji neopustili, ale vychovávali podle možností jako své vlastní, aby ji při Magdaleně, dceři Vepříkově, nechali, však k tomu dohlédaje, aby se všemu dobrému učila.*“

²⁶⁴ Srov. TAMTÉŽ, fol. 101: „*Předně Karlíčkoví, synu mému, napřed dům otcovský, v kterémž bydlím, a dědinu Ješkovskou na Bábě ležící odkazuji. Jestliže by ho pak pán Bůh dříve let dospělých od smrti uchovati neráčil, tehdy dům na Magdalenu, manželku mou, a dítky mé aby připadl rovným dílem.*“

²⁶⁵ Srov. TAMTÉŽ, fol. 99 a 149.

²⁶⁶ Srov. TAMTÉŽ, fol. 32.

²⁶⁷ Srov. TAMTÉŽ, fol. 112.

obě trvaly na svém.²⁶⁸ Rozhádáný vztah mezi otcem a dcerou nakonec vyřešil Tomáš Železný, když své dceři na smrtelné posteli odpustil a odkázal jí deset kop míšeňských.²⁶⁹

3.3. Sociální okolí testátora

V kšaftech vystupovaly kromě rodinných příslušníků i osoby, které s testátorem nebyly příbuzensky spojeny. Nepříbuzné osoby se v testamentech objevily jako příjemci odkazů, ale také v roli dlužníků a věřitelů. Většinou se jednalo o sousedy a přátele kšaftujícího, kteří bydleli v Rokycanech a přilehlém okolí.²⁷⁰ Pokud pocházeli ze vzdálenějších míst, tak to pořizovatel poslední vůle nezapomněl zmínit.²⁷¹ Příjemci dílčích odkazů většinou provozovali stejné povolání jako testátor.²⁷² Prostřednictvím kšaftovního dání se Rokycanští snažili napravit křivdy na sousedech, ke kterým došlo v minulosti.²⁷³ Někteří kšaftující zahrnuli do okruhu svých dědiců i svoji čeládku. Na své děvečky pamatovalo celkem šest kšaftujících. Většinou obdržely oblečení, ložní prádlo, nádobí²⁷⁴ nebo malý finanční obnos.²⁷⁵ Pacholek byl v rokycanských

²⁶⁸ Srov. TAMTÉŽ, fol. 34: „V té při, kterou jsem měla s Tomášem Berdychem a Annou, nevěstou svou, i protož to sem k své víře a k své duši s tím se na onen svět před pána Boha беру a že jináče není, než že jest tu dědinu máť má koupila od Říhy, otce Jírova, a jí zaplatila, kterou sem já po smrti mateře své užívala do smrti své bez překážky všech lidí.“

²⁶⁹ Srov. TAMTÉŽ, fol. 61: „Dorotě, dceři své, co jest koliv proti mně prohřešila, to jí odpouštím a z lásky otcovské nad prvnější smlouvu, kteráž knihami městskými zapsána jest, deset kop míšeňských z toho statku jí odkazují.“

²⁷⁰ Srov. testament Doroty Ambrožové: „Anně, Šimonovu Matějkově manželce, do Litohlav dvě peřiny, s povlečením, polštář v půl druhý poli, kotel k praní šatův, jalovici jednu, dvě roušky, jednu hedvábnou, druhou přtřzovou.“ TAMTÉŽ, fol. 45.

²⁷¹ Srov. testament Maruše Beranky: „Přítelkyni Anně, která jest v Praze, tý odkazují pláštík harasový a kaftan.“ TAMTÉŽ, fol. 28.

²⁷² Zámečník Vavřinec si ve svém kšaftu vzpomenu na svého kolegu zámečníka Bartoše: „Grunty, co se na můj díl dostati má, to odkazují Bartošovi, zámečníku.“ TAMTÉŽ, fol. 12.

²⁷³ Srov. poslední vůle Roziny Třebízské: „Panu Janovi Březinovi, protože jeho v mladosti své o oko připravila, na památku jemu pole nad starou hutí vedle Václava Třebízského odkázala.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 198.

²⁷⁴ Krejčí Jíra Cvrček odkázal své děvečce povlečení a cínové nádobí: „Děvečce mé Martě, té odkazují z lože šatů dobrých s bílým povlečením a nádobí cínové všecko, pakli by umřela, spadni na sestru její.“ TAMTÉŽ, fol. 3.

testamentech jmenován jen jednou.²⁷⁶ Rokycanští testátoři pamatovali i na osoby, které je opatrovaly v době nemoci. Prostřednictvím odkazu jim chtěli poděkovat za dobrotu a obětavost, se kterou o ně pečovaly. Opatrovnice Kateřiny Kotvínové dostala truhlu a truhlici a cokoliv, co si vybere v komoře, sýr i máslo.²⁷⁷ Pečovatelky mohly dostat i menší finanční hotovost.²⁷⁸

Jen čtrnáct kšaftujících uvedlo nepřibuzné příjemce odkazů jako přátele. Ambrož Únor obdržel od Jindřicha z Kamení dědinu „z *dobrého přátelství*.“²⁷⁹ Markéta Kliková odkázala svému příteli Martinovi do Rožmitálu liščí kožich.²⁸⁰ Jíra Malý své přátele Jan Kuldánka a jeho manželku ustanovil hlavními dědici: „*Což mám kolivěk, málo nebo mnoho, panu Janovi Kuldánkovi s paní Dorotou to mocně dávám s dobrým rozmyslem, jakožto svým nejmilejším přátelům*.“²⁸¹ Anna Jichářka pamatovala na přátele svého zesnulého muže a oba od ní obdrželi po deseti kopách grošů.²⁸² Na své přátele pamatovalo pravděpodobně mnohem víc testátorů, v kšaftech je ale označili pouze jménem a není proto úplně zřejmá jejich totožnost a vztah k pořizovateli poslední vůle.

²⁷⁵ Bakalář Blažej Sophina odkázal své děvečce peníze: „*Markýtce, děvce mé, dodati se má služby při svatém Martinu jednu kopy míšeňskou a jedenácte grošův míšeňských*.“ TAMTÉŽ, fol. 67.

²⁷⁶ Martin Mastřalka odkázal svému pacholkovi tři a půl kopy míšeňských: „*Pacholku svému Martinovi Moravovi, jestliže do svatého Martina doslouží, zůstanu půl čtvrtý kopy míšeňský*.“ TAMTÉŽ, fol. 41.

²⁷⁷ TAMTÉŽ, fol. 13.

²⁷⁸ Učinil tak například Jiří Žampach: „*Apoleně Šťastný za práci její, kterouž se mnou v nemoci [měla], i od praní odkazují jednu kopy míšeňskou. Marianě Újezdský, kteráž se mnou též v nemoci pracovala, odkazují 30 grošů míšeňských*.“ TAMTÉŽ, fol. 108.

²⁷⁹ TAMTÉŽ, fol. 23.

²⁸⁰ TAMTÉŽ, fol. 16.

²⁸¹ TAMTÉŽ, fol. 28.

²⁸² TAMTÉŽ, fol. 147.

4. **Obraz měšťanské zbožnosti v testamentech**

„Vcházejte těsnou branou, neboť prostranná brána a široká cesta jest, kteráž vede k zahynutí a mnoho jest těch, kteří vcházejí skrze ni.“²⁸³

Tato kapitola se pokusila zachytit, co vypovídají rokycanské kšafy o zbožnosti měšťanů. Sepsání poslední vůle představovalo jednu z věcí, které byly nezbytně nutné pro spasení. Zemřít bez závěti bylo na cestě ke spasení stejně riskantní jako odejít z tohoto světa bez zpovědi a posledního pomazání. Zaopatření se kšaftem náleželo mezi základní povinnosti křesťana.²⁸⁴ Poslední vůle samotné přinášejí svědectví o náboženském založení kšaftujících a jejich projevech zbožnosti pouze nepřímo prostřednictvím odkazů na zbožné účely – ke kostelům, kaplím a špitálům, eventuálně k literátským a náboženským bratrstvům, jichž mohl být testátor členem. Vypovídají o vnějších projevech zbožnosti, které měly umírajícímu zajistit bezproblémovou cestu ke spasení duše, případně ulehčit a zkrátit pobyt duše v očistci. Stejně posláním měly i přímluvy svatých, na které se kšaftující při sepisování závěti obraceli.²⁸⁵

Projevy zbožnosti byly závislé na náboženském přesvědčení kšaftujícího. Proto bylo nutné nejprve zodpovědět otázku, ke kterému vyznání se Rokycanští v předbělohorské době hlásili. Této problematice byla věnována první část kapitoly. Jelikož tuto skutečnost nešlo určit na základě studia zkoumaných testamentů, byly pro zjištění náboženské situace před rokem 1627 použity edice dopisů a jednání horní a dolní konzistoře²⁸⁶ a ediční řada *Sněmy české*.²⁸⁷ Dále byla věnována pozornost

²⁸³ F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 117.

²⁸⁴ Srov. Carlos M. N. EIRE, *From Madrid to Purgatory. The art and craft of dying in sixteenth-century Spain*, Cambridge 1995, s. 20.

²⁸⁵ Ve zkoumaných testamentech se svatí přímluvci objevují po roce 1733, což je pochopitelné, neboť všichni obyvatelé města byli katolického vyznání. Naproti tomu před rokem 1627 rokycanští měšťané několikrát obhajují přijímání pod obojí. Srov. níže podkapitola 4.1. Náboženské poměry v Rokycanech, s. 55-61.

²⁸⁶ Klement BOROVIČ (ed.), *Jednání a dopisy v konsistoře katolické i utrakvistické I-II*. Praha 1868=1869; Julius PAŽOUT (ed.), *Jednání a dopisy konsistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562-1570*, Praha 1906; František TISCHER (ed.), *Dopisy konsistoře podobojí z let 1609-1619 I-II*, Praha 1917-1921.

²⁸⁷ Antonín GINDELY – František DVORSKÝ – Kamil KROFTA – Jan Bedřich NOVÁK – Miroslav VOLF (edd.), *Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu IX (1595-1599)*, Praha 1897.

samotným projevům testamentární zbožnosti. V této části byl jako doplňkový pramen použit seznam členů Bratrstva chrámu Panny Marie Sněžné v Rokycanech.²⁸⁸ Poslední část se zabývá představami měšťanů o posmrtném životě.²⁸⁹ K popisu představ o nebi, pekle a očistci byly, kromě samotných testamentů, využity dobové diskursivní texty – tzv. knihy o dobré smrti, ve kterých jsou zmíněná místa křesťanského zázsvětí vylíčena.²⁹⁰

4.1. Náboženské poměry v Rokycanech

Jak bylo řečeno výše, samotné testaments většinou neposkytují odpověď na otázku, zda byl křařtující katolík nebo vyznával některou z evangelických konfesí.²⁹¹ Literatura, která by vypovídala o náboženské situaci v Rokycanech před vydáním Obnoveného zřídzení zemského roku 1627, není početná. Navíc se jedná o práce, které jsou starší více než 50 let.²⁹² Stručné informace je možné nalézt v díle Zikmunda Wintra *Život církevní v Čechách*.²⁹³ Náboženské otázky se také ve své knize *Historie města Rokycan* dotýká Petros Cironis.²⁹⁴ Vedle studia stávající literatury bylo pro potřeby

²⁸⁸ SOKA Rokycany, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673 (nezpracováno).

²⁸⁹ Problematice vnímání smrti srov. kapitola 5. Vnímání stáří, nemoci a smrti v testamentsch, s. 78-92.

²⁹⁰ J. von BEUST, Krátká zpráva; M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka; F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci; M. HUBÁTIUS, Umíráček.

²⁹¹ V rokycanském vzorku tvoří výjimku křařt krejčího Jíry Cvrčka, který uvedl, že je katolík: „*Leža na smrtelné posteli, vzívaje pravého Říma,...*“ SOKA Rokycany, Kniha křařtů 1517-1828, fol. 3. Problematikou náboženské orientace křařtujících se zabýval T. MALÝ, Smrt, s. 119-122.

²⁹² Antonín PODLAHA, Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Arcidiecése pražská IV, Vikariáty: Kolínský a Rokycanský, Praha 1910; Martin RODR, Náboženské poměry v Rokycanech v době reformační. Od Husa k Bílé hoře, Rokycany 1959 (tiskem nevydáno, pouze rukopisná studie v knihovně Muzea dr. Horáka Rokycany).

²⁹³ Zikmund WINTER, Život církevní v Čechách I–II, Praha 1895 a 1896 (srov. obsah heslo Rokycany).

²⁹⁴ Petros CIRONIS, Historie města Rokycan I. Rokycany od 10. století do třicetileté války, Rokycany 1993. Cironis je bývalým ředitelem SOKA Rokycany, díky čemuž měl neomezený přístup k pramenům, které ve svém díle hojně využívá. Na škodu ovšem je, že téměř nepoužívá poznámkový aparát, což může badatele vést k tomu, že jeho závěry nejsou dostatečně faktograficky podloženy. Mnohé prameny by si zasloužily hlubší interpretaci, avšak jeho Historie byla až do podzimu 2011 jediná monografie, která podávala ucelený pohled na dějiny města do roku 1642. Na podzim 2011 vyšla kniha autorského kolektivu pod vedením Hany Hrachové, která přinesla ucelený pohled na dějiny města od nejstarších dob

diplomové práce zvoleno bádání, které vyšlo z edičně zpřístupněných pramenů.²⁹⁵ Dále autorka využila *Rukověť humanistického básnictví*, kde byla dohledána jména křařtující, kteří zastávali místo v městské radě.²⁹⁶

4.1.1. Předbělohorské období

Rokycany byly původně majetkem pražského arcibiskupství, které ho dále zastavovalo. Od roku 1430 měl město v držení Svojše ze Zahrádky, který se přiklonil k táborskému bratrstvu. Utrkvistické vyznání si Rokycany udržely i v době, kdy bylo zastavováno katolickým pánům.²⁹⁷ Roku 1498 byly Rokycany majestátem Vladislava II. vykoupeny a připojeny ke královské komoře. Tento stav měl trvat do znovuobsazení pražského arcibiskupství. Právo dosazovat do rokycanského děkanství faráře si i nadále podržela pražská kapitula.²⁹⁸ Majestát císaře Ferdinanda I. z roku 1546, kterým byly městu zastaveny statky konventu augustiniánů, vzbudil obavy pražské kapituly, aby neutrpělo místní záduší. Proti majestátu se ohradil nově jmenovaný arcibiskup pražský Antonín Brus z Mohelnice. V průběhu let 1561 a 1562 dala kapitula najevo svůj nesouhlas s tím, aby se Rokycany v budoucnu staly královským městem.²⁹⁹ V listu ze 30. ledna 1562 poukazovala na to, že Rokycanští mají ve škole luteránské kantory a ke kněžím se chovají tak, že raději utíkají.³⁰⁰ Dopis rokycanského faráře Ondřeje Piessina arcibiskupovi Antonínu Brusovi z Mohelnice z 6. července 1570 dokládá, že se dosazování katolických duchovních míjelo účinkem. Farář si stěžoval, že pouze on a jeden krejčí jsou věrni katolické víře, a jsou proto od nekatolíků ohrožováni na životě. Když farář odepřel vyzvánět v předvečer svátku Jana Husa, dostalo se mu odpovědi:

do osmdesátých let 20. století. V knize autoři shrnuli poznatky předchozích badatelů, které obohatili o rozsáhlý archivní průzkum pramenů, kterou jsou uloženy v SOKA Rokycany, SOA Plzeň (matriky), Národním archivu v Praze (Stará a Nová manipulace) a Archivu Národního muzea (Sbírka F). Za velmi přínosný považují pohled na barokní Rokycany v letech 1618-1784, neboť této době se soustavně doposud nikdo nevěnoval. Srov. H. HRACHOVÁ a kol., Rokycany.

²⁹⁵ Srov. poznámka č. 286 a 287.

²⁹⁶ Antonín TRUHLÁŘ – Karel HRDINA – Josef HEJNIC – Jan MARTÍNEK, *Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I–V*, Praha 1966-1982.

²⁹⁷ A. PODLAHA, *Posvátná místa*, s. 234.

²⁹⁸ TAMTÉŽ, s. 235.

²⁹⁹ Rokycany do třetího stavu povýšil 21. 4. 1584 Rudolf II. Srov. *Sněmy české VI*, s. 484-485.

³⁰⁰ Srov. „*Ve škole luterány chovají a jak chtějí, s kněžimi zacházejí, že utíkají.*“ K. BOROVÝ (ed), *Jednání II*, s. 328-329.

„*Nebudeme poslouchati tebe, ale Boha.*“ Klíče od kostela měli v držení měšťané, proto nechali vyzvánět a další den se sešli v kostele. Farář proto žádal, aby ho arcibiskup z Rokycan propustil.³⁰¹

Spor mezi představiteli města a pražským arcibiskupem o obsazení místního děkanství se rozhořel znovu v roce 1595. Pohled na postoje obou znesvářených stran přinášejí akta ze zemských sněmů z let 1595-1596.³⁰² V březnu 1595 žádalo město císaře, aby nařídil arcibiskupovi odvolat stávajícího faráře Jakuba Franka a byl jim vrácen zpátky předchozí farář Václav Rakovnický, který jim 15 let až do předchozího léta sloužil mše pod podobojí. Byl však odvolán a místo něho dosazen Jakub Frank, který byl podle měšťanů „*člověk mladý, nepokojný a nepřikladný.*“³⁰³ Jakub Frank byl jezuita a snažil se v Rokycanech prosazovat slovy Rokycanských „*nový způsob učení, nové a nám neobyčejné řády do kostela uvésti a lid obecný a prostý při náboženství jejich rozpakovati.*“³⁰⁴ Důležitá je hlavně formulace, že zavádí „*nové řády,*“ vedení katolické bohoslužby bylo pro Rokycanské neznámé a nepřijatelné, neboť jejich předci vyznávali pod obojí.³⁰⁵ S předchozím knězem byli spokojeni, protože Václav Rakovnický byl ochotný konat bohoslužby tak, jak byli lidé zvyklí. Svým sňatkem dal jasně najevo odklon od katolického pojetí víry. Arcibiskup Zbyněk Berka z Dubé vzápětí před císařem hájil své stanovisko. Upozornil na to, že kněz Václav Rakovnický se oženil, a tím porušil zásady katolické církve, proto byl sesazen a na jeho místo nastoupil nový kněz. Zbyněk Berka z Dubé poukázal, že nový úřad musel být pro kněze Jakuba Franka značně náročný, neboť mu Rokycanští radili, jak sloužit mši, jak křtít, v jakou dobu chodit do kostela a dokonce mu zamkli faru a nechtěli ho do ní pustit. Místo svého nového faráře oslovili kalvinistického kněze, aby jim křtil děti a doprovázel mrtvé na hřbitov.³⁰⁶ Podobnou žádost, jako vznesli Rokycanští v březnu 1595, podali v květnu téhož roku k nejvyššímu sudímu zemskému. Žádali v ní, aby jim byl vrácen kněz Václav Radnický nebo aby si sami mohli vybrat svého příštího faráře,

³⁰¹ J. PAŽOUT (ed), *Jednání*, s. 409-411.

³⁰² Srov. A. GINDELY – F. DVORSKÝ – K. KROFTA – J. B. NOVÁK – M. VOLF (edd.), *Sněmy české IX*, s. 72-73, 122, 146-147, 151-153, 174-175, 178-180, 331-332, 436-437.

³⁰³ TAMTÉŽ, s. 72.

³⁰⁴ TAMTÉŽ, s. 73.

³⁰⁵ Srov. „*Předkové naši měšťané a obyvatelé města Rokycan téhož náboženství a víry pod obojí se přidrželi a k němu se přidrželi, k němu se vždy stále přiznávali.*“ TAMTÉŽ.

³⁰⁶ TAMTÉŽ, s. 122.

který by byl stejného vyznání.³⁰⁷ V červnu téhož roku se měšťané ohradili proti nařčením, která proti nim vnesl arcibiskup, a hájili své stanovisko. Stěžovali si, že nyní jsou bez kněze, jelikož Jakub Frank se choval nepřístojně svému postavení – toulal se po hospodách, pral se a každodenně opíjel. Měšťané tedy zamkli faru a požádali ho, aby se vystěhoval, neboť neplnil své povinnosti. Popírali, že by se v Rokycanech objevil kalvínský kněz, který by křtil děti.³⁰⁸

Rokycanští měšťané byli ve sporu proti neoblíbenému faráři úspěšní, neboť v roce 1596 se v zápisech objevil děkan Pavel Clementis. Avšak ani s tímto děkanem nepřišlo uklidnění situace. V září 1596 si představitelé města stěžovali arcibiskupovi na Pavla Clementise, že odmítl pohřbít bakaláře a významného člena městské rady Martina Strejce. Tělo Martina Strejce rychle podléhalo zkáze, ale duchovní s pohřbem otálel. Nakonec ho kostelníci pohřbili sami. Kněz se často vzdaloval z města, aniž by za sebe jmenoval náhradu a vystavoval právě narozené děti nebezpečí, že zemřou bez křtu.³⁰⁹ Obě obvinění byla v očích tehdejšího člověka velmi závažná a chování kněze právem vzbuzovalo v Rokycanských pobouření, neboť duchovní svým přístupem odpíral lidem základní křesťanské svátosti.

Pavla Clementise měl nahradit kněz Jan Scultet, jenž byl tou dobou farářem v Dobřanech. Proti tomuto faráři zazněl odpor ještě dříve, než se do Rokycan dostal. V listu z dubna 1597 představitelé města žádali arcibiskupa, aby do Rokycan nedosazoval Jana Sculteta, neboť slyšeli, že jim nebude podávat podobojí, ani nedovolí pohřbívat při kostele Matky Boží. Rokycanští se tuto informaci dozvěděli pravděpodobně přímo z Dobřan, kde Jan Scultet působil. Arcibiskupovi dokonce představili svého vlastního kandidáta – kněze Matěje Horaždějovského, o kterém naopak slyšeli, „že *pokojný jest*.“³¹⁰ Zjevně se tedy nebránil vykonávání utrakvistických obřadů a udílení svátostí. Navrhovaného kněze však arcibiskup nepotvrdil, dosazen byl jeho kandidát Jan Scultet. O tom, jak dlouho se na svém místě udržel, prameny mlčí.

Roku 1609 se rokycanský děkan Daniel Rejsek spolu s měšťany přihlásil k Rudolfovu majestátu. Rejskovo vystoupení proti katolické církvi ostře odsoudil pražský arcibiskup Jan Lohelius, který se v roce 1612 pokoušel prosadit, aby kněze do

³⁰⁷ TAMTÉŽ, s. 146-147.

³⁰⁸ TAMTÉŽ, s. 152.

³⁰⁹ TAMTÉŽ, s. 331-332.

³¹⁰ TAMTÉŽ, s. 436-437.

Rokycan i nadále dosazovalo pražské arcibiskupství.³¹¹ Jeho snaha zůstala bez odezvy, neboť od roku 1612 potvrzovala kněze dolní konzistoř. Poslední doložený evangelický kněz je v roce 1619 Matěj Cultrarius.³¹²

Vzhledem k tomu, že v předbělohorských Čechách se objevilo více konfesí, které vycházely z utrakvismu, bylo by na místě blíže specifikovat, zda se rokycanští měšťané zůstali věrní víře svých otců nebo se odklonili a kráčeli ve stopách českých bratří či českých luteránů.³¹³ Někteří významní rokycanští měšťané předbělohorské doby podnikli studijní cesty na luteránské univerzity ve Witenberku, Lipsku a Marburku.³¹⁴ Nové náboženské myšlenky, které je nepochybně v místě studia ovlivnily, si sebou přinesli zpět do svého rodiště, kde později zastávali funkce v městské radě. Rokycanští obyvatelé tudíž nemuseli ustrnout ve staré kališnické víře, ale mohli být otevření novým myšlenkám německého luteránství a zařadit se mezi tzv. novoutrakvisty.³¹⁵

4.1.2. Pobělohorské období

Posledním evangelickým duchovním, o kterém známé prameny vypovídají, byl kněz Matěj Cultrarius v roce 1619. Další kněz Sebastián Bartoloměj Kryšpín, který zastával úřad v letech 1624-1658, byl již katolického vyznání.³¹⁶ Dne 20. prosince 1624

³¹¹ Z. WINTER, *Život církevní*, s. 256.

³¹² F. TISCHER (ed.), *Dopisy II*, s. 544. Matěj Cultrarius vydal v letech 1619-1620 tiskem svá česká kázání proti uctívání kostelních obrazů a relikvií. Srov. A. TRUHLÁŘ – K. HRDINA – J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť I*, s. 515.

³¹³ Pojmy české luteránství a novoutrakvismus jsou používány jako synonyma, neboť náboženské otázky a problémy předbělohorské doby netvoří hlavní badatelskou otázku předkládané diplomové práce. K tomu blíže Amadeo MOLNÁR, *Na rozhraní věků. Cesty reformace*, Praha 1985; Alessandro CATALANO, *Zápas a svědomí. Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu (1598-1667) a protireformace v Čechách*, Praha 2008.

³¹⁴ A. TRUHLÁŘ – K. HRDINA – J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, *Rukověť II*, s. 276-279, V, s. 156-161. Jednalo se o členy rodiny Srnovců z Varvařova. Na univerzitě ve Witenberku byl zapsán Bartoloměj Havlík Srnovec z Varvařova. Jan Havlík Srnovec z Varvařova studoval na univerzitě v Marburku a Jakub Srnovec z Varvařova podnikl studijní cestu do Lipska.

³¹⁵ Blíže k evropské reformaci A. MOLNÁR, *Na rozhraní*.

³¹⁶ Tomáš Václav BÍLEK, *Reformace katolická neb obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské*, Praha 1892, s. 54-55. Blíže k problematice rekatolizace v Čechách např. Ivana ČORNEJOVÁ (ed.), *Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna 4.-5. 6. 2003*, Praha 2003; Jiří MIKULEC,

přibyl reformační komisař Zdeněk Lev z Kolovrat se svým vojskem, který byl pověřen přivést Rokycanské ke katolické víře. Měšťané se měli rozhodnout, zda konvertují okamžitě, do dvou týdnů nebo vůbec a podle toho se zapsat do příslušného seznamu.³¹⁷ Pro okamžité přestoupení ke katolictví se rozhodlo pouhých šest lidí, někteří se nechali zapsat do druhého seznamu, většina měšťanů se nechtěla vzdát dosavadní víry.³¹⁸ Cena za zachování stávajícího náboženského přesvědčení byla velmi vysoká. Nejvíce se konverzi bránili Jan Šťastný Strejc a bývalý purkmistr Václav Krocín. Prvního zbil samotný Kolovrat před hlavním oltářem v kostele Panny Marie Sněžné, druhý byl potupen vytrháním vousů.³¹⁹ Nakonec se jen několik měšťanů se rozhodlo zpretrhat vazby s důvěrně známým prostředím, opustit svůj majetek, živnost a přátele a uchýlit se do exilu. Jan Šťastný Strejc se v roce 1628 odebral do Wiesentalu v Sasku. Svůj statek zanechal synu Danielovi, který přestoupil ke katolictví, avšak v roce 1635 následoval svého otce do Saska.³²⁰ Kromě Jana Šťastného Strejce dalo přednost opuštění země před konverzí pět bratrů Bečváříků, rodina Strážských, Jan Syktor, který zamířil do Falce, a Zikmund Celestýn z Freifeldu. Všichni zmínění muži patřili mezi představitele městské správy.³²¹ Zikmund Celestýn z Freifeldu odešel do Pirny, kde také v roce 1636 zemřel. Jeho testament je uložen ve Státním archivu v Drážďanech.³²²

Kromě rekatolizace bylo město potrestáno konfiskacemi. V roce 1623 přišly Rokycany vesnice Nadryby, Německou Břízu, Nynice a Újezdec, které připadly klášteru v Plasích. Pro město to ve válečné době musela být velká ztráta. V roce 1628 žádalo císaře Ferdinanda II. o navrácení vsí, avšak bez úspěchu. O zmíněné vesnice

Pobělohorská rekatolizace českých zemí, Praha 1992; TÝŽ, 31. 7. 1627 – Rekatolizace šlechty v Čechách: Čí je země, toho je i náboženství, Praha 2005; A. CATALANO, Zápas.

³¹⁷ H. HRACHOVÁ a kol., Rokycany, s. 104.

³¹⁸ TAMTÉŽ.

³¹⁹ TAMTÉŽ.

³²⁰ Srov. T. V. BÍLEK, Reformace, s. 55; TÝŽ, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 II, Praha 1883, s. 1204; A. TRUHLÁŘ – K. HRDINA – J. HEJNIC – J. MARTÍNEK, Rukověť V, s. 218.

³²¹ Jan Syktor vystupoval v rokycanských kšaftech pravidelně jako svědek. Srov. kšaft Markéty Plevniové z roku 1601: „Učinila jest o statečku svém v přítomnosti pánův radních Jana Syktora a Václava Krocína...“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 115. Zikmund Celestýn z Freifeldu zastával úřad purkmistra. Srov. kšaft Jana Spala: „Učinil jest v přítomnosti Ambrože Havla a Matěje Matějovic, od pana purkmistra Zikmunda Celestýna z Freifeldu k tomu dožádaných a vyslaných, o statečku svém pořízení takové.“ TAMTÉŽ, fol. 139.

³²² K. BEDNAŘÍK – V. HAVELKOVÁ, Česky psané závěti, s. 447.

definitivně Rokycanští přišli 29. prosince 1660, kdy jejich resoluci odmítl císař Leopold I.³²³ O zdárném průběhu rekatolizace v Rokycanech vypovídá i skutečnost, že v soupisu poddaných podle víry z roku 1651 se všichni lidé přihlásili ke katolické víře.³²⁴ Rokycany a jeho obyvatelé přijali katolickou víru za svou, neboť v roce 1673 založil děkan Ladislav Forsin Březnický ve městě, které před sto lety hájilo přijímání pod obojí proti arcibiskupovi, bratrstvo Panny Marie Sněžné, jež přetrvalo až do dob Josefínských reforem. Ve prospěch mariánského bratrstva mluví velmi obsáhlý seznam jeho členů, který je vepsán v *Albu veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné*.³²⁵

4.2. Projevy testamentární zbožnosti

Dosáhnout spásy duše bylo přáním každého křesťana. Dosažení tohoto cíle nebylo snadné. Cestu ke spasení měly člověku ulehčit odkazy na zbožné účely a na charitu. Projevit soucit s chudými a potřebnými patřilo mezi základní povinnosti křesťana. Pomocí studia testamentů se dá najít odpověď na to, jak vypadaly vnější projevy zbožnosti raně novověkého člověka. Bádání posledních vůlí přináší pouze částečnou odpověď na prožívání víry, neboť zbožné skutky, almužny a mešní nadace měl správný křesťan konat během celého života. Vedle odkazů učiněných při sepisování kšaftu mohl člověk po celý život podporovat církve a chudé jiným způsobem – příspěvky do špitálních kasiček, rozdávaním almužen na pohřbech, přispěním na sbírky v průběhu bohoslužeb, ale také prostřednictvím modliteb a poutí.³²⁶ Podle Philippa Arièse bylo ve 12. - 18. století hlavním smyslem pořízení poslední vůle stanovení legátů.³²⁷ Této Arièsově myšlence však neodpovídá rokycanská testamentární skutečnost, v letech 1517-1550 na zbožné odkazy pamatovalo 56 z 92 testátorů (61%), v období 1551-1623 poklesl počet na 40 ze 109 kšaftujících (37%) a teprve v době 18. století (1733-1777) vystoupal na 55 z 67 pořizovatelů závěti (82%). V letech 1733-1747, tedy ani v době vypjaté barokní zbožnosti, nepamatovali na zbožný odkaz všichni

³²³ T. V. BÍLEK, Dějiny konfiskací, s. 1204.

³²⁴ Soupis úplně vydání soupisu obyvatel podle víry je uveden v knize Petros CIRONIS, Obyvatelstvo Rokycan v 16. - 18. století, Rokycany 1995, s. 33-67.

³²⁵ SOKA Rokycany, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673 (nezpracováno).

³²⁶ T. MALÝ, Smrt, s. 197.

³²⁷ Ph. ARIÈS, Dějiny I, s. 234-244.

testátoři, neboť osm Rokycanských neuvedlo žádný odkaz ad pias causas.³²⁸ Kolem poloviny 18. století došlo k přijímání osvíceneckých ideálů, které byly prosazovány státem. V duchu osvícenství mělo dojít k omezení projevů barokní zbožnosti.³²⁹ Tato skutečnost se v rokycanských testamentech nijak neprojevila, na odkazy za spásu své duše pamatovali téměř všichni křařtující.³³⁰ Z výše uvedeného vyplynulo, že nelze jednoznačně tvrdit, že odkazy k záduší kostela, na charitu nebo k náboženskému bratrstvu patřily mezi povinnou položku křařtu. Testátor mohl církev a potřebné podpořit jiným mimo-testamentárním způsobem.

Rokycanské testátorky byly štědřejší donátorky než muži. Ve studovaném období křařtovalo 100 žen, z nichž 61 myslelo na odkazy ad pias causas. V naprosté většině se jednalo o vdovy, jejichž děti už byly zaopatřené a které disponovaly větším majetkem odkázaným po rodičích a manželovi. Z celkového počtu 168 testátorů učinilo odkaz k církvi „pouhých“ 71 mužů (43%). Rokycanští měšťané se na prvním místě snažili zabezpečit své děti a manželku, teprve poté přicházely na řadu zbožné legáty.

Z důvodu rozdílného náboženského vývoje ve městě před a po Bílé hoře je nutné postihnout chápání legátu v nekatolickém a katolickém prostředí. V nekatolickém prostředí nebylo potřeba, aby křařtující vynakládali prostředky na ulehčení duši v očistci, neboť toto třetí místo záhrobí neuznávali. Ustanovení legátů u nekatolíka mělo udržovat památku na osobu donátora a jeho zbožné činy, u katolíka sloužilo ke zkrácení doby pobytu v očistci.³³¹

4.2.1. Fundace církevními institucím

V Rokycanech měli měšťané možnost učinit zbožnou fundaci ve prospěch pěti církevních institucí – farního kostela Matky Boží Sněžné, s kterým byla ambitem spojena kaple svaté Anny, augustiniánského konventu (do roku 1546), kaple svatého

³²⁸ Ani další výzkumy provedené na základě rozboru testamentů nepotvrdily Arièsův názor. Srov. T. MALÝ, Smrt, s. 196-197; Jana RATAJOVÁ, Pražské testamety, s. 120; M. POLANSKÁ, Každodenní život, s. 94; M. MENOŠKOVÁ, „Leže v kázni boha,“ s. 121-122. Oproti tomu pro České Budějovice v druhé polovině 16. století zjistil Jaroslav Kubák odkaz na zbožné účely u 82 % studovaných křařtů. Srov. J. KUBÁK, Závěti, s. 96-103. V brněnských křařtech z přelomu 15. a 16. století se odkazy církvi vyskytly u 75 % testamentů, srov. T. BOROVSKÝ, Odkazy, s. 79-96.

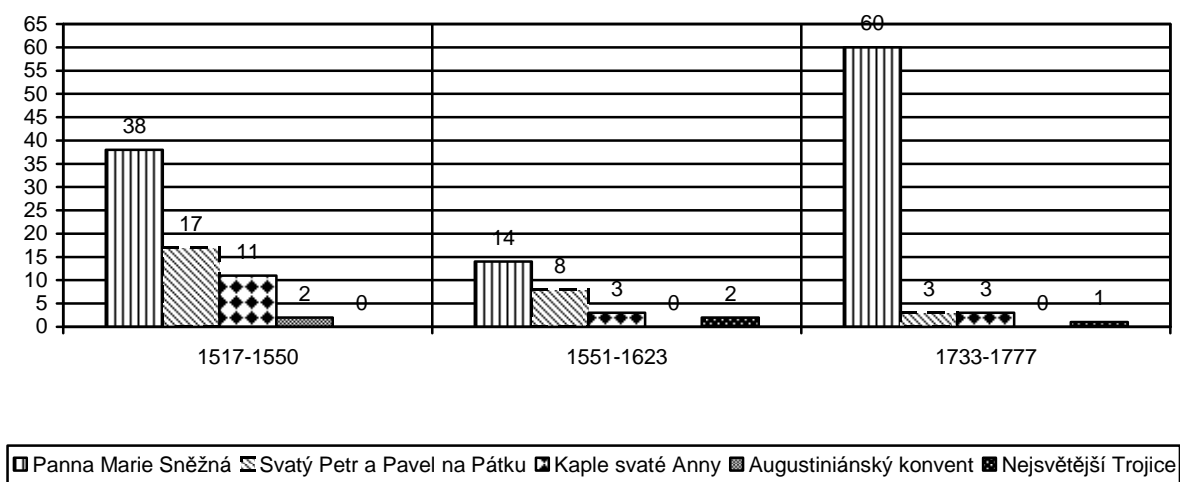
³²⁹ Srov. T. MALÝ, Smrt, s. 258.

³³⁰ V letech 1754-1777 neuvedli odkaz na zbožné účely jen pouzí čtyři testátoři. Přetrvání potridentského katolicismu hluboko do 18. století potvrdil ve svém výzkumu i T. MALÝ, Smrt, s. 259-260.

³³¹ T. MALÝ, Smrt, s. 184.

Petra a Pavla na předměstí Pátek a kostela Nejsvětější Trojice (od roku 1609). Nejvýznamnějším příjemcem legátů byl po celou sledovanou dobu farní kostel Panny Marie Sněžné. Tato skutečnost není nijak překvapivá, neboť se jednalo o hlavní kostel ve městě. Druhým největším příjemcem byla kaple svatého Petra a Pavla na Pátku, ke které své odkazy směřovali hlavně lidé zde žijící. Méně často lidé odkazovali ke kapli svaté Anny, tyto fundace měly být vynaloženy většinou na opravu ambitu. Odkazy ke konventu augustiniánů a ke kostelu Nejsvětější Trojice byly téměř zanedbatelné. Graf č. 8 ukazuje četnost jednotlivých odkazů.

Graf č. 8: Odkazy k církevním institucím

Relativně nízký počet fundací v letech 1550-1623 byl daný nekatolickým postojem Rokycanských a problematickým vztahem měšťanů s farářem, kterého dosazovalo pražské arcibiskupství. Testátoři své odkazy radši směřovali špitálu a k literátskému kůru. Naopak v letech 1733-1777 pamatovali měšťané v drtivé většině případů na svoji duši a obávali se, jaký další osud ji čeká. Všichni, až na 12 testátorů z 67, vyhradili zbožné legáty na spásu své duše.

Žádnou výjimkou nebyly ani odkazy k několika církevním institucím najednou. V roce 1536 kšaftovala Markéta Kliková ke kostelu Panny Marie Sněžné, ke kapli svatého Petra na Pátku a ke kapli svaté Anny.³³² Podobný odkaz učinila i Dorota Dubská v roce 1598. Ta odkázala na oltář svatého Václava, kapli svaté Anny, kapli

³³² Srov. kšaft Markéty Klikové: „K Matce Boží na kostel zde v Rokycanech 5 kop [grošů českých], k svatě[mu] Petru na Pátek jednu kopu [grošů českých], na ambit k svatě Anně 2 kopy [grošů českých].“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 25.

svatého Petra na Pátku, do špitálu a literátskému kůru.³³³ Mnohonásobné odkazy se staly běžné v 18. století. Václav Antonín Dvořák obdaroval kostel Panny Marie Sněžné a kapli svatého Petra na Pátku, kromě toho odkázal i do kostelů v sousedních městech.³³⁴ Jak ukazuje výše uvedený příklad, mohly legáty směřovat i do jiných než městských svatostánků, ale i do městských a vesnických kostelů, které se nacházely v blízkosti Rokycan. Testátor tu mohl mít příbuzné, mohl odtud pocházet nebo zde vlastnil pozemky.

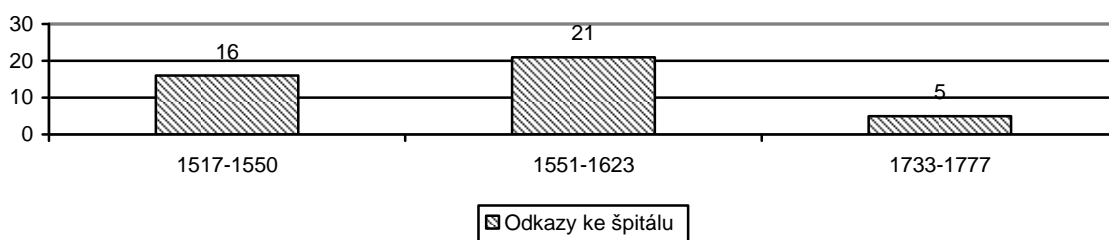
4.2.2. Odkazy na chudé – charita

Vedle církevních institucí tvořila příjemce zbožných legátů charitativní zařízení – špitály. Pomoc potřebným patřila mezi základní povinnosti každého křesťana. Kromě toho modlitby chudých měly podpořit duši zemřelého, která se vydávala na neznámou cestu záhrobím. Na fundace, které byly určeny „*chudým lidem*“ nebo „*do špitála*“, pamatovalo 41 rokycanských testátorů (tj. 15,3%). Všichni donátoři učinili odkaz ve prospěch rokycanského špitálu, žádný jiný nebyl v testamentech zmíněn. Jak byly odkazy rozděleny do jednotlivých časových období, ukazuje graf č. 9.

³³³ Srov. kšaft Doroty Dubské: „*Na sladovnický oltář k svatému Václavu 20 kop [grošů] míšeňských, za něj aby se koupil koberec, ubrus a korouhvičky, k svatý Anně 5 kop [grošů míšeňských] a krávu, k špitálu 10 kop [grošů míšeňských], pánům literátům 10 kop [grošů míšeňských] a z statečku Ko<###> odkázáno jest 15 kop [grošů míšeňských]. K svatýmu Petru 10 kop [grošů míšeňských].*“ TAMTÉŽ, fol. 106.

³³⁴ Srov. poslední vůle Václava Antonína Dvořáka: „*Za čtvrté, k chrámu páně Matky Boží Sněžné za 20 [zlatých], těch voskových světél totiž za 10 [zlatých], fakul slitých za 10 [zlatých], voskových světél v sumě za 20 [zlatých] odkazují. Za páté, k chrámu páně svatých apoštolů Petra a Pavla za 10 [zlatých] voskových světél na oltář odkazují. Za šesté, k svatému Josefu, chrámu páně do Mirošova, za 6 [zlatých] voskových, též slitých bílých fakul za 6 [zlatých], v sumě 12 [zlatých] odkazují. Za sedmé, též k chrámu páně Panny Marie Nanebevzetí pak světla drobného žlutého za 10 [zlatých] odkazují. Za osmé, do Radnic k chrámu páně svatého Václava voskových světél za 5 [zlatých], nápodobně k bratrstvu, kterému já přivtělen jsem, světla voskového bílého za 6 [zlatých] odkazují.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 20.

Graf č. 9: Odkazy ke špitálu v Rokycanech

K značnému nárůstu donací pro chudé došlo v letech 1551-1623. V těchto letech naopak poklesly fundace k církevním institucím. Rokycanští testátoři, jejichž náboženské přesvědčení bylo utrakvistické, nemuseli mít potřebu odkazovat samotné církvi, neboť jejich náboženská orientace tuto „dotaci“ církve odsuzovala. Zároveň ale měli jakožto dobří křesťané potřebu podpořit chudé, navíc odkazem na chudé se kšaftující snažili o zajištění památky na vlastní osobu. V 18. století pak mizí legáty ke špitálu úplně, což může být dáno reformou státního systému charitativní péče, která v té době probíhala a vyznačovala se systematickou podporou chudých a nemocných. Byly zřizovány specializovaná zařízení a docházelo k prosazování snah o zamezení žebroty.³³⁵ V jednotlivých zařízeních začaly být státem kontrolovány finanční prostředky na charitu.³³⁶ Podle zprávy z roku 1771 disponoval rokycanský špitál značným jměním z darů věřících. Kapitál špitálu činil 1 524 zlatých, vlastnil 68 strychů polí, 32 strychů luk a nájem z pěti krav mu ročně vynášel 25 zlatých 25 krejcarů. Z těchto prostředků dostávali svěřenci špitálu ročně 4 zlaté 20 krejcarů a dřevo na otop. Za to byli špitálníci povinni se denně modlit růženec a o velkých svátcích přistupovat ke svátosti.³³⁷ Tento zápis dokládá, že Rokycanští špitálu nedokazovali přímo v testamentech, ale pravděpodobně ho podporovali v průběhu života prostřednictvím mimo-testamentárních odkazů.

Naprostá většina rokycanských donátorů odkázala chudým finanční obnos, aniž by určili, jak má být využit.³³⁸ Tito donátoři byli pravděpodobně přesvědčeni o tom, že správa špitálu ví nejlépe, jak s penězi naložit. Skutečnost, že na charitu nemusely být

³³⁵ T. MALÝ, *Smrt*, s. 219.

³³⁶ TAMTÉŽ.

³³⁷ Karel HOFMAN, *Staré rokycanské domy II*, Rokycany 2003², s. 38.

³³⁸ Matěj Bezdrůžický ve své závěti uvedl: „*Chudejm do špitála odkazuji tři kopy [grošů míšeňských]*.“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 32. Podobně kšaftovala i Helena Pourová: „*A ke špitálu též 25 [zlatých]*.“³³⁸ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 168.

odkázány pouze peníze, dokládá donace Martina Sklenáře, který rokycanskému špitálu odkázal včely.³³⁹ Zajímavější jsou výpovědi, ve kterých měl kšaftující přesnou představu, jak by se s penězi mělo naložit. Vdova Dorota Ambrožová určila, aby za peníze z pronajatých pozemků bylo každoročně koupeno sukno a plátno, zaplacená koupel pro špitálníky a rozdán mezi ně chleba a pivo.³⁴⁰ Přesně vymezeným odkazem se testátorka snažila zabránit, aby byla její donace využita na něco nepotřebného.

4.2.3. Odkazy náboženským bratrstvům

Náboženská bratrstva byla laickými sdruženími věřících, která byla orientována na nějaký katolický kult. V čele bratrstva stál duchovní správce – katolický kněz, a ze členů volené laické představenstvo. Jednotlivá bratrstva disponovala větším či menším majetkem, měla své statuty a byla nadána odpustkovými privilegii. Vstup do bratrstva byl dobrovolný, členové konfraternity museli vykonávat určité povinnosti, z čehož jim plynuly výhody – mohli využívat odpustkových privilegií.³⁴¹ Tradice bratrstev v Čechách spadá do 14. století, husitské hnutí a následné vyznávání pod obojí znamenaly pro náboženská bratrstva ohrožení – mnoho jich zaniklo a jiná s obtížemi přežívala. K obnově bratrstev dochází na začátku 16. století. Největší rozkvět pak zaznamenala v století 17. a 18. století.³⁴² Legáty učiněné ve prospěch konfraternit tvoří poslední skupinu příjemců zbožných odkazů.

Bratrstva sdružovala věřící a jejich účelem bylo organizovat a regulovat náboženský život členů a projevy jejich zbožnosti. V souvislosti se smrtí plnila tři důležité úkoly. Měla formovat život členů tak, aby byli připraveni na zbožnou smrt,

³³⁹ Srov. kšaft Martina Sklenáře: „*Včely, co jich mám za branou plzeňskou, ty poroučím k opatrování šafáře špitálu až do bytu jejího tu v špitále, však vosk aby od ní dávám byl na svíce do špitálu zdejšího. Jestliže by pak z špitálu vybyta byla, tehdy ty včely odkazují k špitálu zdejšímu a vosk taky, aby ku potřebě chudých dáván byl.*“ TAMTÉŽ, *Knih kšaftů 1517-1828*, fol. 123.

³⁴⁰ Srov. kšaft Doroty Ambrožové: „*A takový plat roční z těch gruntův, aby se obracel a vycházel každého roku na špitál, kterej by se v zelené čtvrtce skrze úředníky od pana purkmistra a pánu k tomu zřízené i na jiné skutky milosrdné, to jest na sukno a plátno, jednou do roka lázeň, to jest v úterý po před Velikou nocí, aby topena byla, a piva se tehdy i chleba chudejm dalo, podle uznání potřeby a ty věci svrchu psané, aby se rok po roku vykonávaly na časy budoucí a věčné.*“ TAMTÉŽ, fol. 45.

³⁴¹ Jiří MIKULEC, *Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost a smrt*, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007 (=FHB Supplementum I), s. 163-164.

³⁴² TÝŽ, *Barokní náboženská bratrstva v Čechách*, Praha 2002, s. 8-13.

měla se podílet na jejich pohřbení a prostřednictvím modliteb a zádušních mší měla podporovat duše v posmrtném životě.³⁴³

Kromě náboženských bratrstev existovaly literátské kůry, tedy bratrstva chrámových zpěváků. Kůry se v Čechách začaly rozvíjet na konci 15. století, jejich největší rozkvět pak spadl do 16. století. Hlavní funkcí těchto sdružení byl kostelní zpěv, však jejich pole působnosti bylo mnohem širší. Členové literátských kůrů často patřili mezi městské elity, tudíž kůry mnohdy přebíraly dohled nad charitativní činností, místní školou a podílely se na pořádání honosných pohřbů.³⁴⁴ Literátské kůry tak plnily v protestantském prostředí funkci katolických náboženských bratrstev a ve společenském životě zaplnily mezeru, která vznikla důsledkem zániku katolických konfraternit.³⁴⁵ Pobělohorské období znamenalo pro literátské kůry pokatolictění nebo se sblížily a spojily s katolickými náboženskými bratrstvy.³⁴⁶

Dokladem toho, že předbělohorské Rokycany měly svůj literátský kůr, jsou odkazy učiněné ve prospěch „*pánů literátů*.“ První zaznamenaný odkaz k literátskému kůru byl z roku 1572 v kšaftu Václava Johanese: „*Pánům literátům na graduál české odkazuji 2 kopy míšeňský*.“³⁴⁷ Fundace Anny Jircháčky v roce 1616 byla poslední doloženou v testamentech: „*Pánům bratřím literátského kůru 5 kop míšeňských*.“³⁴⁸ Mezi léty 1572-1616 pamatovalo na literátský kůr 24 kšaftujících.³⁴⁹ Kromě finanční hotovosti na vosk či knihy byly častým legátem dědiny a dobytek.³⁵⁰ Členství v kůru muselo hlavně v menších městech, jako byly Rokycany, představovat pro měšťany společenskou prestiž, neboť člověka zařazovalo na úroveň tehdejších městských špiček společnosti, proto neváhali lidé vynaložit při fundacích nemalé prostředky.³⁵¹

V roce 1673 bylo v Rokycanech děkanem Ladislavem Forsinem Březnickým založeno bratrstvo Matky Boží Sněžné.³⁵² Bratrstvo bylo nadáno od papeže Klimenta X. čtenými odpustky. Nejdůležitějším odpustkem bylo prominutí všech hříchů, pokud se

³⁴³ TAMTÉŽ, s. 35.

³⁴⁴ TAMTÉŽ, s. 13.

³⁴⁵ TAMTÉŽ, s. 14.

³⁴⁶ TAMTÉŽ, s. 15.

³⁴⁷ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 50.

³⁴⁸ TAMTÉŽ, fol. 147.

³⁴⁹ Tj. 36 % kšaftujících v letech 1572-1616.

³⁵⁰ Srov. např. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1623, fol. 75 a fol. 135.

³⁵¹ Srov. TAMTÉŽ, fol. 78, fol. 90. Oba literátům odkázali 50 kop grošů míšeňských.

³⁵² SOKA Rokycany, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673 (nezpracováno).

člen ve své poslední hodině pokál, vyzpovídal a přijal svátost posledního přijímání. Bratrstvo světilo čtyři svátky – Obřezání Páně, Večeři Páně, Všech svatých a výroční svátek Panny Marie Sněžné. V rámci těchto svátků mělo být uspořádáno procesí a členové měli přijmout svátost. Na svátek Panny Marie Sněžné se členové konfraternity měli modlit od první nešpory až do západu slunce. Mezi povinnosti členů patřilo doprovázet kněze se svátostí k nemocnému spolubratru a pomodlit se za nemocného pětkrát Zdravas Maria a pětkrát Otčenáš. Dále se měl účastnit pohřbů zemřelých členů, modlit se za živé a i mrtvé spolubratry, rozdávat almužny, smířit se s nepřáteli a přivést jiného na cestu ke spasení. Všechny tyto činnosti byly odměňovány prostřednictvím odpustků.³⁵³

Celkem 30 kšaftujících v letech 1733-1777 bylo prokazatelně zapsáno v bratrstvu Matky Boží Sněžné.³⁵⁴ Poněkud překvapivé proto bylo, že pouze dva testátoři na něj pamatovali s fundací.³⁵⁵ Rokycanští pravděpodobně zdejší bratrstvo podporovali již za svého života. Kdyby byla dochována kniha počtů bratrstva, dala by se mezi donátory dohledat jména rokycanských kšaftujících. Někteří kšaftující byli zapsáni do více náboženských bratrstev převážně v Plzni a Praze. Kateřina Kovaříková kromě rokycanského bratrstva Panny Marie Sněžné byla zapsána celkem do čtyřech bratrstev: „*Poněvadž paní kšaftující v bratrstvu v Praze v Loretě, též v Plzni u velebných pánů dominikánů v bratrstvu svatého růžence a v Praze u velebných pánů karmelitánů u svatého Havla, v bratrstvu svatého škapulíře, zapsána jest.*“³⁵⁶ Zajímavé bylo, že všem konfraternitám odkázala po dvou zlatých, zatímco rokycanské bratrstvo v testamentu nezmiňuje. O tom, že do něj byla zapsána, vypovídá její jméno v seznamu členů. Stejnou částku dva zlaté odkázala Benigna Tomadlová všem bratrstvům, kterých byla členkou: „*Na to též přicházím, že já v bratrstvu zapsaná jsem jako na Karlově*

³⁵³ Srov. TAMTÉŽ.

³⁵⁴ Tento průnik vznikl porovnáním jmenného rejstříku v knize testamentů 1733-1777 se seznam členů bratrstva, který je uveden v *Albu veleslavného bratrstva*. Toto číslo však nemusí být konečné, a to především u žen, které mohou být v bratrstvu zapsány pod rodným příjmením, které nemusely uvést v testamentu.

³⁵⁵ Václav Antonín Dvořák odkázal 500 zlatých, aby jeho manželka nechala sloužit mše, přičemž jedna měla být sloužena za všechny mrtvé bratry a sestry zdejšího bratrstva, kterého byl členem. SOKA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 19. Anna Šafářiková odkázala bratrstvu Panny Marie Sněžné v Rokycanech 5 zlatých, stejnou částku odkázala i růžencovému bratrstvu v Plzni, trinitářům a plzeňským františkánům. TAMTÉŽ, s. 153.

³⁵⁶ TAMTÉŽ, s. 49.

v Praze u velebných pánů páterů kanovníků lateránekých regulárních, též u velebných pánů páterů karmelitánů na Malé Straně v Praze, pak u svaté panny Dobrotivé za příčinou <##> svaté Moniky, neméně v <###> u velebných pánů páterů františkánů a v Praze v Loretě u velebných páterů kapucínů.³⁵⁷ Také Benigna Tomandlová byla od roku 1734 členkou rokycanské konfraternity, avšak v kšaftu ji nejmenovala. Je tedy možné, že kšaftující automaticky předpokládal, že na něj jeho spolubratři nezapomenou, a nebylo proto potřeba konkrétně jmenovat a odkaz k domovskému bratrstvu se skrývá pod označením „na mše svaté,“ které obsahuje většina studovaných závětí.

4.3. Nebe, peklo a očistec v testamentech a preskriptivní literatuře

Se zbožností přímo souvisí i to, jak si raně novověký člověk představoval záhrobní svět. Studované testamenty z let 1517-1623 a 1733-1777 samy o sobě nepodávají uspokojivou odpověď na otázku, jak rokycanští měšťané vnímali zásvěť. Ve zkoumaných testamentech se nevyskytují přímé zmínky o nebi a pekle. Zmínky o očistci se objevují až u kšaftů z let 1733-1777, což je vzhledem k nekatolické orientaci města na místě. Protestantské církve očistec odmítly jako nepodložený v Bibli³⁵⁸ Barvitý obraz nebe a pekla poskytla dobová preskriptivní literatura – tzv. knihy o dobré smrti, které v raném novověku hojně vycházely.³⁵⁹ Přestože se v testamentech nevyskytovaly přímé stopy, dá se vnímání nebe a pekla podchytit. V závětech se objevily jiné slovní obraty, které nasvědčovaly tomu, že kšaftující nebo spíše písař či koňšel, který závět zapisoval, znal knihy o dobré smrti, ze kterých mohl raně novověký člověk získat povědomí o tom, jak záhrobní svět vypadá. Tyto dobové tisky se primárně zabývaly tím, jak by se měl člověk správně přichystat na smrt, aby dosáhl vytouženého cíle – nebe.³⁶⁰ Celý pozemský život byl jen jakousi přestupní stanicí, přípravou pro časnou smrt, která byla vstupenkou do věčného života po boku Krista.

³⁵⁷ TAMTÉŽ, s. 129.

³⁵⁸ Srov. P. KRÁL, Smrt, s. 52-53; C. M. N. EIRE, From Madrid to Purgatory, s. 171.

³⁵⁹ V rámci diplomové práce byly vybrány tři dobové diskursivní texty: J. von BEUST, Krátká zpráva; M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka; F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci; M. HUBÁTIUS, Umíráček. Dílo Jáchyma von Beusta, Františka Kostera a Mikuláše Krupěhorského byly zvoleny, neboť pocházejí z odlišných náboženských prostředí. Práce Milona Hubátia měla ukázat proměnu nebo neměnnost vnímání záhrobního světa v 18. století.

³⁶⁰ Blíže k problematice dobré smrti kapitola 5. Vnímání stáří, nemoci a smrti v testamentech, s. 78-92.

Ani samotná literatura k tomuto tématu neposkytuje příliš velké vodítko, neboť veškeré práce, které se primárně zabývají vnímáním nebe, pekla a očistce, vychází ze středověku.³⁶¹ Z českých historiků se tématem očistce zabývá František Šmahel v knize *Husitské Čechy*, kde se popisuje rozpor uvnitř husitství v chápání očistce.³⁶² Představy o zásvětí raně novověkého šlechtice shrnul ve své knize *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku* Pavel Král.³⁶³ Barokní znovuzrození očistce popsal ve své studii *Die Renaissance des Fegerfeures im barocken Böhmen* Petr Maťa.³⁶⁴ Nejnověji se věnoval tématice barokního očistce Tomáš Malý v knize *Smrt a spása mezi Tridentinem a sekularizací*.³⁶⁵

Pro raně novověkého člověka představovalo nebe a peklo dvě samostatné oblasti, které byly umístěny v případě nebe nad pozemským světem a v případě pekla pod pozemským světem. Nadřazené dobro – nebe, (ráj) bylo umístěno nahoře, podřízené zlo – peklo, dole. Křesťanská představa onoho světa se ustálila už ve středověku. Středověký ráj byl místem míru a radostí, které si vyvolení, jež prošli Kristovým soudem, mohou vychutnávat všemi smysly. Měl podobu ideální zahrady nebo, po vzoru nebeského Jeruzaléma, města obehnaného zdí. Peklo bylo představováno jako místo plné spalujícího ohně, kde hříšníci trpí v nesmírných mukách. Je to krajina plná strmých hor, řek, ve kterých teče roztavený kov, obydlená hady a příšerami. Následující představy raně novověkých lidí o nebi a pekle jsou založeny

³⁶¹ Do českého jazyka byly přeloženy práce Petra Dinzelbachera a Arona Gureviče, srov. Peter DINZELBACHER, *Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku*, Praha 2004; Aron GUREVIČ, *Nebe, peklo, svět. Cesty k lidové kultuře středověku*, Praha 1996. Vznik očistce jako třetího místa záhrobí popisuje kniha Jacques Le Goffa *Zrození očistce*, srov. Jacques LE GOFF, *Zrození očistce*, Praha 2003. Z pohledu německých sociálních dějin se oním světem zabývala práce Thomase Schilpa, srov. Thomas SCHILP (Hg.), *Himmel, Hölle, Fegerfeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund*, Essen 1996. K dějinám ráje obecně Jean DELUMEAU, *Dějiny ráje. Zahrada rozkoše*, Praha 2003.

³⁶² František ŠMAHEL, *Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje*, Praha 2001, s. 332-344.

³⁶³ P. KRÁL, *Smrt*, s. 47-54.

³⁶⁴ Petr MAŤA, *Die Renaissance des Fegerfeures im barocken Böhmen*, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), *Menschen – Handlungen – Strukturen: Historisch – anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften*, České Budějovice 2001 (=OH 9), s. 139-160.

³⁶⁵ Tomáš MALÝ, *Smrt*, s. 123-165.

hlavně na preskriptivní literatuře, neboť testamenty v tomto směru neposkytly téměř žádné informace.³⁶⁶

4.3.1. Nebe

Nebe bylo raně novověkého člověka cíl, kterého se svou poutí po pozemském světě snažil dosáhnout. Každý křesťan měl vynaložit co největší úsilí, aby k této metě dospěl.³⁶⁷ Nebe, jako místo nekonečného dobra, bylo umístěno nad pozemským světem. Žádná pozemská sláva nebyla tak velká, aby se mohla rovnat slávě, která člověka čekala v nebi. Každé utrpení, které musel člověk prožít na pozemském světě, mělo být v nebi odměněno. Člověka obklopovaly budovy ze zlata, stříbra a drahokamů. Lidské tělo nesužovaly pocity hladu, zimy, bolesti, práce, nemoci, chudoba a soužení. Nebeské krásy mohla duše vnímat veškerými smysly. V nebi byl všeho dostatek a zněla zde rajska hudba. Duše zde přebývala přebývat v přítomnosti andělů, apoštolů a svatých. Jejím největším darem bylo to, že měla dovoleno spatřit tvář Boha.³⁶⁸

Obraz křesťanského nebe se nezměnil ani na počátku 18. století. V knize Umíráček pobožný ho vylíčil Milon Hubátius, který ho připodobnil k přepychovému městu ze zlata, slonoviny, alabastru, kde nebeská potěšení byla bezmezná: „*V tom nebeském městě jest pokoj před nepřáteli, odpočínutí před prací, bezpečnost před strachem a sladkost v božském vidění. Tam jest láska dokonalá, bázeň žádná, rozkoš ustavičná a radost věčná.*“³⁶⁹

Ze 195 testamentů v prvním zkoumaném období v letech 1517-1623 se pouze ve dvou případech vyskytovala zmínka o nebi.³⁷⁰ V posledních vůlích z let 1733-1777 odhalili měšťané svoji představu nebe ve 20 případech z 67.³⁷¹ Téměř úplná absence

³⁶⁶ Jacques LE GOFF – Jean-Claude SCHMITT (edd.), Encyklopedie středověku, Praha 2002, s. 459-460.

³⁶⁷ Též by se dalo použít označení ráj nebo blahoslavený život.

³⁶⁸ Srov. F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 152-186; J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 92-100.

³⁶⁹ M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 358.

³⁷⁰ Srov. kšaft Melichara Touškovského: „*Keruše, manželka má nejmilejší, a Anna, dcerka má milá, prostředkem smrti z tohoto světa povolány k onomu věčnému blahoslavenství...*“ SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 51. Kšaft Václava Strejčkovského z Drážkovic: „*Vykročení mé prostředkem smrti této časné z tohoto světa bídného a smrtelného života k onomu věčnému a neskonalému i také blahoslavenému životu mi nastává.*“ TAMTÉŽ, fol. 91.

³⁷¹ Srov. kšaft Kateřiny Riegerové: „*Předně, duši svou předrahou krví pana spasitele Ježíše Krista vykoupenu poroučela, odevzdávala, panna kšaftující Kateřina témuž vykupiteli svému Ježíši Kristu, aby ji k sobě do své nekonečné slávy přijmouti ráčil.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 54.

zmínek o nebi v kšaftech není nijak překvapivá, neboť ani duchovní rozjímání nad duší, tělem, smrtí a světem, které bylo součástí testamentů, nebylo u rokycanských měšťanů v prvním zkoumaném období 1517-1623 příliš časté. Testátoři z Rokycan odsouvali duchovní věci do pozadí a snažili se v kšaftech vyřešit hlavně materiální stránku. Jednoduše řečeno určit, kam odkázat dědictví. Změna přišla ve druhém studovaném období 1733-1777, kdy duchovní rozjímání obsahovala každá závěť, čímž testátoři naplňovali barokní představu o přípravě na dobrou smrti.

Přestože se v testamentech neobjevily konkrétní popisy nebes, dalo se vnímání nebe podchytit. V závětech se objevily jiné slovní obraty, které nasvědčovaly tomu, že kšaftující nebo zapisovatel závěti, znal dobovou preskriptivní literaturu, jež přinášela popis nebe.³⁷² S těmito naučeními se mohl člověk seznámit prostřednictvím kázání nebo mohl knihy o dobré smrti vlastnit a číst.³⁷³ Mezi rokycanskými testamenty se vyskytovaly zápisy, které obsahují zmínky o nebi. Melichar Touškovský byl ve svém kšaftu přesvědčen o tom, že jeho manželka a dcera se dostaly do nebe: „*Manželka má milá a Anna, dcerka má milá, prostředkem smrti z tohoto světa povolány k onomu věčnému blahoslavenství. Nevěda času, ani hodiny, kdy pán Bůh mne zavolati ráčí.*“³⁷⁴ Václav Strejčovský se ve své závěti ločil z bídým pozemským světem a spěchal k tomu věčnému: „*Poněvadž všecko, co se na tomto rodí světě, umřítí musí, i že vykročení mé prostředkem smrti této časné z tohoto světa bídného a smrtelného života*

³⁷² V testamentárních zápisech se objevují prohlášení o jistotě smrti a nejistotě toho, kdy člověka dostihne. Srov. F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 19 a 20; M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. D4. V kšaftu Anny Kojátkové je uvedeno: „*Však smrtelnost a nebezpečnost lidské znamenající a na to zřízení mající, že nic jistějšího není než smrt a nejistějšího jako hodina smrti.*“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 24. Podobný zápis stojí v závěti Blažeje Mařala: „*K tomu zřízení maje, že jistějšího nic není jediné smrt a nejistějšího jako hodina její.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 21. Knížky o dobré smrti obsahovaly poučení o tom, že Kristus svojí smrtí na kříži vykoupil lidské hříchy, a proto je při umírání potřeba odevzdat duši do jeho rukou. Srov. M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. F3; J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 165, 175-177. Tohoto naučení si byl vědom i Mikuláš Mandl: „*Předně duši svou milou drahou krví Krista vykoupenu, pánu Bohu, od něhož jsem ji přijal, v ruce jeho svaté poroučím.*“³⁷² Svou duši poručil pod ochranu Krista i Jan Vilém Šírova: „*Předně duši mou stvořiteli a vykupiteli mému, kterej ji předrahou krví vykoupiti ráčil, zase v jeho svaté ruce poroučím.* SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 157.

³⁷³ Tato domněnka nemohla být ovšem ověřena v pramenech, neboť pro Rokycany nejsou dochovány inventáře měšťanských knihoven.

³⁷⁴ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 51.

*k onomu věčnému a neskonalému i také blahoslavenému životu.*³⁷⁵ Oba křaftující při popisu nebe používají slovo blahoslavenství (reps. blahoslavený život). Toto pojetí se nezměnilo ani sto let později, kdy Kateřina Chopová v roce 1741 do své poslední vůle nadiktovala: „... s tou pevnou nadějí, že ji skrze mocnou přímlovu nejsvětější a od prvopočátečního hříchu neposkrvněné Panny Marie, nejmilejší matky své a všech božích svatých orodování k věčnému blahoslavenství, ku kterémužto ji nejmilostivěji stvořiti ráčil, přijmouti ráčí.“³⁷⁶

Z těchto příkladů vyplývá, že obyčejný člověk 16. a 17. století byl obeznámen s dobovou literaturou a kánonem toho, jak správně zemřít. Pokud tedy znal nebo snad i četl knihy o dobré smrti, vytvářely se jeho představy o nebi a pekle jejich prostřednictvím. Všichni křaftující mluví o nebi jako o věčném blahoslavenství nebo blahoslaveném životě. Není to žádná určitá představa o nebi, což ale odpovídá i textům v dobových tiscích, ve kterých je představa nebe mnohem méně konkrétní než pekla.

4.3.2. Peklo

Pro raně novověkého člověka bylo peklo místo umístěné dole pod pozemským světem. Někdy bylo chápáno jako propast nebo jako hluboká studna, do které byl hříšník svržen. Krajina vypadala neutěšeně, byla plná rozeklaných kopců a hlubokých údolí, ve kterých tekly ohnivé řeky. Krajinu bičovala vichřice, hromy a blesky. Bylo to tmavé místo plné bídy, sirných výparů, kouře a spalujícího ohně, kde přebývala věčná bída. Pekelnou krajinu neosvětlovalo ani slunce, ani měsíc. V okamžiku, kdy se člověk dopustil smrtelného hříchu, zapsalo se jeho jméno do pekelných knih. Všude se rozléhal nářek a pláč mučených hříšníků, jekot a pekelný lomoz. Toto hrozné místo spravoval Lucifer, pekelný kníže, který měl k ruce ďábly se štířími ocasey, jež chrlí oheň a síru. Jejich úkolem bylo mučit hříšníky. V pekle se trýzně dočkala každá část těla, člověka čekal věčný hlad a žízeň, jeho tělo hnilo a hodovali na něm červi. Jedinec tu byl vystaven největší hanbě a nenašel se nikdo, kdo by ho utěšil. Odsouzenému místo postele dostal ohnivé lůžko a místo občerstvujícího vánku ho zachvátil oheň. Duši byly v pekle připomínány hříchy. Rozum mučilo vědomí, že se duše byla připravena o

³⁷⁵ TAMTÉŽ, fol. 91.

³⁷⁶ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 41.

věčnou slávu po boku Boha. Z pekla se nedalo zachránit, člověk ztratil možnost věčného života. Již nikdy neměl spatřit tvář Boha³⁷⁷

Podobně jako se na počátku 18. století nezměnil obraz nebe, zůstala stejná i představa pekla. Slovy Milona Hubátia: „*Peklo jest převeliká podzemní roklina, jáma, jeskyně ohnivá, smůlou, sírou a vším neřádem nejsmrdutějším zanesená, mlhou v tmy obklíčená, z vrchu úzká, ze spod široká, ... V tom pekle je oheň neuhasitelný, bolest nevypravitelná, křik přehrozný, muky nečíselný,...*“³⁷⁸

Ze srovnání moralistických textů jezuitského Františka Kostera, luteránsky orientovaného Jáchyma von Beusta a českého utrakvisty Mikuláše Krupěhorského a Milona Hubátia vyplynulo, že se pojetí pekla se u různě nábožensky orientovaných autorů nelišilo. To je pravděpodobně dáno tím, že všichni moralisté vyšli ze stejných náboženských autorit – biblických příkladů a skutků apoštolů. Tvůrci knih ve svých dílech nezapomněli vylíčit krásy nebe a hrůzy pekla, přičemž na vylíčení hrůz pekelných byl kladen větší důraz a byl mu dán mnohem větší prostor. Popisy pekla byly velmi konkrétní, zatímco obraz nebe byl představen jen mlhavě. To všechno mělo výchovný charakter – čtenář získal představu o tom, co se s ním stane v případě, že nebude žít a nezemře křesťanským způsobem. Naturalistické líčení pekelných hrůz ho mělo umravnit a přivést na správnou cestu.

Žádný ze zkoumaných testamentů nepřináší zmínku o odvrácené straně křesťanského záhrobí – pekle. Nejspíš bylo toto místo pro raně novověkého člověka natolik děsivé, že se o něm byl jen náznakem nezmínil. Naopak, všechny poslední vůle jsou psány v duchu, kdy testátoři doufali v nekonečné boží milosrdenství, které jim dovolí vstoupit do křesťanského ráje.³⁷⁹ Představy o pekle, stejně jako o nebi a dobré smrti vycházely z dobové normativní literatury. Rokycanští ji znali, což dokládají jednotlivé záznamy o znalosti kánonu dobré smrti, proto i jejich peklo nejspíš vypadalo tak, jak ho popisují ve svých textech Jáchym von Beust, František Koster, Mikuláš Krupěhorský a Milon Hubátius.

³⁷⁷ Srov. F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 111-151; M. KURPĚHORSKÝ, Knížka, s. E2; J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 135-141.

³⁷⁸ M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 267-272 a na s. 273-282 vylíčil pekelná muka.

³⁷⁹ To dokládají i výše zmíněné příklady Melichara Touškovského, Václava Strejčkovského, Kateřiny Chopové a Matěje Poláka, kteří si nepřipouštěli jinou možnost, než že dojdou k věčnému blahoslavenému životu.

4.3.3. Očistec

Ve 12. století vzniklo třetí místo onoho světa – očistec, jako spojovací článek mezi nebem a peklem.³⁸⁰ Toto třetí místo zászvěti obývaly duše těch, kteří byli v okamžiku smrti obtíženi jen lehkými hříchy. Byly zde očišťovány, teprve pak mohly vstoupit do ráje. Délka pobytu v očištcu závisela na množství hříchů, kterými byl člověk zatížen, na sufragiích – modlitbách, almužnách a mších, které živí příbuzní zaplatili, aby tuto dobu zkrátili. Reformační 16. století víře v purgatorium nepřálo, neboť protestantské církve nakonec odmítly očistec, jelikož nebyl doložený v Bibli a představoval pro ně zneužívání lidí ze strany církve.³⁸¹ K obnovení víry v očistec došlo v českých zemích po roce 1627, kdy bylo Obnoveným zřízením zemským ustanoveno jako jediné povolené náboženství katolictví. V této souvislosti někteří historikové psali o barokním znovuzrození očištcu.³⁸²

Stejným způsobem, jakým lze ve zkoumaných testamentech podchytit vnímání nebe a pekla, je možné doložit chápání purgatoria.³⁸³ Vzhledem k náboženské orientaci Rokycan v době předbělohorské byly stranou zájmu ponechány poslední vůle z let 1517-1623. Rozbor vyšel ze studia závětí z let 1733-1777, ve kterých se objevily tři přímé zmínky o očištcu, dále byl zahrnut testament z roku 1729.³⁸⁴ Ve zbylých testamentech nebyl očistec přímo jmenován, avšak v 18. století se jako součást každého kšaftu objevila fundace na zádušní mše, které byly považovány za nejlepší prostředek k dosažení božího odpuštění a neúčinnější pomoc pro duše v očištcu.³⁸⁵ Testátoři v touze co nejvíce zkrátit pobyt své duše v očištcu zakládali donace na tzv. věčné mše, které měly zajistit, že se na duši zemřelého nezapomene a nebude odsouzena

³⁸⁰ K tomu blíže J. LE GOLF, Zrození očištcu.

³⁸¹ Srov. P. KRÁL, Smrt, s. 52-53; F. ŠMAHEL, Husitské Čechy, s. 332-344. Například Mikuláš Krupěhorský píše: „*Ale i písmo svaté svědčí i jiní důvodové ukazují a tvrdí, že mimo nebes a pekla třetího bytu není.*“ Srov. M. KUPĚHORSKÝ, Knížka, s. F2. Na neexistenci očištcu upozorňuje i Jáchym von Beust: „*V pravdě, žádného místa mezi dvěma (totiž nebem a peklem) není a nebude.*“ Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 187.

³⁸² K tomu blíže: P. MAŤA, Die Renaissance des Fegerfeures, s. 139-160; T. MALÝ, Smrt, s. 123-165.

³⁸³ Středověkému obrazu očištcu v testamentech věnovala studii Kateřina JÍŠOVÁ, Spása duše a očistec u novoměstských měšťanů, in: Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup (edd.), Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 253-268.

³⁸⁴ Tento testament je součástí Knihy kšaftů z let 1517-1623, která obsahuje také torzo závětí z let 1643-1729. Pro tuto dobu se dochovalo pouhých patnáct posledních vůlí.

³⁸⁵ T. MALÝ, Smrt, s. 138.

k dlouhodobému pobytu v purgatoriu. Například Kateřina Riegerová v roce 1741 odkázala 200 zlatých rýnských na věčné mše, ve svém testamentu pamatovala na svoji duši, na duši rodičů a předků.³⁸⁶

K tomu, jak to v očištění chodí a vypadá, se vyjadřovala i dobová preskriptivní literatura. Vlastní kapitolu v knize Čtyři poslední člověka věci věnoval očištění jezuita František Koster. V této kapitole barvitě vylíčil, jaká muka duše v čistci čekají.³⁸⁷ Milon Hubátius o téměř sto let později popsal očišťovací muka jako mnohonásobně horší, než jaké museli vytrpět mučenci a samotný Kristus. Duše byly pečeny na ohnivém roštu, sdírány z kůže, vykuchány, probodány šípy, trpěly žízní hladem a zimou, štípaly je roje mravenců a komárů.³⁸⁸ Kromě toho charakterizoval očištec jako hroznou tmavou podzemní jeskyni vymletou od mořské vody a rozeklanou od zemětřesení, která žhnula prudkým ohněm, valila se nad ní hustá mračna. Naplňoval ji zápach, špína, žáby a červi.³⁸⁹

Očištec byl téměř tak hrozným místem jako peklo, jedinou útečkou duším v očištění bylo to, že až si odpykají své hříchy, bude jim povoleno vstoupit do nebe. Právě délky doby pobytu v očištění se lidé obávali a snažili se zbožnými legáty zkrátit tento čas na minimum. Kateřina Kovářiková zavázala svého manžela, aby k chrámu Panny Marie Sněžné odvedl 50 zlatých, aby se zkrátil pobyt její duše v očištění.³⁹⁰ Kateřina Beerová se v tomto ohledu spoléhala na své syny, kteří byli duchovní: „*Co se duchovních pánů synů dotýče, kdyby duše též kšaftující paní Kateřiny v mukách*

³⁸⁶ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 55: „200 [zlatých] na mše svaté za nebožtíka pana Matyáše Riegera a paní Annu, manželku, respektive panny kšaftující Kateřiny Riegerové rodiče, za nebožku kšaftující pannu Kateřinu a ten celý rod Riegerovský věčně slouženy býti mohly a tím dříve začátek vzaly.“

³⁸⁷ „Těch pak trápení velikost učiní. Nejprve místo podzemské, hrozná a tmavá. Potom ďáblí, kteří i přítomností svou i ukrutným pohleděním děsiti a popravci spravedlnosti budou. Třetí sám oheň neb zimou, kterou předivným způsobem duše, ačkoliv od těl odloučené mocí boží, trápiti se budou. Čtvrté odložení vidění božího, které duši, od těla svobodnou a nic mimo Boha svého nežádající, nadměru trápiti se bude. Kromě na to dlouhý hlad a žízeň tak velice člověka trápí, že se o všechno pokusiti smí, aby toliko hlad a žízeň spokojil a raději by jakoukoliv smrtí nežli hladem a žízní umřel.“ F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 95.

³⁸⁸ Srov. M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 332-334.

³⁸⁹ TAMTÉŽ, s. 329.

³⁹⁰ „Aby každoročně na mše svaté za duši nebožky kšaftující paní Kateřiny obrácen byl, aby... duše její tím spíšeji, kdyby pro poklesky lidské v mukách očišťovacích zdržena býti měla, do slávy nebeské přijíti mohla.“ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 47.

očistcových pozůstávati měla, aby tím dřívěji k spatření božské tváře přijíti mohla, o to že jim starost a péči zanechává.“³⁹¹ Ilona Důličská si uvědomovala, jak je modlitba pro duše v očistci důležitá: *„Čtvrtá [mše] za duši v očistci, která vysvobození nejvíce potřebuje.*“³⁹² Pomoci duši uvězněné v očistci měli i svatí, především Panna Marie, na které se testátoři často obraceli s prosbou, aby se za jejich duši přimluvili u Krista.³⁹³

Barvitě líčení toho, co čeká duše v očistci, mělo stejnou výchovnou funkci jako popis pekla. Varovalo lidi před hříšným chováním a upozorňovalo na důležitost pomoci pro nebohé duše, které se tam nacházejí, prostřednictvím modliteb, mší, orodování u svatých a dobročinností.

³⁹¹ TAMTÉŽ, s. 61.

³⁹² SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 184.

³⁹³ *„Předně, duši mou s nejdražší krví Krista Ježíše vykoupenou poroučím a odevzdávám vykupiteli mému v jeho nejsvětější ruce, jsouc té úpěnlivé naděje, že on ji na přímlovu rodičky boží Marie Panny a všech vyvolených svatých patronek mých obzvláštních na milost přijmouti ráčí.“* TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 30-31.

5. Vnímání stáří, nemoci a smrti v testamentech

„Proti smrti moci, neroste bylina v noci.“³⁹⁴

Člověk jako jediný tvor žije s vědomím, že zemře. Uvědomuje si smrt vlastní a zároveň musí čelit i smrti svých blízkých. Stejně jako se pouze jednou narodí, tak i jednou umírá. Narozdíl od porodu, jehož průběh nemůže jedinec ovlivnit, se raně novověký člověk snažil smrt poznat, ochočit si ji a dodržováním určitých rituálů při umírání vyhovět očekávanému chování.³⁹⁵ Mikuláš Krupěhorský ve svém díle upozornil na skutečnost, že člověk umírá jen jednou, pokud se mu to nepovede, nemá další šanci to změnit: *„Víme dobře a jistotně, že jest jednou toliko umřeme, podvkrát neb potřikrát umírat nebudem. A protož, jestliže jednou dobře neumřeme, již toho potom napravití moci nebudem.“³⁹⁶* Chování na smrtelné posteli, příprava těla k uložení do hrobu a samotný pohřeb spadá do oblasti přechodových rituálů mezi životem a smrtí, člověk se vyčleňuje ze společnosti živých a vstupuje do pospolitosti mrtvých.³⁹⁷ Testament pro raně novověkého člověka představoval jeden z prostředků, které mu měly pomoci k dosažení úspěšného konce pozemského života, který mu otvíral dveře k životu věčnému nebo zatracení. Člověk se tedy svým jednáním na smrtelné posteli snažil naplnit ideál dobré smrti, který mu byl předkládán prostřednictvím pohřebních kázání a knih o umění zemřít.

První část kapitoly vypovídá o tom, jak si raně novověký člověk představoval dobrou křesťanskou smrt. Vzor této smrti, který byl lidem předkládán prostřednictvím preskriptivní literatury a pohřebních kázání, pronikl do testamentární praxe. Podkapitola popisuje, jakou roli hrálo kšaftování na cestě ke spáse duše. Druhá část se věnuje tomu, jak rokycanské testamenty vypovídají o obrazu smrtelné postele. Třetí část se zaměřila na výběr místa posledního odpočinku rokycanských měšťanů a ekonomickou stránku pohřbu.

³⁹⁴ M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 43.

³⁹⁵ Termín ochočená smrt použil Philippe Ariès. Arièsovy Dějiny smrti poskytují asi nejucelenější pohled na vývoj postoje ke smrti v západoevropské společnosti. Srov. Ph. ARIÈS, Dějiny I-II.

³⁹⁶ M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka o smrti, s. D5.

³⁹⁷ Srov. Arnodl van GENNEP, Přechodové rituály. Systematické studium rituálů, Praha 1997, s. 136.

5.1. Křesťanská smrt

„Umřeš a nebudeš, na onen svět statku nevezmeš. Živ jsa z milosti boží, zřed' tvoje časné zboží.“ Těmito slovy začínal úvodní zápis v *Knize testamentů 1733-1777*. Krátké shrnutí představovalo vodítko k tomu, proč měl člověk kšaftovat a jak měl přitom postupovat.³⁹⁸ Představitelé města, kteří knihu založili, se pravděpodobně setkali s preskriptivními texty a prostřednictvím předmluvy je chtěli poskytnout všem obyvatelům města. Podle toho naučení žil člověk na tomto světě v čase, který mu propůjčil Bůh.³⁹⁹ Samotní testátoři si byli vědomi své vlastní smrtelnosti a toho, že od narození spějí ke smrti.⁴⁰⁰ Smrt byla nevyhnutelná, představovala jistotu, nerozlišovala mezi mladými a starými.⁴⁰¹ Nejisté bylo, kdy se přihlásí o slovo. Doboví autoři naučení o ars moriendi i rokycanští testátoři vyjadřovali tento stav ustáleným spojením, kdy neznali dne ani hodiny, kdy je Bůh k sobě ráčí povolát.⁴⁰² Svoji cestu pozemským životem přirovnávali testátoři k plačtivému údolí, okolní svět byl pro ně bídny.⁴⁰³ Také zápis v *Knize testamentů 1733-1777* považoval pozemský svět nejistý a člověk neměl proto pořízení testamentu nechat na poslední chvíli.⁴⁰⁴

Odchod z tohoto světa, nebo-li smrt časná, nebyla jediná smrt, která mohla raně novověkého člověka potkat. Úvodní zápis z Rokycan mluvil o smrti věčné, jež byla

³⁹⁸ SOKA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 2.

³⁹⁹ „Živ jsa z milosti boží, zřed' tvoje časné zboží.“ TAMTÉŽ. Také podle autorů preskriptivní literatury žil člověk na zemi v propůjčeném čase a Bůh mohl kdykoliv požádat o jeho navrácení. Srov. J. von BEUST, *Krátká zpráva*, s. 134: „Že z světa jítí musíme, prostředkem smrti smrti to víme, ale kdy které hodiny, to ví Bůh sám, žádný jiný, protože buď' hotov každý z nás tam jítí, odkud jsi vzat zas.“

⁴⁰⁰ Srov. kšaft Václava Strejčkovského z Dražkovic: „Poněvadž všeccko, což se na tomto rodí světě, umřítí musí.“ SOKA Rokycany, *Knihy kšaftů 1517-1828*, inv.č. 84, fol. 91; F. KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci*, s. 18: „Smrt všeccky zajisto potká, neboť uloženo jest všem lidem jednou umřítí.“

⁴⁰¹ Srov. M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*, s. D1: „Ale ten život jest nejistý a krátký, tak dobře při mládeži a dítkách malých jako i při starých lidech.“

⁴⁰² Srov. SOKA Rokycany, *Knihy kšaftů 1517-1828*, fol. 53 a fol. 139; F. KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci*, s. 20; M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka o smrti*, s. D4; M. HUBÁTIUS, *Umíráček*, s. 18-20.

⁴⁰³ Bídny nazval svět Jan kožišník z Pátku, Kliment Sládek plačtivým údolím. SOKA Rokycany, *Knihy kšaftů 1517-1828*, fol. 100 a 137. Tato slovní spojení běžně používali autoři knih o dobré smrti. Srov. F. KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci*, s. 39; J. von BEUST, *Krátká zpráva*, s. 62; M. HUBÁTIUS, *Umíráček*, s. 32.

⁴⁰⁴ „A poněvadž lidský živobytí tak velmi nejistý, nečekej, až by těžká na tebe přišla nemoc.“ SOKA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 2.

„*hrůzná a těžká.*“⁴⁰⁵ Také Jáchym von Beust psal ve své *Krátké zprávě* o smrti časné a věčné. Smrt časnou zažívali všichni lidé, protože lidský život je krátký a nikdy není od lidí vzdálená. Časná smrt neměla vzbuzovat strach. Ten, kdo se jí nebál, si napomáhal k blahoslavenému životu. Naopak, smrt věčnou chápal jako ustavičnou, jejím prostřednictvím jsou bezbožní a nekající zavrženi od boží tváře a po konci světa se nedočkají vzkříšení.⁴⁰⁶ Erasmus Rotterdamský ve svém pojednání uvedl čtyři druhy smrti – duchovní, přirozenou, proměňující a věčnou. Přirozená smrt znamenala oddělení duše od těla, smrt duchovní představovala smrt duše. Pokud se tyto dvě smrti sešly, došlo ke smrti věčné, která byla nenávratná, člověk prohrál svůj zápas o duši a skončil v pekle.⁴⁰⁷ Smrt přeměňující značila proměnu, kdy během umírání hříšník přijal pokání a změnil se v nového člověka a jeho duše byla zachráněna.⁴⁰⁸

Smrt lidé chápali jako oddělení nesmrtelné duše od smrtelného těla. Tělo představovalo pro duši jakýsi přechodný příbytek, křehkou schránku, od které se duše po smrti odloučila a vydala se na svoji další cestu, jež v ideálním případě směřovala do nebe. Zatímco tělo se prostřednictvím pohřbu navracelo do země, ze které pošlo.⁴⁰⁹ Duše se vydávala na cestu do neznáma, proto ji umírající odevzdávali do rukou Boha nebo Krista. Ti poskytovali ochranu na cestě, kterou člověk neměl šanci předem poznat.⁴¹⁰ V katolickém prostředí byla za mocnou ochránkyni duše považována Panna

⁴⁰⁵ TAMTÉŽ. „*Mysli nemoc rmoutí, věčná smrti hrůze přichází, jest těžká, věčná bázeň a hrůze smrti.*“

⁴⁰⁶ J. von BEUST, *Krátká zpráva*, s. 131-145. Podobně mezi smrtí časnou a věčnou rozlišoval i František Koster, srov. F. KOSTER, *Čtyři poslední člověka věci*, s. 12 a 147.

⁴⁰⁷ Smrt věčnou popsal i Jáchym von Beust. Líčil ji jako ustavičnou. Jejím prostřednictvím jsou bezbožní a nekající se zavrženi od tváře Boží a skončí v ohnivém jezeře plném síry. Srov. J. von BEUST, *Krátká zpráva*, s. 135.

⁴⁰⁸ E. ROTTERDAMSKÝ, *Erasma Rotterdamského knížka*, s. K5-K6: „*Přirozená smrt nic jiného není nežli toliko duše od těla oddělení. A jakž duše jest životem těla, tak i Bůh jest životem duši. Ta ze sebe vydala smrt přirozenou, to jest pošlo z ní, aby jeden každý z lidí umřítí musil. Jestliže se spojí smrt duchovní a se smrtí přirozenou, z toho vzejde smrt věčná. A po smrti tělesné žádného nepozůstává místa k svatému pokání. Ještě pozůstává smrt, skrze kteroužto k proměnění přicházíme a od obrazu starého Adama k obrazu nového Adama, jenž jest k Kristu Pánu přistupujeme.*“

⁴⁰⁹ „*Prach jsi a v prach se navrátíš.*“ Bible, Gn 3, 19. Křaftující tuto skutečnost zachytili i v testamentech. Srov. SOkA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 11. Jakub Řhábek křaftoval: „*Tělo pak mé mrtvé aby křesťanským způsobem od sestry mé Johany rozené Řeřábkové do země, z které pošlo, uctivě vpraveno bylo.*“

⁴¹⁰ V závěti Jiřího Šmída stálo: „*Předně duši svou milou v ruce nebeského pána Boha, když ji svou předrahou krví vykoupiti ráčil, poroučím.*“ TAMTÉŽ, *Knihy křaftů 1517-1828*, fol. 116.

Marie a další svatí.⁴¹¹ Očekávaná smrt, která se většinou ohlašovala prostřednictvím nemoci nebo stáří a člověk se na ni mohl řádně připravit, měla být přijímána s klidem a beze strachu.⁴¹² Náhlá smrt děsila, neboť narušovala řád světa. Byla nesmyslným dílem náhody, jedinec nestihl urovnat pozemské záležitosti a postupovat podle očekávaných rituálů.⁴¹³ Proto měl každý na smrt neustále myslet, nevytěšňovat ji ze svého vědomí, aby nebyl posléze překvapen.⁴¹⁴ Dobré smrti měl člověk dosáhnout prostřednictvím dobrého života. Narozdíl od středověku, kde byly rozhodujícími činiteli poslední okamžiky lidského života, umění zemřít se v raném novověku proměnilo v umění žít.⁴¹⁵ Knihy o dobrém smrti zprostředkovávaly čtenářům návod, jak správně žít a zemřít.⁴¹⁶ Člověk měl prožít celý život jako pravý křesťan a bedlivě naslouchat božím slovu.⁴¹⁷ Měl žít střídmě, vyhýbat se obžerství a opilství, neboť to škodilo jeho křehké tělesné schránce.⁴¹⁸ Důležité bylo nestále si připomínat krátkost lidského života a pravidelně rozjímat o smrti.⁴¹⁹ Podle Milona Hubátia představovalo pamatování se na smrt duchovní lékařství proti hříchu.⁴²⁰ Jáchym von Beust doporučoval minimálně v sobotu se modlit za šťastnou smrt.⁴²¹ Katoličtí autoři radili čtenářům, aby požádali o pomoc mocné přímluvce – Krista, svaté a anděla strážného, kteří bděli nad jeho duší.⁴²² Smrt vzbuzovala lítost kvůli tomu, že se umírající musel rozloučit se svojí rodinou, přáteli, majetkem a dalšími radostmi lidského života. Člověk si neměl připomínat, čeho

⁴¹¹ Srov. Magdalena Mittelbachová žádala o přímluvu Pannu Marii a svaté patronky: „*Duši mou, s nejdražší krví Krista Ježíše vykoupenu, poroučím a odevzdávám vykupiteli mému v jeho nejsvětější ruce, jsouc té úpěnlivé naděje, že on ji na přímluvu rodičky boží Marie Panny a všech vyvolených svatých patronek mých obzvláštních na milost přijmouti ráčí.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 30.

⁴¹² Srov. SOKA Rokycany, s. 2: „*Maje myslí pokojné, přijde nemoc na svou, nech všeho, myslí duši.*“

⁴¹³ Ph. ARIÈS, Dějiny I, s. 23. Zmínky o obavě z náhlé smrti jsou i v dobových tiscích. Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 134; F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 99.

⁴¹⁴ Srov. M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 20-21.

⁴¹⁵ P. KRÁL, Knihy, s. 8.

⁴¹⁶ O tom, jak se měl člověk chovat v posledních okamžicích před smrtí, se věnuje podkapitola 4.2. Obraz smrtelné postele v testamentech, s. 85-89.

⁴¹⁷ Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 14.

⁴¹⁸ Srov. TAMTÉŽ, s. 22; F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 23.

⁴¹⁹ E. ROTTERDAMSKÝ, Erasma Rotterdamského knížka, s. F8; F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 42.

⁴²⁰ M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 27.

⁴²¹ Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 62.

⁴²² F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 41; M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 34.

všeho se musí po smrti vzdát, ale měl pamatovat na to, jaké provázejí pozemský život strasti.⁴²³ V neposlední řadě bylo důležité včasné urovnání pozemských statků prostřednictvím testamentu.⁴²⁴

Velmi praktický návod poskytovalo naučení utrakvistického kněze Mikuláše Krupěhorského.⁴²⁵ Třetí část své knihy věnoval tomu, „*jak by se měl člověk strojiti, aby mohl blahoslaveně v pánu usnouti.*“ Člověk se měl začít chytat na smrt již za života pomocí duchovních cvičení. Měl myslet na budoucí věci, modlit se za ně, rozjímat nad slovem božím, poznat smrt, poznat Ježíše Krista a sebe samého.⁴²⁶ Vedle duchovních cvičení byla důležitá i tělesná příprava na smrt, která zahrnovala pravidelnou účast na církevních shromážděních, „*tovaryšení*“ s dobrými a pobožnými lidmi, ochotu navštěvovat nemocné a chudé, účastnit se „*funusů*,“ hledět si živnosti a udržovat ji v pořádku, mít připraveno vše, co je potřeba k pohřbu.⁴²⁷ Třetí způsob „*strojení*“ zahrnoval samotnou přípravu na smrtelné posteli, která se skládala z modlení za odpuštění hříchů a posilnění v těžké hodině. Následně měl urovnat své pozemské záležitosti, pořídit kšaft, určit poručníky, rozloučit se s rodinou, přáteli a čeledí, odpustit jim a požádat je o odpuštění. Pak už mu nic nebránilo, aby se zcela soustředil na Boha, kterému měl poděkovat za prokázané dobrodiní, vyzpovídat se a poprosit o milost skrze Ježíše Krista. Pak již nezbývalo než čekat, jak s umírajícím Bůh naloží.⁴²⁸

5.1.1. Role testamentu

Podle naučení o dobrém umírání představoval kšaft jeden z prostředků, které měly vést ke šťastné smrti a ke spasení duše.⁴²⁹ Sepsání závěti mělo pomoci vyrovnat se se ztrátou pozemského majetku, který testátor rozdělil mezi rodinu, přátele, příbuzné a církve a odcházel z tohoto světa s čistým štítem. Člověk měl kšaftovat s rozumem a pamatovat na své věrné přátele, neboť ti se za něj mohli prostřednictvím modlitby

⁴²³ Srov. F. KOSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 34; E. ROTTERDAMSKÝ, Erasma Rotterdamského knížka, s. J2.

⁴²⁴ Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 69; E. ROTTERDAMSKÝ, Erasma Rotterdamského knížka, s. L7; M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 39.

⁴²⁵ K bližšímu rozboru Krupěhorského díla srov. P. KRÁL, Smrt, s. 68-75; TÝŽ, Knihy, s. 12-18.

⁴²⁶ M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. E2-F5.

⁴²⁷ TAMTÉŽ, s. F6-G2.

⁴²⁸ TAMTÉŽ, s. G2-G6.

⁴²⁹ Srov. „*Čtvrtá částka jest dům svůj poříditi, kšaft učiniti, poručníky zvoliti...*“ M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. G3.

přimluvit u Boha.⁴³⁰ Pořizovatel závěti měl předně zajistit svoje děti a manželku.⁴³¹ Při sepisování poslední vůle nesměl zapomenout zaopatřit svoji duši, aby se mohla bez problémů dostat do nebe.⁴³² Jedinec neměl nechat pořízení kšaftu na poslední chvíli, neboť starost o světské věci by odváděla jeho pozornost od duchovního rozjímání.⁴³³ Ten, kdo odcházel z tohoto světa s upořádanými záležitostmi, umíral šťastný.⁴³⁴ Jáchym von Beust doporučoval testovat, aby po smrti nedocházelo k rozporům mezi potomky zemřelého. Obsah závěti neměl odporovat místním zvyklostem a právu. Někteří lidé odmítali sepsat testament, neboť se báli, že jakmile poslední vůli dopíše, vydechnou naposledy. Tyto obavy Beust odsoudil, neboť záleželo jen na Bohu, kdy život člověka ukončí a nejednou se stalo, že Bůh sepisovateli závěti život prodloužil.⁴³⁵ V podobném duchu byl také úvodní zápis v *Knize testamentů 1733-1777*.⁴³⁶ Milon Hubátius zdůraznil, že by měl pořizovatel závěti pamatovat na svoji duši a odkázat dostatečné prostředky na mše svaté, almužny a nabádat rodinu a přátele, aby se modlili za spásu jeho duše.⁴³⁷

K roli testamentu na cestě ke spáse se věnoval i Philippe Ariès, podle kterého představoval odkaz ve prospěch církve hlavní důvod k pořízení poslední vůle. Jednalo se o pojišťovací smlouvu mezi jedincem a Bohem, která byla vstupenkou do nebe. Kdo zemřel bez závěti, nesměl být pohřben na hřbitově nebo v kostele.⁴³⁸ V tomto případě by každý testament měl obsahovat na předním místě legát učiněný ve prospěch církve. Tomu však neodpovídá rokycanská testamentární praxe, kdy odkaz ad pias causas

⁴³⁰ „Kšaft dělej rozumem, pamatuj na přátele věrný. Jest přítel věrný slušné památky hodný. Ty vzpomeneš statkem vzpomenu na tě přátele skutkem věčným. Dej Bože den, dí, nedí, přítel, Amen.“ SOKA Rokycany, s. 2.

⁴³¹ „Dítky milý, manželku milou měj předně na péči. Nech, cos jim povinen. Dej, co jsi z práva dlužen.“ TAMTÉŽ.

⁴³² „Svou duši hled', by při tom zaopatřil, ať by v nebesích po smrti na věčnost hleděti mohla.“ TAMTÉŽ.

⁴³³ „Ty tehdy časně opatř dům svůj, maje myslí pokojné, přijda nemoc na svou, nech všeho, myslí duší.“ TAMTÉŽ.

⁴³⁴ „A když smrt zavolá, bez hřích[u] jsa, šťastně umírá, ten strachu a žádné ten smrti hrůzy nemá.“ TAMTÉŽ.

⁴³⁵ J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 69-72.

⁴³⁶ „Ne proto, že kšaft děláš, umřeš, ale že člověkem jsi. Takový kšaft kdo dělá, ne hned umřítí musí.“ SOKA Rokycany, Kniha testamentů, s. 2.

⁴³⁷ M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 39.

⁴³⁸ Ph. ARIÈS, Dějiny I, s. 234-237.

učinila pouze nadpoloviční většina kšaftujících (56%).⁴³⁹ Rovněž právní kodifikace nepočítaly s tím, že by se každý člověk zaopatřil poslední vůlí, neboť obsahovaly rozsáhlé instrukce pro případ, že člověk zemřel bez závěti.⁴⁴⁰

Testátoři vyjadřovali svůj postoj k „posledním věcem člověka“ v arengách posledních vůlí, kde rozjímal nad životem a smrtí.⁴⁴¹ Rokycanští testátoři v tomto ohledu nebyli příliš sdílní. V prvním sledovaném období 1517-1550 pouze devět kšaftujících z 93 (9,7%) učinilo zmínku o jisté smrti a její nejisté hodině, ve druhém zkoumaném období 1551-1623 potom 22 ze 109 testátorů (22%). K nárůstu dochází v letech 1733-1777, kdy kromě čtyř případů (6%) je možné nalézt v arengách všech posledních vůlí zmínky o rozjímání nad smrtí. Ve všech případech se však jedná o fráze, které příliš nevyovídají o osobních představách pořizovatele poslední vůle.⁴⁴² Dokládají však, že měšťané znali dobová naučení o dobré smrti a snažili se jimi řídit. Rokycanští měšťané se zaměřili spíše než na duchovní stránku posledních pořízení na stránku praktickou a v první řadě určili, komu připadne po jejich smrti majetek.

Požizovat testament na poslední chvíli se neshodovalo s učením o dobré smrti. Na smrtelném loži probíhal poslední zápas o lidskou duši. Člověk se měl soustředit jen na duchovní cvičení, aby z konečného utkání vyšel jako vítěz. Zaoberání se světskými záležitostmi odvádělo pozornost od duchovních věcí.⁴⁴³ Přestože preskriptivní literatura radila kšaftovat v předstihu, studované testamentsy vypovídají o tom, že rokycanští měšťané odkládali pořízení závěti na poslední chvíli a sepisovali ji až na smrtelném loži, což si přízvaní měšťtí úředníci nezapomněli poznamenat.⁴⁴⁴ Případně na poslední

⁴³⁹ K tomu blíže kapitola 4. Obraz měšťanské zbožnosti v testamentech, s. 53-77.

⁴⁴⁰ Srov. J. JIREČEK – H. JIREČEK (edd.), M. Brikcího z Licka Práva, Praha 1880, s. 312-326; Josef JIREČEK (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva, s. 129-177. K podobným závěrům dospěl i Tomáš Malý. Srov. T. MALÝ, Smrt, s. 83-84.

⁴⁴¹ Tuto praxi pro šlechtické prostředí doložil ve svém bádání Pavel Král, srov. P. KRÁL, Smrt, s. 54-61. Pro měšťanské prostředí se touto problematikou zabýval na příkladu brněnských testamentů ze 17. až 18. století Tomáš Malý, srov. T. MALÝ, Smrt, s. 60-106.

⁴⁴² Formálnost těchto frází je patrná především v letech 1733-1777, kdy téměř všechny testamentsy obsahují variace na svolní formulaci: „Předně duši svou drahou, krví Krista pána vykoupenou, poručil v ruce jeho svatě. Tělo poctivě katolickým způsobem by pohřbeno bylo.“ Srov. SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 12.

⁴⁴³ Srov. P. KRÁL, Mezi životem, s. 38-39.

⁴⁴⁴ V závěti radního písaře Prokopa Faziana stálo: „Dobré paměti Prokop Fazian, písař radní, leže na smrtelné posteli, pro vás k sobě poslal.“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 111.

chvíli sháněli sousedy, kteří by byli ochotní si jejich poslední vůli vyslechnout a následně přednést v městské radě.⁴⁴⁵ Nemoc, kterou podle dobového přesvědčení na člověka seslal Bůh, byla jednou z častých pohnutek, které vedly k tomu, že se člověk zaopatřil kšaftem.⁴⁴⁶

5.2. Obraz smrtelné postele v testamentech

Přestože se na smrtelné posteli raně novověký člověk nacházel před nepoznanou a nepoznatelnou cestou, tváří tvář smrti se snažil chovat podle pravidel, na která se měl připravovat celý život. Právě zde měl dovršit ideál dobrého umírání.⁴⁴⁷ V knihách ars moriendi proto nechyběly popisy a příklady toho, jak by měl vypadat ideální průběh posledních okamžiků života.⁴⁴⁸ Smrt se ohlašovala většinou prostřednictvím nemoci, kterou na člověka, spolu se sešlostí věkem, sesílal Bůh. Nemocný člověk neměl reptat a stěžovat, neboť pak se nemoc stávala nástrojem ďábla.⁴⁴⁹ Mikuláš Krupěhorský představil nemoc jako prvního „*drabanta smrti*“, který zvěstoval blížící se smrt.⁴⁵⁰ Samotní testátoři si byli vědomi toho, že jsou staří a že se z choroby nemusí zotavit. Nemoc a stáří podle jejich slov pocházely od Boha, pokud člověk neměl sepsaný testament v předstihu, byly hlavním podmínkem k sepsání poslední vůle.⁴⁵¹ Ve všech třech sledovaných obdobích uvedla nadpoloviční většina testátorů nemoc jako jeden

⁴⁴⁵ O tomto vypovídá kšaft Lidmily Mrázky: „*Jan Svašek, Havel Bušek, Lidmila Křimničková vdova předstoupivše do rady plné důstojné, jsa vyznali, že nebožka Lidmila Mrázka ležící na smrtelné posteli s dobrou pamětí...*“ TAMTÉŽ, fol. 16.

⁴⁴⁶ Srov. „*Dorota Tučná jsouce v těžké nemoci postavená a nevěda, co dále s ní pán Bůh naložiti ráčí...*“ TAMTÉŽ, fol. 86.

⁴⁴⁷ Smrtelné posteli ve šlechtickém prostředí se věnoval P. KRÁL, Smrt, s. 121-162.

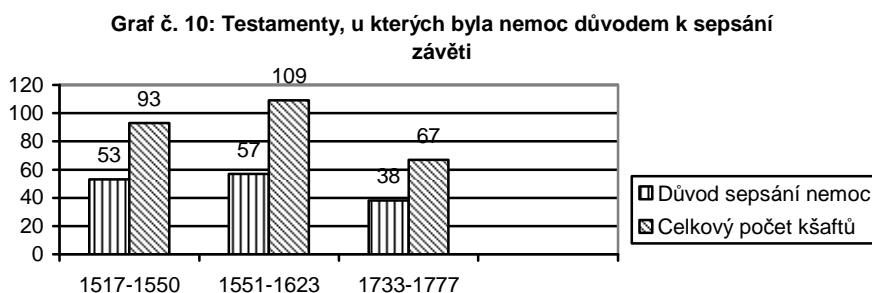
⁴⁴⁸ Srov. J. von BEUST, Krátká zpráva, s. 64-69; M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 35-40; M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. G2-G6.

⁴⁴⁹ Srov. E. ROTTERDAMSKÝ, Erasma Rotterdamského knížka, s. R3.

⁴⁵⁰ Srov. M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. D6.

⁴⁵¹ Václav Strejčovský z Drážkovic v roce 1586 uvedl: „*Já, Václav Strejčovský z Drážkovic, jsa častými nemocemi od pána Boha všemohoucího navštěvován, odkudž od jeho svaté milosti jako napomenutí maje, poněvažd všecko, což se na tomto rodí světě, umříti musí.*“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 91. V kšaftu Řehoře Hýzle z roku 1737 stálo: „*Předně, poněvažd on již dlouhý čas v nemoci postavený a od Boha všemohoucího navštívený jest, takže jsouce věkem sešlý, nic jiného k očekávání nemá, nežli smrt.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 23.

z důvodů ke kšaftování (srov. graf č. 10), vedle ní to bylo stáří⁴⁵² a obavy z neshod mezi dědici.⁴⁵³

Utrakvista Mikuláš Krupěhorský ve svém naučení z roku 1594 doporučoval postupovat podle následujících kroků. Pokud na sobě člověk shledal známky přicházející smrti, měl se začít modlit k Bohu, aby se nad ním smiloval a stál při něm v těžké hodině.⁴⁵⁴ Nemocný neměl odmítat pomoc lékaře, neboť lékařství pochází od Boha, a kdo jím pohrdá, opovrhuje i boží pomocí. Zároveň se však jedinec neměl na lékařskou pomoc příliš upínat a vidět v ní jediný prostředek k záchraně.⁴⁵⁵ K lůžku nemocného se měl dostavit i kněz, kterému se umírající vyznal z hříchů a přijal svátost. Celkově představoval kněz duchovní podporou, měl se s nemocným modlit a prostřednictvím příkladů odstranit případný strach ze smrti.⁴⁵⁶ Pokud tak již člověk neučinil, přišla vhodná chvíle na pořízení kšaftu. Následně se měl jedinec obklopit rodinou, příbuznými, přáteli, sousedy a čeledí, se kterými se měl rozloučit, poděkovat jim, smířit se s nimi a požádat je o odpuštění. Své blízké měl poprosit, aby mu prominuli případné křivdy, mysleli na něj v jeho těžké hodině a modlili se za něj.⁴⁵⁷ Když toto vše umírající vyřídil, měl se zcela oddat Bohu a modlitbám.⁴⁵⁸

Katolík Milon Hubátius se ve svém díle z roku 1725 také zabýval tím, jak by měl člověk postupovat v hodině smrti, která se také v jeho podání ohlašovala

⁴⁵² Srov. kšaft Jana Spala: „Jan Spal z předměstí páteckého jsa věku sešlého...“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 139.

⁴⁵³ Srov. testament Ambože Února: „Nechtěje, aby po smrti mé jaké handrky mezi Dorou, manželkou mou, a přáteli mejmy na zaneprázdnění pana purkmistra a pánův vzniknouti měly.“ TAMTÉŽ, fol. 39.

⁴⁵⁴ M. KRUPĚHORSKÝ, Knížka, s. G2.

⁴⁵⁵ TAMTÉŽ.

⁴⁵⁶ TAMTÉŽ, s. G3.

⁴⁵⁷ TAMTÉŽ, s. G4-G5.

⁴⁵⁸ TAMTÉŽ, s. G5.

prostřednictvím nemoci. Nemocný měl k sobě v první řadě povolat zpovědníka a upřímně se vyznat z hříchů. Zpověď neměl odkládat, neboť se mohlo stát, že se zdravotní stav náhle zhorší a on by pak zemřel bez zpovědi.⁴⁵⁹ Po zpovědi měl přijmout svátost oltářní, která posilňoval duši na poslední cestě, navíc přibližovala člověka k církvi svaté.⁴⁶⁰ Tímto jedinec zaopatřil svoji duši a mohl požádat svého duchovního správce o poslední pomazání. Při udělení posledního pomazání se kněz modlil za odpuštění hříchů umírajícího.⁴⁶¹ Když byl nemocný náležitě zaopatřen, mohl se věnovat kšaftování, aby po jeho smrti nevznikaly rozepře o majetek. V kšaftu měl především pamatovat na svoji duši v očistci a vyhradit dostatek donací na mše svaté. Umírající se měl se všemi smířit a odpustit jim. Následně poručil svou duši do rukou Krista a v modlitbách očekával svůj konec. O podporu ve své poslední hodině mohl požádat prostřednictvím modlitby svaté přímluvce – Pannu Marii, patrony a anděly strážné, kteří mohli pomoci jeho duši na cestě k věčnosti.⁴⁶²

Při porovnání utrakvistického návodu Mikuláše Krupěhorského z konce 16. století s naučením katolického Milona Hubátia ze začátku 18. století, vyšlo najevo, že se rituál smrtelné postele za 100 let téměř nezměnil. Oba považovali nemoc za předzvěst blížící se smrti. Člověk se měl obrátit k Bohu s modlitbami, vyzpovídat se a přijmout svátost oltářní. Když bylo postaráno o jeho duši, mohl se začít věnovat světským věcem – kšaftování a rozloučení s blízkými. Rozdíl v protestantském a katolickém pojetí smrtelné postele představovalo udělení poslední svátosti, vzývání svatých patronů a prostřednictvím testamentu učiněné fundace na mše svaté, které měly ulehčit duši v očistci.

Naplnit ideál smrtelné postele se nemuselo z různých příčin povést, což dokládají i dva testamenty rokycanských měšťanů.⁴⁶³ V případě prachaře Jiřího Lehnera přišla smrt náhle a nečekaně. Pravděpodobně došlo k výbuchu střelného prachu, protože narychlo povolání kšaftovní svědci ho našli „*v prachovně jeho na lůžku při dobrém a zdravém rozumu ležícího, však celého od prachu opáleného.*“ Jan Lehner netušil, zda

⁴⁵⁹ M. HUBÁTIUS, *Umíráček*, s. 36.

⁴⁶⁰ TAMTÉŽ, s. 37.

⁴⁶¹ TAMTÉŽ, s. 38.

⁴⁶² TAMTÉŽ, s. 39.

⁴⁶³ Srov. SOkA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 50-53; TAMTÉŽ, *Knihy kšaftů 1517-1828*, fol. 112.

mu bude dáno vážnou nehodu přežít, proto nadiktoval kšaft o jedenácti bodech, který byl 22. června 1741 přednesen v městské radě.⁴⁶⁴

Také závěť Jana Mittelbacha z roku 1737 vypovídá o sepsání kšaftu na poslední chvíli. Jan Mittelbach byl v době příchodu kšaftovních svědků natolik zesláblý, že městští úředníci museli počkat, až se vzbudí. Po probuzení se mu udělalo lépe, přivítal zástupce města, poděkoval jim, že přišli a ujistil je o své přičetnosti. Potom pronesl svoji poslední vůli, která se skládala z jedné věty: „*Má jest poslední vůle a ne jiná, všechno, cokoliv jest mého vlastního, po smrti mé mojí paní poroučím a odkazuji k vládnutí.*“ Když se svědci umírajícího ptali, zda chce něco odkázat na zbožné účely a co se má stát s dědictvím v případě smrti manželky, odpověděl, že „*jeho paní bude vědět, komu co dáti.*“ Městští úřední ještě chvíli počkali, jestli ke své závěti něco nepřipojí nebo ji nezmění. On však jen znovu zopakoval: „*Nejináč míti nechci, než tak všechno mé paní odkazuji a odevzdávám.*“⁴⁶⁵

Roku 1600 si nemocná Barbora Láska poslala pro Augusta Truhláře, neboť chtěla kšaftovat. Augustovi Truhlářovi se nechtělo k ní jít, proto se obrátil na sousedy Jana Stodského a France Pilmova. Barboře Lásce však nebylo souzeno, aby mohla v klidu závěť přednést. Jak si písař poznamenal, pořizení poslední vůle narušila snacha Barbory Lásky, která se „*na nebožku Barboru Lásku ona Dorota, nevěsta její, okřikala a kšaftovati nedala a na Augusta Truhláře sprunými slovy s potupou se obořila. (S uctivostí mluvě.) Polských sviň, marklochů ona Dorota jemu Augustovi Truhláři nadála, že pana purkmistra a pány lživě zpravuje.*“ Oba svědky její chování natolik překvapilo, že rozhodli se odejít: „*Šli jsme od ní Barbory Lásky, poroučeje jí pánu Bohu, více nevíme.*“ Zajímavé je, že tento nedokončený kšaft, ve kterém Barbora Láska stihla odkázat pouze louku ve prospěch své sestřenice, vstoupil v platnost a byl zaknihován spolu s ostatními.⁴⁶⁶

5.3. Pohřby a místa posledního odpočinku ve světle testamentů

Stejně jako měl člověk zavčasu kšaftovat, měl si v předstihu vybrat místo svého posledního odpočinku, kde mělo jeho tělo očekávat zmrtvýchvstání. Pohřeb uzavíral

⁴⁶⁴ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 50.

⁴⁶⁵ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 14-16.

⁴⁶⁶ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 112.

přechodový rituál smrti, vyčleňoval mrtvého ze společnosti živých a inkorporoval ho do společnosti mrtvých. Prostřednictvím pohřbu mohl člověk naposledy demonstrovat svoje společenské postavení a náboženské smýšlení.⁴⁶⁷ Lidé proto neváhali vynaložit na svoji poslední cestu značné finanční prostředky.⁴⁶⁸ Výzkum rokycanských pohřebních zvyklostí je limitován dochovanou pramennou základnou. Vychází z dochovaných testamentů, které byly doplněny o výpis z *Register kostelních* z let 1599-1613. Do těchto rejstříků byly zaznamenávány příjmy kostela Panny Marie Sněžné za zvonění hrany.⁴⁶⁹

5.3.1. Místo posledního odpočinku

Mikuláš Krupěhorský ve svém naučení radil mít připravenou rakev, pohřební výbavu a vybrané místo posledního odpočinku, které mělo být přichystané k uložení těla.⁴⁷⁰ V kšaftech vzniklých před rokem 1733 se nacházely jakékoliv zmínky o volbě pohřebiště. Z testamentů pocházejících z období po roce 1733 se dalo vysledovat, že Rokycanští měšťané měli na výběr čtyři místa, kde mohli nechat spočinout své tělo – uvnitř kostela Panny Marie Sněžné,⁴⁷¹ na hřbitově u kaple svaté Anny,⁴⁷² na hřbitově

⁴⁶⁷ Srov. Tomáš STERNECK, „Chtějí tomu, by pak třebas na několika zámkuov zamčen byl, mocně odevřítí a to mrtvé tělo sami pochovati.“ Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí na příkladu předbělohorského Brna, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), *Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku*, Praha 2007, s. 79-113; Zdeněk ORLITA, *Pohřební průvod mezi pietou a sebe prezentací. Tradice vyprovázení mrtvých v prostředí pobělohorských mariánských kongregací*, in: TAMTÉŽ, s. 187-208.

⁴⁶⁸ Ekonomickou stránkou měšťanských pohřbů se zabýval Pavel B. Kůrka. Srov. Pavel B. KŮRKA, *Pohřby a záduší. Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600*, in: TAMTÉŽ, s. 69-78. Pro šlechtické prostředí se pohřebním rituálem zabýval Pavel Král. Kromě samotných testamentů, ve kterých se šlechtici vyjadřovali svá přání ohledně místa posledního odpočinku, průběhu funerální slavnosti, pohřebním rouše a vzhledu rodinné nekropole, doplnil výzkum o seznamy smutečních hostů, pozvánky na pohřby, popisy smutečních konduktů, účty za pohřby. Srov. P. KRÁL, *Smrt*, s. 171-248; TÝŽ, *Mezi životem*, s. 89-100.

⁴⁶⁹ SOKA Rokycany, AMRO I, kart. 38, sing. Ak 122-134. Tento pramen je však značně poškozen plísni. Stejný pramen využil ve své studii i Pavel B. Kůrka.

⁴⁷⁰ M. KRUPĚHORSKÝ, *Knížka*, s. G.

⁴⁷¹ Srov. testament vdovy Kateřiny Příborské z roku 1764: „*Tělo mé aby křesťansko-katolickým způsobem u Matky Boží Sněžné vedle hrobu jejího manžela pohřbeno bylo.*“ SOKA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 194.

u kostela Nejsvětější Trojice⁴⁷³ nebo v kapli svatého Petra a Pavla.⁴⁷⁴ Nejvíce vyhledávaným místem byl kostel Panny Marie Sněžné a hřbitov při kapli svaté Anny, která byla ambitem spojena s kostelem. Obě tato místa ležela v centru města, zatímco kostel Nejsvětější Trojice stál za městskými hradbami a kaple svatého Petra a Pavla na předměstí Pátek. Stav hřbitova ve středu města nebyl nejspíš v nejlepším stavu, neboť Anna Jirchářka odkázala roku 1616 městu louku, za kterou mělo vystavět novou kostnici.⁴⁷⁵ Jako místo posledního odpočinku nemusel být zvolen místní svatostánek, což dokládá testament hejtmana rožmitálského panství Víta Prokopa Korrena z roku 1745. Kšaftoval sice v Rokycanech, odkud pocházela jeho manželka a kde vlastnil nemovitosti, své tělo však žádal pohřbít „*bez všeliké nádhernosti*“ ve Starém Rožmitálu.⁴⁷⁶ Přání prostého uložení těla odpovídalo pojetí barokní zbožnosti, která odsoudila nákladné renesanční pohřby.⁴⁷⁷ Rokycanští kšaftující vyjadřovali přání být pohřbeni v blízkosti svých zemřelých rodičů,⁴⁷⁸ partnerů,⁴⁷⁹ sourozenců⁴⁸⁰ nebo předčasně zemřelých dětí.⁴⁸¹ Tyto žádosti dokládaly úsilí být i po smrti v blízkosti lidí,

⁴⁷² Jan Kočí ve svém kšaftu v roce 1733 žádal: „*Tělo mé pochováno míti žádám na krchově u svatý Anny, zde moji předkové ležejí.*“ TAMTÉŽ, s. 6.

⁴⁷³ Srov. testament Roziny Spěfoglové: „*Tělo pak, jenž ze země pošlo, že zase zemi navrácuje a tomu míti chce, aby katolicko křesťanským způsobem při službách božích na krchově u svaté Trojice blíž pochovaného tam syna jejího, nebožtíka Václava Špěfogla, pochováno a pohřbeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 38.

⁴⁷⁴ Srov. kšaft Roziny Krýslové z roku 1767: „*Tělo pak aby u svatého Petra a Pavla pohřbeno bylo, žádala.*“ TAMTÉŽ s. 202.

⁴⁷⁵ Srov. „*Louku, která letos na zimu z polovice žitem osytá jest, tu odkazuji na vystavení kostnice v krchově při kostele Matky Boží zde v městě.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 148.

⁴⁷⁶ Srov. „*Tělo pak mé mrtvé a ze země pošle odevzdávám zase zemi a chci tomu, aby katolicko-křesťanským způsobem bez všeliké nádhernosti v chrámu páně Povýšení svatého Kříže v Starém Rožmitále při mši svaté pohřbeno a pochováno bylo.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 79.

⁴⁷⁷ P. KRÁL, *Mezi životem*, s. 94.

⁴⁷⁸ Srov. kšaft Kateřiny Chopové z roku 1741: „*Aby [tělo] katolicko-křesťanským způsobem na krchově svaté Anny tu, kde její nejmilejší páni rodičové odpočívají, ctně pohřbeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 42.

⁴⁷⁹ Srov. poslední vůle vdovy Kateřiny Příborské z roku 1764: „*Tělo mé, aby křesťansko-katolickým způsobem u Matky Boží Sněžné vedle hrobu jejího manžela pohřbeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 194.

⁴⁸⁰ Srov. testament Kateřiny Ješiněsovové z roku 1747: „*Aby [tělo] katolicko-křesťanským způsobem při službách božích, podle nebožky sestry Anny, ovdovělé Velevousové, na krchově Matky Boží Sněžné proti škole sprostě pochováno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 113.

⁴⁸¹ Srov. závěť Roziny Spěfoglové: „*Tělo pak, jenž ze země pošlo, že zase zemi navrácuje a tomu míti chce, aby katolicko křesťanským způsobem při službách božích na krchově u svaté Trojice blíž pochovaného tam syna jejího, nebožtíka Václava Špěfogla, pochováno a pohřbeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 38.

kteří znali a se kterými prožívali svůj všední život. Vyjadřovala snahu o budování a zachování rodinné paměti prostřednictvím rodinných hrobů. Někteří testátoři byli velmi detailní v popisu posledního uložení těla⁴⁸² nebo počítali s možností, že již může být plně a volili proto místo náhradní.⁴⁸³ Na poslední cestě měli zemřelého doprovodit manžel nebo manželka s dětmi, přátelé⁴⁸⁴ a případně členové mariánského bratrstva.⁴⁸⁵

5.3.2. Vydání za pohřby

Co se ekonomické stránky pohřbu týče, byli rokycanští křařtující ještě méně sdílní než v otázce výběru pohřebiště. Pouhých sedm křařtujících z celkového počtu 167 se ve své poslední vůli zmínilo, z čeho měly být hrazeny pohřební náklady, nebo rovnou odkázalo částku, jež se měla za pohřeb vydat. Čtyři položky pocházely z let 1551-1623. Voršila Korandová si přála pohřeb v hodnotě 6 kop a 20 grošů míšeňských, podobně Markéta Plevniová, která na své poslední rozloučení vyhradila částku 6 kop míšeňských.⁴⁸⁶ Marta Zámečnicková ve svém křařtu žádala, aby se o její uložení do hrobu postaral purkmistr a městská rada, neboť městu odkázala veškerý svůj majetek.⁴⁸⁷ Pohřeb vdovy Marie Ceizlerové měl být uhrazen z dluhů, které vůči ní měli sousedé.⁴⁸⁸ V období 1733-1777 na náklady za svůj pohřeb pamatovali tři křařtující. „*Funus*“ Kristiána Tolma se měl vypravit v hodnotě jednoho zlatého florintu a „*žlutých šátků*“, pokud by něco zbylo, mělo to být obráceno na mše svaté za jeho duši.⁴⁸⁹ Vdova Zuzana

⁴⁸² Křařt Benigny Tomadlové z roku 1747: „*Aby [tělo] v chrámu páně nejsvětější rodičky boží Marie Panny Sněžné, tu kde nebožka mateř moje odpočívá, pod stolicí naproti zázračnému obrazu Panny Marie při službách božích beze vši pompy pohřbeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 127.

⁴⁸³ Ferdinand Daniel křařtoval: „*A v chrámu páně Matky Boží Sněžné buďto proti oltáři svaté Trojice, kde těla nebožtíků pánů rodičů jeho odpočívají, nebo vedle schodů, který ke krchovu svatý Anny leží, pohřbeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 91.

⁴⁸⁴ Matěj Roman Bečvářík si přál, aby jeho tělo „*od mých synů, manželky a přátel pochováno a doprovozeno bylo.*“ TAMTÉŽ, s. 217.

⁴⁸⁵ Doprovod spolubratrů a spolusester mariánské kongregace si vyžádal Jan Vilém Šírov: „*Do veleslavného bratrstva a nebo congregati pod titulem Matky Boží Sněžné v královském městě Rokycanech (do kterého tak abych zapsán byl a průvod od téhož bratrstva mně se při pohřbení učinil) odkazují 20 zlatých.*“ TAMTÉŽ, Kniha křařtů 1517-1828, fol. 173.

⁴⁸⁶ TAMTÉŽ, fol. 76 a 115.

⁴⁸⁷ TAMTÉŽ, fol. 134.

⁴⁸⁸ TAMTÉŽ, fol. 154

⁴⁸⁹ SOKA Rokycany, Kniha testamentů 1733-1777, s. 3.

požadovala vystrojit pohřeb za 10 zlatých⁴⁹⁰ a vdova Kateřina Fornipová chtěla pohřbít „bez velkého nákladu dle jejího stavu,“ přičemž na to ale vyhradila jednu krávu a tři ovce.⁴⁹¹ V *Registrech kostelních* z let 1599-1613 jsou uváděny pouze dvě peněžní položky, které kostel Panny Marie Sněžné přijímal za zvonění hran. Zvonění za dospělého stálo pozůstalé 40 grošů míšeňských a zvonění za zemřelé dítě přišlo rodiče na 12 grošů míšeňských.⁴⁹² V *Registrech kostelních* jsou uvedeni další čtyři rokycanští kšaftující, na které bylo vydáno „od zvonění hran“ 40 grošů. Ani jeden uvedených nezminil tuto částku ve své poslední vůli.⁴⁹³ Rokycanští měšťané snad předpokládali, že se o útraty za pohřeb postarají jejich blízcí a nepovažovali za nutné tuto sumu uvádět v testamentu. Náklady na pohřeb ve svých závětech uváděly převážně ovdovělé nebo osamocené ženy, které mohly mít obavu, že jejich poslední spočinutí neproběhne dostatečně důstojně. Neváhaly proto na uložení svého těla do hrobu vynaložit značně vysoké obnosy.⁴⁹⁴ Při porovnání rokycanské situace s Nymburkem v letech 1611-1619 vyšlo najevo, že Rokycanští investovali do nákladů za své pohřby vyšší částky než obyvatelé Nymburka. Pavel B. Kůrka pro Nymburk uvedl pohřby nejlevnější pohřby za 1,5 groše českého, dále za 2, 3 a 5 grošů českých, nejdražší byly pohřby po 30 groších českých.⁴⁹⁵ Naproti tomu v Rokycanech bylo běžné platit za zvonění hrany za dospělého 40 grošů míšeňských. Otázkou zůstává, jaké služby se pod položkou „od zvonění hran“ skrývaly. Zda se jednalo jen o prosté zvonění nebo i o vlastní pohřeb. Vedle těchto nižších částek se v Rokycanech objevily požadavky vdov na „funusy“ za 6 kop míšeňských, které lze považovat nákladné.

⁴⁹⁰ TAMTÉŽ, s. 170.

⁴⁹¹ TAMTÉŽ, s. 161.

⁴⁹² SOKA Rokycany, AMRO I, kart. 38, sing. Ak 122-134.

⁴⁹³ Srov. TAMTÉŽ, sign. Ak 123 Barbora Láska, Ak 128 Kašpar Knoff, Ak 130 Bartoloměj Provazník, Ak 131 Sebastián Svačina. Kšafy těchto osob je možné najít v Knize kšaftů 1517-1828. Srov. TAMTÉŽ, Knize kšaftů 1517-1828, fol. 112, 122, 129 a 131.

⁴⁹⁴ S podobnou tendencí se setkala i Alena Štěpková v Soběslavi. Náklady na pohřby se v soběslavských testamentech začaly objevovat po roce 1600. Také zde patřily pohřby vdov mezi ty nejnákladnější. Srov. A. ŠTĚPKOVÁ, Svět, s. 51-52.

⁴⁹⁵ Srov. P. B. KŮRKA, Pohřby, s. 74 a 76.

6. Hmotná kultura měšťanských domácností

„Předně dům svůj, zde v městě Rokycanech, v kterémž bydlím i s tím se vším, což v tom domu jest, od svrškův a nábytkův i jiných věcí, Apoleně, manželce své, odkazuji a dávám.“⁴⁹⁶

Poslední kapitola je věnována tomu, jaké svědectví přinesly testamenty o hmotné kultuře rokycanských domácností. V českém prostředí vznikla řada studií, které se zaměřily na problematiku hmotné kultury měšťanských interiérů. Tyto výzkumy využily jako pramen poznání pozůstalostní inventáře⁴⁹⁷ nebo testamenty.⁴⁹⁸ Pozůstalostní inventáře pořizovala městská rada po smrti kšaftujícího, pokud si to vyžádal on sám v závěti, nebo na přání jeho dědiců. Inventář mohl být veden buď podle tématických okruhů nebo po jednotlivých místnostech a obsahoval veškeré vybavení domu. Také rokycanská městská kancelář vedla v druhé polovině 16. a v první půli 17. století knihu, ve které byly pozůstalostní inventáře evidovány, což dokládají zápisy u jednotlivých testamentů.⁴⁹⁹ Tato kniha (případně knihy) se však nechovala. Podobné, a však méně podrobné informace přináší i studium závětí. V posledních vůlích nemuseli kšaftující uvést všechno vybavení své domácnosti, ale zaznamenali jen věci, kterým přisuzovali vyšší hodnotu nebo měly pro testátory zvláštní význam.

Následující kapitola se pokusí odpovědět na otázky, jak byly vybavené měšťanské kuchyně, jak vypadala měšťanská postel, jak se měšťané a měšťanky oblékali, čím se zdobili a co považovali za cennosti.⁵⁰⁰ Tyto otázky byly vybrány záměrně, neboť k této problematice poskytuje rokycanský vzorek nejpodrobnější údaje. Ke zkoumané problematice nešlo využít všechny kšafy ze sledovaných let 1517-1623 a 1733-1777. V této části práce autorka podrobila analýze 149 testamentárních zápisů

⁴⁹⁶ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 129.

⁴⁹⁷ J. PEŠEK, Pražské knihy, s. 63-92; TÝŽ, Pozůstalostní inventáře, s. 30-42; V. Bůžek – H. Bůžková – J. Stejskalová, Měšťanské domácnosti; TITÍŽ, Interiéry.

⁴⁹⁸ J. STEJSKALOVÁ, Kšaft; J. HRDLIČKA, Hmotná kultura.

⁴⁹⁹ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 49: „*Inventován statek Bernarda z Dubu v úterý po slavnosti všech svatých léta 1572 a najde se napsanej v listu inventáře starýho stým třicátým šestým;*“ fol. 49, „*Statek po nebožtíkovi Václavovi Písekým zinventován jest v úterý po svatých Třech králích. A najde se napsaný v inventáři starém v listu 172.*“

⁵⁰⁰ Souhrnně k měšťanským domácnostem srov. Josef PETRÁŇ, Dějiny hmotné kultury II/2, Praha 1995, s. 521-536 a 847-908.

z celkového počtu 202 závětí. Pořizovatel poslední vůle totiž nemusel vyjmenovávat jednotlivé položky podrobně, mohl se omezit na konstatování „*co mám málo neb mnoho, to odkazuji...*“⁵⁰¹ Případně „*stateček svůj, kterého mi pán Bůh popřítí ráčil, ten odkazuji...*“⁵⁰² Tyto souhrnné záznamy neposkytují bližší informace k tomu, jak mohla vypadat měšťanská každodennost, proto byly ze studia vyloučeny.

6.1. Vybavení měšťanských domácností

Svět rokycanské každodennosti byl zasazen do prostoru měšťanského domu. O svém domu nebo chalupě se v testamentech zmínilo 77 měšťanů a měšťanek. V prvním sledovaném období 1517-1550 uvedlo odkaz domu 14 kšaftujících (15%), v druhém sledovaném období 1551-1623 odkázalo dům 23 Rokycanských (21%). V letech 1733-1777 byl dům předmětem dědictví ve 40 případech (60%).⁵⁰³ Držba domu rozdělovala obyvatele města na majetné a nemajetné, kteří žili pouze v nájmu.⁵⁰⁴ Většina rokycanských testátorů uvedla vlastnictví jednoho domu. O dvou nemovitostech vypovídal testament Bláhy Sedláka, který odkázal jeden dům dceři a druhý synovi.⁵⁰⁵ Jiří Lehner byl majitelem domu, prachovny, která z bezpečnostních důvodů ležela mimo město, a chalupy.⁵⁰⁶ O vzhledu a stavební dispozici měšťanských

⁵⁰¹ Srov. SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 25: „*Což mám málo nebo mnoho, to všecko odkazuji Anně, manželce své.*“

⁵⁰² Srov. TAMTÉŽ, fol. 12: „*Stateček svůj, kterého mi milý pán Bůh popřítí ráčil, ten odkazuji Barboře, manželce své s dítkami mými a jejími.*“

⁵⁰³ Bližší údaje o držbě a převezech rokycanských nemovitostí by se daly zjistit při studiu Knih trhových, které jsou pro Rokycany dochovány z let 1529-1602 a 1737-1778. Srov. SOkA Rokycany, AMRO I, Knihy trhové, inv. č. 2, 3, 4; TAMTÉŽ, AMRO II, Knihy trhové, inv. č. 104, 105, 106. Na základě průniku zápisů z knih trhových a testamentů by bylo možné dohledat údaje pro profesní stratifikaci rokycanských měšťanů. V rámci diplomové práce na tuto problematiku již nezbyl prostor, nicméně tímto směrem by se mohl ubírat další výzkum.

⁵⁰⁴ V nájmu bydlel například Jiří Hradecký: „*Nejprve postel, na které lžám tu u paní Dumetový.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 85.

⁵⁰⁵ Srov. testament Bláhy Sedláka: „*Co se dotejče Doroty, dcery mé, kterýž sem dal dům Strnadovský a dědinu na Vokrouhlici... Vaňkovi, synu svému, dal sem 60 kop míšeňských. Nad to [mu] ještě ten dům odkazuji, kterýž jest od Tučného koupěn.*“ TAMTÉŽ, fol. 23.

⁵⁰⁶ Srov. kšaft Jiřího Lehnera: „*Dům na rohu vedle Kateřiny Šnajdrové ležící, vystavený spolu se stodolou, zahrádkou, masným krámem,... aby takový nejmladší syn a spoludědic Daniel Lehner ujal,... Prachovnu, kterou že pan kšaftující Jiří Lehner koupil a zaplatil, tu ze vším nábytkem s dvěma kotlema,*...

domů nepřinášejí poslední vůle žádné bližší informace.⁵⁰⁷ Součástí stavení mohly být řemeslnické dílny, které se nacházely převážně v přízemí domu.⁵⁰⁸ Rokycanští odkazovali buď rovnou celé dílny⁵⁰⁹ nebo alespoň řemeslnické náčiní.⁵¹⁰ Vedle domů vlastnili měšťané masné krámy,⁵¹¹ pivovary,⁵¹² hostinské domy,⁵¹³ mlýny a hospodářské dvorce na předměstí.⁵¹⁴ K domům mohly přiléhat zahrady,⁵¹⁵ stodoly⁵¹⁶ a další

aby buďto Jan Jakub nebo Václav ujal,... Chalupu se zahradou vedle zahrady Záluských, aby takovou Marta Lehnerová ujala.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 51.

⁵⁰⁷ K tomu blíže J. Petráň, Dějiny II/2, s. 521-530; V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, Interiéry, s. 114-117.

⁵⁰⁸ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, Interiéry, s. 115.

⁵⁰⁹ V testamentu Jana skláře stálo: „*Co se řemesla mého dotejče, to všecko aby zůstalo při Linhartovi, strejci mým.*“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 22. Dílnu měl ve svém domě i Martin Kotrba: „*K tomu více z lásky mateřské Anně, dceři své, má vydati [manželka] 10 kop míšeňských a to v dílně, co jest.*“ TAMTÉŽ, fol. 30.

⁵¹⁰ Anna, manželka Jana, nožíře, uvedla: „*Odkazuji Janovi, manželu svému, 20 kop míšeňských a k tomu měchy a nádobí nožířského řemesla.*“ TAMTÉŽ, fol. 14. Vybavení pro jircháře kšaftovala Anna Jirchářka: „*Obzvláště Matoušovi všechno nádobí jirchářský.*“ TAMTÉŽ, fol. 147.

⁵¹¹ Srov. kšaft Václava Johanesovic: „*Předně, že odkazuje Maruši, manželce své, krám masný a více sumy hotové sto a pět kop míšeňských.*“ TAMTÉŽ, fol. 50.

⁵¹² Srov. kšaft Mariany Klivcové: „*Pivovar za domem Markovským i se zahradou panu purkmistru a pánům odkazuji.*“ TAMTÉŽ, fol. 81.

⁵¹³ Srov. kšaft Jiříka Šmída z Phroumperku: „*Dům hostinský zde na Pátku ležící s tím příslušenstvím, jakž jsem ho od Prokopa Tandlera koupil, odkazuji Barboře, manželce mé.*“ TAMTÉŽ, fol. 117.

⁵¹⁴ Velmi štědrý byl ke svým pozůstalým Václav Strejčkovský z Drážkovic. Jeho manželka Salomena zdělila zádň dvůr na Páteckém předměstí a mlýn, její dcera Alžběta získala dům ve městě a dvůr přední na Pátku. Srov. testament Václava Strejčkovského z Drážkovic: „*Salomeně z Šontalu, manželce mé milé, mlejn svůj se vším k němu příslušenstvím, k tomu dvůr zadní na Pátku... Což se pak jiného statku mého movitého i nemovitého, mimo svrchu odkázání manželce mé, dotejče jako na domě ve městě ležícím někdy předkův mých, dvůr přední na Pátku ležící,... poručím Alžbětě Strejčkovský, dcerce mé milé.*“ TAMTÉŽ, fol. 92.

⁵¹⁵ Srov. kšaft Matěje Polláka: „*Zahradu s chalupou tak, jak stojí a leží, též se vším tím, co v ní hřebem přibito a hlínou obmazáno jest odkazuji mému synu Františkovi.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 177.

⁵¹⁶ Srov. poslední vůle Magdaleny Hejrovské: „*Totíž, chalupu svou vlastní s stodolou na předměstí v královském městě Rokycanech vedle chalupy Antonína Kašky z jedné a Václava Foenipa ze strany druhé ležící...*“ TAMTÉŽ, s. 72.

hospodářské budovy jako stáje⁵¹⁷ nebo vinopalny.⁵¹⁸ Další pozemky se nacházely za městskými hradbami. Poloha těchto luk, dědin a chmelnic byla často upřesněna pomocí místních názvů, z nichž se některé používají dodnes⁵¹⁹ a jiné zanikly.⁵²⁰

6.1.1. Kuchyně

Kuchyňské nádobí tvořilo vedle ložního prádla druhou nejčastěji kšaftovanou položku. Jistě nepřekvapí, že odkazování kuchyňského vybavení bylo doménou žen.⁵²¹ Dcery, vnučky, manželky a přítelkyně byly také nejčastějšími příjemkyněmi tohoto dědictví.⁵²² Předmětem odkazů mohly být nikdy nepoužívané kusy,⁵²³ ale i náčiní, které

⁵¹⁷ Srov. kšaft řezníka Bartla: „Deset volů při <###> k vykrmení chovám, každý po 13 kopách, za kteréžto žádnému nic dlužen nejsem, ty v jedný maštali jsou.“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 57.

⁵¹⁸ Srov. Matěj Roman Bečvářík: „Dům obytný se vším nádobím mydlářským, též s tím, co tam hlínou zamazáno a hřebem přibito jest, vinopalnou, s obrazy a všemi mobiliáři...“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 218.

⁵¹⁹ Jedná se o místa jako pod Kotlem, který se dostal do jména rokycanské ulice. Srov. kšaft Doroty Ambrožové: „Dědina pod Kotlem čtyřem osobám neb pěti, aby najata byla.“ TAMTÉŽ, fol. 45. Pod Čilinou je také jméno ulice. Srov. kšaft Jiřího Lehnera: „Ostatní pak pod Čilinou paní Rozině Lehnerové s čtyřma dětma dědičně patřilo.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 52. Oba zeměpisné názvy je možné najít i v Sommerově topografii, ve které jsou uvedeny lesní revíry Kotel a Čilina: „Die Waldungen sind in sieben Reviere Zdiar, Kottel, Thechow, Cilina, Cischau, Preschin und Litohlau.“ Johann Gottfried SOMMER, Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt VI, Pilsner Kreis, Prag 1838, s. 59.

⁵²⁰ Mezi zaniklé názvy patří Na Bábě. Srov. kšaft Voršily, Daniela Škody manželky: „Dědinu. slove Na Bábě, vedle dědiny Ambrože...“ Tamtéž, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 150. Přestalo se používat také označení pod Klukem. Srov. kšaft Doroty Ambrožové: „Item dědinu dědinu a louku pod Klukem tu odkazují na oltář svaté panny Kateřiny.“ TAMTÉŽ, fol. 45. Tyto jména v roce 1838 neuvádí ani Sommer, srov. J. G. SOMMER, Das Königreich, s. 57-68.

⁵²¹ Kateřina Bušková ve svém kšaftu uvedla několik odkazů nádobí ve prospěch svých přítelkyň: „Markétě do Veselí konev třížejdklíkovou. Marianě, Petra Chouzovského, dvě mísy, jednu větší a druhou menší. Kateřině do Skořic dva žejdlíky a jednu duchnu.“ TAMTÉŽ, fol. 51.

⁵²² Jan Markvic ve svém kšaftu uvedl, aby jeho manželce zůstalo všechno nádobí: „[Co se dotejče] cínového nádobí, mís, konví, které ona v své moci má, to aby sobě napřed bez překážky vzala;“ TAMTÉŽ, fol. 19. Kateřina Chopová pamatovala s měděným a cínovým nádobím na svoji vnučku: „Takový všechen cín a měď, kdekoliv a za kýmkoliv pozůstává, Anně, dceruše paní Kateřiny Třebízský, respektive vnuče své, celistvě postupující a plnému vládnutí na budoucí památku odevzdává.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 43.

⁵²³ Srov. TAMTÉŽ, s. 44: „I kotlíček na vodičku nikdy potřebovaný.“

bylo značně opotřebované⁵²⁴ nebo se přecházelo z generace na generaci.⁵²⁵ Předměty předávané z pokolení na pokolení pomáhaly vytvářet rodinnou tradici a paměť na předky.⁵²⁶ Testátoři a testátorky nemuseli kuchyňské vybavení blíže specifikovat a stačilo jim, že uvedli souhrnně „*cínové nádoby*.“⁵²⁷ Podle výpovědi posledních vůlí byl právě cín nejběžnějším materiálem, ze kterého bylo kuchyňské náčiní vyrobeno. Velmi podrobný popis přináší kšaftovní dorovnání mezi Dorotou Matějovou a jejími třemi syny. Na základě jejího popisu si lze udělat představu o tom, co nesmělo chybět v raně novověké kuchyni. Domácnost Doroty Matějové byla rozsáhlá a u stolu se scházel větší počet strážníků, případně byla vlastníci hostinského domu. Ve své kuchyni měla různé velké mísy, včetně mis používaných výhradně na křen, 24 cínových talířů, konve rozdílného objemu, nádoby na pití jako žejdlíky, třetinky a polopinty, hmoždíř, rožeň a v neposlední řadě dvanáct lžic a lžiček se stříbrnými řapíky.⁵²⁸ Vedle tohoto běžného nádobí byly v kuchyni měděné nádoby určené na přípravu ryb⁵²⁹ a flaše, které mohly

⁵²⁴ Srov. TAMTÉŽ, s. 171: „*Jeden pak rybní kotlík měděný, který velice jest sešlý, synu Antonínovi Veselému.*“

⁵²⁵ Srov. TAMTÉŽ, s. 177: „*Přínos mé první nebožky manželky dle svědomitého téhož povážení na nejvýše 100 [zlatých], ve všem počítám šest cínových starožitných talířů, čtyři mísy a dvě konve, které dětem, respektive vnukům a vnučkám z toho prvního manželství pocházejícím, k stejnému rozdělení.*“

⁵²⁶ Pavel KRÁL, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 174.

⁵²⁷ Srov. SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 32: „*A co se nádoby cínového dotejče, z toho ze všeho, což jest ho koliv, aby Anna, manželka má, jednomu každému ze synů mejch nádobu jednu cínovou větší dala a vostatek při ní aby zůstalo.*“

⁵²⁸ Srov. TAMTÉŽ, fol. 59-60: „*První díl Václavu: 1. dvě mísy velké, 2. mísa prostřední, 3. mísa cínová, 4. talířů cínových osm, 5. konev pinetní, 6. konev třížejdkliková, 7. polopinty, 8. třetinka, čtyři lžice s řapíky stříbrnými... Díl druhý Jiřtku: Z nádobí cínového: 1. mísy dvě větší, 2. mísa prostřední, 3. mísa chřenová, 4. pinty dvě, 5. třížejdkliková konev, 6. třetinky tři, 7. talířů osm, 8. svícen cínový, 9. moždíř, 10. rožeň, 11. lžičky čtyři s držadly stříbrnými... Díl třetí Matějův: 1. mísa velká, 2. mísa menší, 3. mísy dvě prostřední, 4. miska chřenová, 5. konev pinetní, 6. třížejdkliková, 7. třetinka jedna, 8. umyvadlo, talířův cínových osm, čtyři lžičky s řapíky stříbrnými.*“ Dorota Matějová si pořídila svůj kšaft roku 1580. Byla vdovou po Janu Matějovic, jehož jméno je v letech 1555-1560 uvedeno mezi kšaftovními svědky, přičemž v roce 1555 a 1560 zastával úřad purkmistra. Jeho testament není v *Knize kšaftů 1517-1828* zapsán. V závěti Doroty Matějové se objevil odkaz chmelnic a pivovaru, je tedy možné, že ve svém domě měla šenk, a proto odkazovala tolik nádobí.

⁵²⁹ Srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů, s. 171: „*Jeden pak rybní kotlík měděný, který velice jest sešlý, synu Antonínovi Veselému.*“

mít umělecké provedení.⁵³⁰ Kromě cínového a měděného nádobí v méně majetných rodinách sloužilo ke stolování náčiní z mosazi, železa nebo dřeva.⁵³¹ Dání stříbrného nebo zlaceného nádobí, které se používalo při slavnostních příležitostech, bylo v Rokycanech shledáno pouze šestkrát za celé sledované období. Ve pěti případech se jednalo o stříbrné příbory⁵³² a v jenom případě byly odkázány pozlacené koflíky.⁵³³ Zlacené a stříbrné nádobí představovalo pro rokycanské kšaftující cenné předměty, které měly sloužit k reprezentaci a teauraci majetku. Podle výpovědi testamentů neprodělalo stolní vybavení za sledovaná léta 1517-1623 a 1733-1777 téměř žádné změny. Nejčastěji odkazovaným a používaným nádobím bylo po celou studovanou dobu nádobí cínové, v menší míře potom měděné. Zlacené a stříbrné jídelní náčiní nebylo v domácnostech obvyklé a představovalo luxusní stolovací prvek.⁵³⁴

Kromě nádobí byly kuchyně vybaveny nábytkem. Rokycanští měšťané nebyli v případě nábytku příliš sdílní. Nejčastěji byly kšaftovány truhly, a to v 15 případech.⁵³⁵ Většina odkazů truhel spadala do let 1517-1623, pouze dva kšaftující ji zmínili v průběhu 18. století. Truhla byla důležitým vybavením domů. Kromě toho že sloužila k uskladnění věcí a cenností,⁵³⁶ dalo se na ní sedět, mohla sloužit také jako stůl nebo postel.⁵³⁷ Truhly mohly být různě malovány a zdobeny.⁵³⁸ Důležitou součástí kuchyně

⁵³⁰ TAMTÉŽ, s. 44: „*Jedna flaše na způsob knihy.*“

⁵³¹ V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ – J. STEJSKALOVÁ, *Interiéry*, s. 117.

⁵³² Zámečník Jan v roce 1529 kšaftoval: „*Jest 13 lžic s řapíky stříbrnými...*“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 11. Lžičky se stříbrnými řapíky odkázala v roce 1571 Dorota Ambrožová: „*Anně Rabický čtyři lžičky se stříbrnými řapíky.*“ TAMTÉŽ, fol. 45. Také Eva Magdalena Mittelbachová v roce 1737 vlastnila stříbrné příbory: „*V mé pozůstalosti devět stříbrných lžic, jeden pár stříbrných nožů...*“ TAMTÉŽ, *Kniha Testamentů 1733-1777*, s. 32.

⁵³³ Primas Václav Havlík rozdělil tři zlacené koflíky mezi své tři dcery: „*Tři koflíky pozlacený, jeden Voršile, druhý Maruši, třetí Anně.*“ TAMTÉŽ, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 66.

⁵³⁴ K vybavenosti měšťanských domů stolním náčiním srov. Josef PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 534-535 a 823-824.

⁵³⁵ Srov. testament Anny Jircháčky: „*Marianě, Kumkový dceři, ostatek šatův při nich truhlu zelenou velkou.*“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 148.

⁵³⁶ Srov. testament Bernarda z Dubu: „*V mý truhle to všecko jest. Klíč leží pod truhlou a najde se v ní asi okolo jedenáctma uherskejch zlatejch a vejrunku patnácte kop.*“ TAMTÉŽ, fol. 49.

⁵³⁷ Václava KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 80.

⁵³⁸ Srov. kšaft Anny Pírkový: „*Odtud však, aby byla povinna dáti Kateřině Prohorzový zde rodilé truhlu velkou malovanou a konev cínovou třížejdlíkovou.*“ SOKA Rokycany, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 129.

byl stůl, který byl odkázán pětkrát.⁵³⁹ U stolu se sedělo na lavicích nebo židlích. Dání židlí se v rokycanských posledních vůlích objevuje až kolem poloviny 18. století,⁵⁴⁰ podobně jako odkazy malovaných almar.⁵⁴¹

6.1.2. Obraz postele

Nejvíce odkazovanou položku v rokycanských kšaftech představovaly dání ložního prádla.⁵⁴² Stejně jako v případě kuchyňského nádobí byly nejčastějšími příjemkyněmi těchto odkazů panny a paní, neboť lůžkoviny byly součástí výbavy každé ženy.⁵⁴³ V některých případech získali povlečení a peřiny i muži.⁵⁴⁴ Pořizovatelé závětí buď odkázali ložní prádlo souhrnně jako „z lože šatů“⁵⁴⁵ nebo „z postel šatů“⁵⁴⁶ případně ho blíže specifikovali a rozepsali, díky čemuž může být zrekonstruována výbava raně novověké postele. Velmi podrobné svědectví přináší opět kšaftovní dorovnání Doroty Matějové, podle kterého vlastnila několik spodních a svrchních peřin, podušek, prostěradel, polštářů a cích, které rozlišila na kmentové (batist), česané, hrubé, bílené a hřebné, kromě toho odkazovala i ubrus a ručníky.⁵⁴⁷ Ne všechny domácnosti

⁵³⁹ Srov. testament píše Pavla: „Item též ještě k tomu manželce své odkazuji jeden stůl.“ TAMTÉŽ, fol. 32.

⁵⁴⁰ Srov. poslední vůle Václava Bludovského z roku 1752: „Jeden stoleček, který do chalupy Václavovi Bludovskému zapůjčený byl...“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 103-104. Dále poslední vůle Václava Pražského: „... starou sesli, malou sesličku zeleně potaženou, vojenskou sesli skládanou...“ TAMTÉŽ, s. 124.

⁵⁴¹ Srov. poslední vůle Kateřiny Chopové z roku 1741: „Panu Antonínovi Třebízskému černou almaru s obrazem svatého Daniele.“ TAMTÉŽ, s. 43.

⁵⁴² Blíže ke kultuře spaní v raném novověku srov. Lydia SOUKUPOVÁ, Lůžko a postel. (Pokus o sémioticko-funkční analýzu), in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 113-136.

⁵⁴³ Výbavou zabezpečil Petr, bečvář v Pátku, své dvě dcery: „Vjepravou sem ji náležitou dal [dceři Důře]. Chci tomu, aby i Kazi, dceři mé, vejprava se, když by k místu přijíti a vdáti se chtěla, poctivá vydala.“ SOKA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 71.

⁵⁴⁴ Srov. kšaft Petra Špaldy: „Těž Vávrovi, synu mému, [odkazuji] z postel šatů, aby mu vydáno bylo.“ TAMTÉŽ, fol. 8.

⁵⁴⁵ Srov. kšaft Lorence Lehnera: „Víceji Marianě, děvčeti, Anna manželka má, kdyby měla přijíti z lože šatův s pěkným povlečením, aby dala.“ TAMTÉŽ, fol. 114.

⁵⁴⁶ Srov. kšaft Apoleny Zahálčícovic: „Aby vydal Evě, dceři své a mé, z postel šatův ložních na uznání přátel nejlepších.“ TAMTÉŽ, fol. 33.

⁵⁴⁷ Srov. TAMTÉŽ, fol. 59-60: „První díl Václavu: Peřina spodní ve tři poli, se dvěma cíchami hřebnými, polštář velký s cíchou bílenou a druhou hřebnou, podušky tři malé a jedna kmentová, peřina svrchní ve

byly tak dobře zajištěné lůžkovinami. Postel Jiřího Hradeckého byla vybavena jen jednou peřinou, třemi polštáři a jednou poduškou.⁵⁴⁸ Odkaz postele se objevil u šesti rokycanských měšťanů. Tato dání však blíže nevypovídají o tom, jaký vzhled postele měly, ani kde byly umístěny. Kšaftující se většinou spokojili s tím, že odkázali „*lože, na němž ležím.*“⁵⁴⁹ Nové vybavení měšťanských ložnic se objevuje až v polovině 18. století, kdy Vít Prokop Korren uvedl odkaz nočního stolku.⁵⁵⁰ Podobně Václav Pražský kšaftoval „*noční stolek zelený otvírací.*“⁵⁵¹ Další příslušenství, které mělo zpříjemňovat spaní, bylo měděné ohřívadlo.⁵⁵²

6.1.3. Odívání

Vedle lůžkovin se ve studovaných testamentech objevily odkazy oblečení.⁵⁵³ Pro některé kšaftující mohly být šaty jediným majetkem, který měli.⁵⁵⁴ Jiní měšťané

tři poli se třema cejchami, prostěradlo kmentové, prostěradlo hřebné. Díl druhý Jiříku: Peřiny dvě svrchní, jedna spodní, polštáře dva, podušky tři a to všecko s povlečením, povlečení i s prostěradly čtrnácte kusů, ručníky dva, ubrus jeden. Díl třetí Matějův: Peřina spodní se dvěma cejchami hrubými, polštář velký s cejchami jednou bílenou, druhou hřebnou, podušky tři, malé cejchy na nich čtyři česané a jedna kmentová, peřina svrchní ve čtyři poli se třemi cejchami česanými, prostěradla tři, prostěradlo kmentové, prostěradlo hřebné.“

⁵⁴⁸ Srov. testament Jiřího Hradeckého: „*Nejprve postel, na které lýchám tu u paní Dumetový, v komoře peřinu, kterou se vodívám, a tři polštáře, jednu podušku nebo toho víc nemam, to vše vodkazuji a za své svobodně dávám panně Anně.*“ TAMTÉŽ, fol. 85.

⁵⁴⁹ Srov. TAMTÉŽ, fol.135.

⁵⁵⁰ Srov. testament Víta Prokopa Korrena z roku 1755: „*Jeden schlaftisch za tři zlatý.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 80.

⁵⁵¹ Srov. TAMTÉŽ, s. 125.

⁵⁵² Ohřívadlo se objevilo v kšaftu Kateřiny Riegerové z roku 1741: „*Za páté, sirotkům Ostalinsovým, totiž Janovi, mají paní kšaftující Kateřiny ustanovení dědicové jedno sto zlatých najednou hned po potvrzení kšaftu odvésti a ohřívadlo měděný...*“ TAMTÉŽ, s. 55.

⁵⁵³ Blíže k odívání srov. J. PETRÁŇ, *Dějiny II/2*, s. 847-908; Ludmila KYBALOVÁ, *Dějiny odívání. Renesance (15. - 16. století)*, Praha 1996; TÁŽ, *Dějiny odívání. Barok a rokoko*, Praha 1996. Milena HAJNÁ, *Oděvní móda na dvoře posledních Rožmberků, České Budějovice 1996* (diplomová práce).

⁵⁵⁴ Srov. kšaft Anny, schovanky Matěje Železného: „*Kterěz statky mám u Tornusa v Blovicích, jmenovitě dvě sukně, jednu černou a druhou višňové barvy, čtyry rukávce a na mzdu na loňskou slíbený rubáš osm loket, jednu roušku, to všecko odkazuji Železným dětem...*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 5.

a měšťanky se mohli pochlubit velmi pestrým šatníkem.⁵⁵⁵ Předmětem dědictví bylo oblečení nové i obnošené, přičemž testátoři mohli uvést, v jakém stavu se odkazované ošacení nacházelo.⁵⁵⁶ Stejně jako bylo souhrnně odkazováno ložní prádlo, spokojili se někteří pořizovatelé závětí s tím, že kšaftovali „šaty chodící“⁵⁵⁷ nebo „svršky.“⁵⁵⁸ Ženy nejčastěji odkazovaly nebo dědily různobarevné sukne⁵⁵⁹ a živůtky,⁵⁶⁰ v 18. století přibýly šněrovačky,⁵⁶¹ dále rozličné pláštíky a mantlíky z harasu,⁵⁶² liščí, sprátkové a kuní kožichy.⁵⁶³ Méně častým ženským oblečením, které se v testamentech objevilo,

⁵⁵⁵ Srov. testament Jiřího Žampacha Roudnického: „Klobouk, dva kabáty, jeden soukenný a druhý barhanový, kalhoty soukenný, plášť nový i starý, punčochy kožené, dvě košile, pět vobojků, to vše Janovi, bratru mému, odkazují.“ TAMTÉŽ, fol. 109.

⁵⁵⁶ Kateřina Kovandová odkázala velmi obnošený kožich, který potřeboval opravit: „Anně kožich starej a tři lokty plátna na pošití svrchu toho kožichu.“ TAMTÉŽ, fol. 43. Obnošené šaty zdědila také Rozina Šfilholová: „Rozině Šfilholové, která jej v nemoci hlídala a jemu sloužila, staré šaty vydati.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 4. Naproti tomu Jiří Žampach Roudnický kšaftoval nový kožich, srov. poznámka č. 554, a Petr Babka odkázal svým strýcům své nejlepší kabáty, srov. TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 25.

⁵⁵⁷ Srov. kšaft Anny Jircháčky: „Anně Kumkovy chodící svy šaty, jichž nemálo jest, daruji.“ TAMTÉŽ, fol. 147.

⁵⁵⁸ Srov. kšaft Voršily Korandový: „Svršky, kteréž se najdou společně, se rozdělití mají.“ TAMTÉŽ, fol. 76.

⁵⁵⁹ Mariana Klivcová odkázala svojí přítelkyni tyrkysovou sukni: „Sukni tyrkysovou Kateřině, manželce pana Matasa.“ TAMTÉŽ, fol. 82. Markéta Kholbová kšaftovala svojí vnučce Barboře černou sukni, srov. TAMTÉŽ, fol. 135. Žlutou vyšívanou sukni podědila Kateřina Třebízská po své přítelkyni Kateřině Chopové: „Kateřině Třebízské z obzvláštní lásky a náchylnosti novej kožich modrej a žlutou sukni vyšívanou tykitovou na památku odevzdává a odkazuje.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 40. Sukně mohla být zdobena prýmky, což dokládá zápis v kšaftu bakaláře Blažeje Sophina: „Paní Lidmile, Martina bakaláře manželce, jednu sukni koumarovou s prými černými odkazují.“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 67.

⁵⁶⁰ Srov. kšaft bakaláře Blažeje Sophina: „Anně Růžičkovy muchýrku červenýho muchýru a živůtek tykitový popelatý barvy.“ TAMTÉŽ.

⁵⁶¹ Srov. kšaft Roziny Lehnerové: „Rozálii Morkušový starou svou šněrovačku.“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 57.

⁵⁶² Srov. kšaft Markéty Kholbové: „Marianě, Jana Johanesovic manželce, mantlík harasový všední dávám.“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 135.

⁵⁶³ Mezi vlastnicemi kožichů dominovala Anna Železná, která kšaftovala pět kožichů: „Odkazují Janovi, manželu svému, kožich liščí černým sukнем podšitý s vysokým obojkem... Dorotě, sestře své, odkazují dva kožichy, jeden kuní podšitý černým sukнем a druhý liščí podbřiškový podšitý a dvě sukničky nejlepši,

byly pokrývky hlavy⁵⁶⁴ a štuclé.⁵⁶⁵ Pod svrchním oblečením nosily ženy spodní košile.⁵⁶⁶ Představu o mužském odívání je možné si udělat na základě kšaftu Jiřího Žampacha Roudnického.⁵⁶⁷ Mužský oděv tvořila košile, kterou mohl doplňovat odnímatelný límec – „*obojek*“, nohavice a punčochy z kůže nebo šamlatu.⁵⁶⁸ Přes košili mohli měšťané nosit kabáty, pláště nebo kožichy.⁵⁶⁹ Testamenty nepodávají úplný obraz o raně novověkém odívání, neboť o některých částech oblečení, například o botách, se nezmiňovali vůbec. Pro 18. století se odkazy oblečení vyskytovaly méně často a testátoři upřednostňovali dání finanční hotovosti.

6.1.4. Šperky, cennosti a umělecké předměty

V mnohem menší míře kšaftovali měšťané a měšťanky šperky, cennosti a umělecké předměty.⁵⁷⁰ Odkazy těchto předmětů jsou po celé sledované období spíše výjimečné, neboť se o nich zmínilo jen malé množství testátorů.⁵⁷¹ V letech 1517-1550 odkázalo své cennosti sedm kšaftujících (7,5%), v období 1551-1623 jedenáct (10%)

pláštík harasový... Matce své dva kožichy, jeden lalokový kuní a druhý spratkový a sukničku harasovou.“ TAMTÉŽ, fol. 14.

⁵⁶⁴ Karkuli odkázala Mariana Klivcová: „*Anně Stanislavový dvaceti kop, karkuli aksamitovou dceři její straší.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 82. Barbora, manželka Jiříka Dulického si přála, aby její čepce připadly jejím dětem: „*Item šaty chodící nebožky a čepce napřed dítkám jejím, aby náležely.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 107.

⁵⁶⁵ Srov. testament Víta Prokopa Korrena: „*Čtyři štuclé po pěti zlatých.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 80.

⁵⁶⁶ Srov. Kšaft Kateřiny Chopový: „*Paní Anně Jakobový, sestře svý... a čtyři tlustý košile odkazuji.*“ TAMTÉŽ, s. 40.

⁵⁶⁷ Srov. poznámka č. 554.

⁵⁶⁸ Také kšaft Jana Kohouta podává obraz mužského oblečení: „*Kubovi, bratru svému vlastnímu, aby mu dali, nohavice popelatý a kožíšek malý. Janovi Klenovic aby dali dvoje punčochy.*“ SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 10.

⁵⁶⁹ Drahý zdobený kožich odkázal Bernard z Dubu: „*Kantorovi ve škole vodkazuji svý dluhy, kožich liščí rudej se stříbrnými haklíky.*“ TAMTÉŽ, fol. 49.

⁵⁷⁰ Ke klenotům v českokrumlovských domácnostech srov. V. BŮŽEK – H. BŮŽKOVÁ, Klenoty. K výtvarnému umění v domech pražských měšťanů srov. Zdeněk HOJDA, Výtvarná díla. Ke měšťanské knižní kultuře srov. J. PEŠEK, Knihy.

⁵⁷¹ Rokycany ve sledované době nebyly, narozdíl od Jindřichova Hradce (srov. J. HRDLÍČKA, Hmotná kultura, s. 35-54), významným rezidenčním městem, patřily mezi malá komorní a od 21. dubna 1584 královská města. Snad proto nevlastnilo mnoho měšťanů cennosti nebo je prostě v testamentu blíže neurčili.

a mezi léty 1733-1777 na ně pamatovalo osm měšťanů a měšťanek (12%). Nejčastěji odkazovanými šperky byly prsteny s polodrahokamy a šňůrky perel – „*perlovce*.“ Velmi detailně popsal své skvosty Jan Babinec.⁵⁷² Dva prsteny, jeden s tyrkysem a druhý s rubínem obdrželi od Bernarda z Dubu poručníci jeho kšaftu.⁵⁷³ Tolary s očkem dostávali dědici jako památku na testátora.⁵⁷⁴ Z liturgických předmětů vlastnili měšťané „*páteře*.“ Růžence, zhotovené ze zlata, stříbra a perel, někdy vykládané drahými kameny, ztrácely svoji liturgickou funkci a stávaly se dekorací měšťanských reprezentačních prostor.⁵⁷⁵ Růženců mohli měšťané vlastnit několik, jak dokládá kšaft Doroty Ambrožové.⁵⁷⁶ Odkazy uměleckých předmětů jako jsou knihy, které testátoři většinou blíže nespécifikovali,⁵⁷⁷ obrazy svatých,⁵⁷⁸ závěsné hodiny⁵⁷⁹ a zrcadla⁵⁸⁰ jsou pro Rokycany doloženy až od první poloviny 18. století. Tyto odkazy vypovídají o zvyšování vzdělanosti a kulturní úrovně rokycanských měšťanských domácností.

⁵⁷² Srov. SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 11: „*Anně, dceři své, odkazuji... a k tomu páteř, kterej mam v zástavě od pana Letmského... Ze všech jiných troštů a prstenů i druhé dva páteře též odkazuji Anně. Jablko a dva uzly perlový jsa k tomu velikému páteři. Regině, dceři své, odkazuji... dva perlovce... V perlovci jest kamenů deset: dva modrý, tři bílý, dva zelený, dva červený, jeden brunátný. Každý kámen vsaden v uherský zlatý. Prstýnek jeden na menším páteři jest.*“

⁵⁷³ Srov. TAMTÉŽ, fol. 49: „*Poručníky toho všeho pana Martina Strejce, kterémuž prsten s turkusem vodkazuji, a Jana kantora, tolikéž jeden prsten s vokrouhleným pěkným rubínkem vodkazuji, dělám.*“

⁵⁷⁴ Srov. kšaft Anny Šafaříkové: „*Jednomu každému zpočátku jmenovanému dědici na památku odkázala starý tolarový peníz s očkem.*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 158.

⁵⁷⁵ Srov. Václava KALOUSOVÁ, Rokycanští měšťané, s. 85.

⁵⁷⁶ Srov. SOkA Rokycany, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 45: „*... jeden páteř drbonějších zrněk... Item Barboře Batošce mantlík harasový. Item Mndaleně Havlíkové jednu konev velikou, jeden páteř větších zrněk.*“

⁵⁷⁷ Václav Pražský vlastnil knihy v latině, italštině a francouzštině: „*Knihy v jazyce latinském, vlašském a francouzském jakby koliv se jmenovati se mohly...*“ TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 124. Knihy byly také v domácnosti rožmitálského hejtmána Víta Prokopa Korrena: „*Všechny knihy moje by synům mým nezletilým připadly, tomu míti chci.*“ TAMTÉŽ, s. 82. Jediná kniha, která byla odkázána v průběhu 16. století, byla Bible, srov. kšaft Anny Železný z roku 1531: „*Janovi, manželu svému odkazuji Bibli.*“ TAMTÉŽ, Kniha kšaftů 1517-1828, fol. 14.

⁵⁷⁸ Své manželce Popelině odkázal František Blud'ovský „*dvě Jezulátka za sklem.*“ Srov. TAMTÉŽ, Kniha testamentů 1733-1777, s. 104. Václav Pražský vlastnil obraz svatého Václava a svatého Jana. Srov. TAMTÉŽ, s. 124.

⁵⁷⁹ Srov. poslední vůle Víta Prokopa Korrena: „*Jedny visutý hodiny za 15 zlatých.*“ TAMTÉŽ, s. 82.

⁵⁸⁰ Odkaz zrcadel se ve zkoumaných testamentech objevil pouze jednou v poslední vůli Víta Prokopa Korrena: „*Dvě zrcadla za osm zlatých.*“ TAMTÉŽ, s. 80.

Zvláštní předměty, které neměly žádnou praktickou funkci a sloužily k teauraci majetku a reprezentaci, odkázali Rokycanští jen ve čtyřech případech. Dvakrát bylo kšaftováno stříbrné jablko⁵⁸¹ a jednou pozlacené koflíky.⁵⁸² Rožmitálský hejtman Vít Prokop Korren, jehož kšaft měl v tomto směru vysokou vypovídací hodnotu, vlastnil umělecky zhotovené a exotické zbraně – stříbrný kord a tureckou pistoli.⁵⁸³

Studované testamenty nedovolují detailnější poznání hmotné kultury raně novověkých měšťanských domácností, neboť jsou pramenem nedostatečným a jejich vypovídací hodnota v tomto směru malá. Neukazují veškeré vybavení domácností, ale pouze ty předměty, které připadaly kšaftujícímu důležité nebo je považoval za nejhodnotnější v celé domácnosti.⁵⁸⁴ Jak již bylo řečeno několikrát, vhodný byl průnik s pozůstalostními inventáři, které ovšem nejsou v případě Rokycan dochované.⁵⁸⁵

⁵⁸¹ Jablko kšaftoval Jan Babinec, srov. poznámka č. 575, a Maruše Beranka: „*Marianě, dceři pekařčině, aby dáno bylo jablko stříbrný.*“ TAMTÉŽ, *Kniha kšaftů 1517-1828*, fol. 28.

⁵⁸² Primas Václav Havlík dal každé ze svých třech dcer pozlacený koflík, srov. poznámka č. 532.

⁵⁸³ Srov. poslední vůle Víta Prokopa Korrena: „*Jeden stříbrný kord za 25 zlatých, ... jednu tureckou flintu za pět zlatých.*“ TAMTÉŽ, *Kniha testamentů 1733-1777*, s. 79 a 80.

⁵⁸⁴ Srov. Václava KALOUSOVÁ, *Rokycanští měšťané*, s. 86.

⁵⁸⁵ Důvodem můžou být dva velké požáry v průběhu 18. století, při kterých město vyhořelo téměř celé včetně radnice, srov. Hana HRACHOVÁ a kol., *Rokycany. Dějiny českých měst*, Praha 2011, s. 70 a 101.

7. Závěr

Testamenty představují pramen, prostřednictvím kterého měšťané a měšťanky pojišťovali svůj majetek. Snažili se tak předejít dědickým sporům a urovnat své statky předtím, než jejich duše navždy opustí pozemský svět. Pořízení poslední vůle podléhalo městskému právu a po celou sledovanou dobu se vyznačovalo značnou ustáleností. Měšťan, který chtěl kšaftovat, k sobě pozval minimálně dva svědky z řad členů městské rady, kterým svoji závěť nadiktoval nebo ji předal již napsanou a oni ji dosvědčili.

Testamentární zápis se po celé sledované období příliš nezměnil. Začínal intitulací, ve které se měšťan představil. V letech 1517-1623 si testátoři vystačili s uvedením jména, které občas doplnili o příjmení, povolání nebo bydliště. V letech 1733-1777 se používání příjmení stalo zcela běžným, neboť ho uvedli všichni kšaftující. Ženy se identifikovaly prostřednictvím svých manželů, otců nebo bratrů, což vypovídalo o rozhodující roli muže ve společnosti. V 18. století uváděly provdané ženy a vdovy i své rodné příjmení. Před intitulací mohla být uvedena invocace, která z právního dokumentu činila krok posvěcený Bohem. Uvození závěti prostřednictvím vzývání Božího jména se začalo používat po roce 1581. Do té doby bylo spíše výjimkou. Mezi léty 1733-1777 uvádění invocace opět ustalo, což mohlo souviset s postupným ústupem náboženských praktik ve společnosti v duchu osvícenství. Důležitou součástí snad každého kšaftu bylo ujištění o psychickém zdraví pořizovatele poslední vůle. Formule *Sana Mente* byla podle Koldínovy kodifikace jednou ze závazných podmínek testování, která měla zabránit tomu, aby byla poslední vůle v budoucnosti napadena. Zajímavý je tedy poznatek, že v letech 1555-1556 a 1560-1562 v rokycanském vzorku se objevily závěti, ve kterých toto ujištění chybělo. Pravděpodobně se jednalo o chybu písaře při opisování, neboť byly všechny vysvědčeny a zaknihovány.

Hlavní náplní poslední vůle bylo určit dědice. Prostřednictvím dědických dáni lze zkoumat raně novověké rodinné struktury a sociální okolí testátora. Nejčastěji směřovaly odkazy mezi členy nukleární rodiny – tedy k dětem a manželce, případně manželu nebo rodičům. V Rokycanech byly doloženy rodiny s jedním, dvěma nebo třemi dětmi. Rodiny, ve kterých žili čtyři a více potomků, nebyly tak časté. Kšaftující rodiče si byli vědomi toho, že jejich děti se nemusely dožít dospělosti. Tato skutečnost byla v testamentech doložena větou: „*Jestliže by, kterého z nich pán Bůh neuchoval, tehdy spadni z mrtvého na živého.*“ Vdovci, vdovy a osamělé osoby kšaftovali ve

prospěch širší rodiny – vnoučat, sourozenců, strýců a tet, nebo přátel a sousedů. Menší odkaz mohla získat i čeládka a lidé, jež se o kšaftujícího starali v době nemoci. Testamentární zápisy přinesly dobový obraz chování dobré manželky a manžela. Žena měla být hlavně zbožná, poslušná vůči svému manželu a věrná. Od muže se na druhou stranu očekávalo, že se bude o svoji manželku především starat, neboť byl její pán a správce. Přestože je kšaft v první řadě pojišťovací dokument, podaly některé závěti svědectví o citových vazbách v raně novověkých rodinách. Ve zkoumaných závětech převládaly důvěrné a vlídné vazby mezi členy rodiny. Testátoři měli starost o svoje ovdovělé manželky, osiřelé děti nebo stárnoucí rodiče. V Rokycanech se také objevily poslední vůle, které doložily, že ne ve všech rodinách panovaly harmonické vztahy. Zmínky o rodinných přících byly však méně časté, neboť kšaftující pravděpodobně nechtěli, aby tyto spory pronikly na veřejnost.

O náboženském založení kšaftující přinesly testamenty pouze nepřímé svědectví, které je založeno na projevech vnější zbožnosti – tedy odkazech na zbožné a charitativní účely. Tato dání měla donátorům zajistit bezproblémovou cestu do nebe, které bylo vytouženým cílem každého křesťana. Rokycanští kšaftující odkazovali hlavně k místním svatostánkům kostelu Panny Marie Sněžné, kapli svaté Anny a kapli svatého Petra a Pavla. Vedle církevních institucí směřovali testátoři svá dání k místnímu špitálu, literátskému bratrstvu a po roce 1733 k bratrstvu při kostele Panny Marie Sněžné. Vnější náboženské vystupování bylo závislé na vnitřním náboženském přesvědčení kšaftujících. V předbělohorských kšaftech a v testamentech pořízených těsně po roce 1618 vystupovali rokycanští měšťané a měšťanky jako evangelíci. Dokládá to řada sporů, které vedli s místními faráři dosazenými horní konzistoií. Přínosné by bylo prostřednictvím testamentů sledovat proměnu náboženského smýšlení v době rekatolizace, avšak závěti z této doby nejsou dochovány. V průběhu sta let přijalo město katolickou víru za svou, neboť v roce 1673 vzniklo v Rokycanech náboženské bratrstvo Matky Boží Sněžné, do něhož prokazatelně vstupovali i rokycanští testátoři. V průběhu 18. století všichni kšaftující odkazovali peněžní částky na zádušní mše ze sebe i své předky a přáli si být pohřbeni „*křesťansko-katolickým způsobem.*“

Na smrtelné posteli tváří tvář smrti se raně novověký měšťan snažil naplnit ideál křesťanské smrti, který mu byl předkládán prostřednictvím dobových tisků *ars moriendi*, kázáních v kostele a nad mrtvými. Celé lidské putování pozemským světem bylo jen predehrou k věčnému životu v nebi nebo zatracení. Tyto brány jedinci otvírala právě smrt. V případě umírání dostal člověk jen jednu šanci, proto ji neměl promarnit

a dobře se připravit. Chování na smrtelné posteli mělo značně ustálený charakter. Nemoc a stáří patřily mezi zvěstovatele smrti. Tyto skutečnosti zmiňovali Rokycanští i v arengách svých posledních vůlí. Umírající se měl nejprve postarat o svoji duši – vyzpovídat se a přijmout svátost oltářní. Teprve pak se mohl začít věnovat světským věcem jako kšaftování a rozloučení s rodinou. Protestantský a katolický rituál smrtelné postele se lišil v případě udělení poslední svátosti, vzývání svatých patronů i fundací na zádušní mše, které měly zmírnit utrpení duše v očistci.⁵⁸⁶ Autentický návod, jak se dobře připravit na smrt, představoval pro Rokycany úvodní zápis v *Knize testamentů 1733-1777*. Tento text byl zaměřen na samotné pořízení poslední vůle. Testátor měl kšaftovat s rozumem, neměl zapomínat na svoji rodinu, přátele a hlavně na svoji duši, kterou měl zaopatřit tak, „*at' by v nebesích po smrti na věčnost hleděti mohla.*“⁵⁸⁷

Doklady o hmotné kultuře měšťanských domácností podávaly testamenty jen v omezené míře, neboť v nich nebylo zaneseno všechno vybavení domu. I tak se na základě jejich studia dalo zjistit, jak byla zařízená raně novověká kuchyně, jak vypadala postel a jaké oblečení měšťané nosili. Kromě těchto běžných věcí se v některých domácnostech nacházely šperky a umělecké předměty, které sloužily k uchování památky a reprezentaci. Rokycany nebyly městem rezidenčním, měly spíše venkovský charakter, snad proto nebyl výskyt cenností příliš častý. Doplnit bádání o pozůstalostní inventáře, které by vnesly do této problematiky více světla, nebylo možné, neboť se nedochovaly.

Testamenty nepřinášejí vyčerpávající odpovědi na všechny předložené otázky. Výzkum rokycanské každodennosti by se dal rozšířit o knihy trhové, které jsou pro Rokycany dochovány z let 1529-1602 a 1737-1778.⁵⁸⁸ Na základě trhových zápisů by bylo možné určit sociální a profesní stratifikace měšťanů a držba jednotlivých domů. Rozbor *Knih svědomí při právě městském* z let 1568-1692 a *Knihy smolné* z let 1573-1630 by mohl přinést pohled na sousedské spory a další trestněprávní aktivity obyvatel Rokycan.⁵⁸⁹ Další údaje vhodné pro výzkum postavení ženy ve společnosti by šlo získat

⁵⁸⁶ F. COSTER, Čtyři poslední člověka věci, s. 85-97. M. HUBÁTIUS, Umíráček, s. 332-334.

⁵⁸⁷ SOKA Rokycany, *Knihy testamentů 1733-1777*, s. 2.

⁵⁸⁸ SOKA Rokycany, AMRO I, *Knihy trhové*, inv. č. 2, 3, 4; TAMTÉŽ, AMRO II, *Knihy trhové*, inv. č. 104, 105, 106.

⁵⁸⁹ TAMTÉŽ, AMRO I, *Knihy svědomí při právě města Rokycan*, inv. č. 25 a 26; TAMTÉŽ, *Knihy smolná útrpného práva*, inv.č. 27.

z *Knihy smluv svatebních a kvitancí* z let 1626-1737.⁵⁹⁰ Vzhledem k tomu, že rokycanské knihy testamentů jsou v soustavné řadě dochovány až k roku 1842, otevírá se možnost rozšířit jejich studium až do poloviny 19. století a sledovat tak proměnu rokycanské testamentární praxe a další otázky z oblasti testamentárního diskursu v rámci epochy dlouhého trvání.

⁵⁹⁰ TAMTÉŽ, AMRO II, *Knihy smluv svatebních a kvitancí*, inv. č. 151.

8. Seznam použitých pramenů a literatury

8.1. Prameny

8.1.1. Prameny nevydané:

SOkA Rokycany, Archiv města Rokycany, AMRO II, Kniha kšaftů 1517-1828, inv. č. 84.

SOkA Rokycany, Archiv města Rokycany, AMRO II, Kniha testamentů 1733-1777, inv.č. 85.

SOkA Rokycany, Bratrstvo Matky Boží Sněžné v Rokycanech, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673 (nezpracováno).

SOkA Rokycany, AMRO I, kart. 38, sing. Ak 122-134, Registra kostelní (nezpracováno).

8.1.2. Dobové tisky:

BEUST, Jáchym von, Krátká zpráva, kterak by člověk pobožný k smrti se strojiti měl, tak aby z toho světa šťastně vykročiti mohl, Praha 1610 (uloženo v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově).

HUBÁTIUS, Milon, Umíráček pobožný aneb žádost bohabojného křesťana chtíti pobožně a šťastně umřítí, k čemu mnoho dopomáhá památka o čtyřech posledních věcech, totiž o smrti, o soudu, o pekle, o nebi..., Praha 1725 (uloženo v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově).

KOSTER, František, Čtyři poslední člověka věci: 1. Smrt, 2. Soud, 3. Peklo, 4. Ráj, Olomouc 1606 (uloženo v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově).

KRUPĚHORSKÝ, Mikuláš, Knížka o smrti. Kterak se křesťané k smrti strojiti mají a co je k takovému přihotování vzbuditi má, Praha 1594 (uloženo v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově).

ROTTERDAMSKÝ, Erasmus, Erasma Rotterdamského knížka, v kteréž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotovi se měl, Praha 1563 (uloženo v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově).

ROTTERDAMSKÝ, Erasmus, Erasma Rotterdamského knížka, v kteréž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotovi se měl, Praha 1786 (uloženo v knihovně Královské kanonie premonstrátů na Strahově).

8.1.3. Prameny vydané:

BOROVÝ, Klement (ed.), Jednání a dopisy konsistoře katolické i utrakvistické I-II, Praha 1868-1869.

GINDELY, Antonín – DVORSKÝ, František – KROFTA, Kamil – NOVÁK, Jan Bedřich – VOLF, Miroslav (edd.), Sněmy české od léta 1526 až po naši dobu, Svazek IX. (1595-1599), Praha 1897.

JIREČEK, Josef (ed.), Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou, Praha 1876.

JIREČEK, Josef – JIREČEK, Hermenegild (edd.), M. Brikcího z Licka Práva městská, Praha 1880.

PAŽOUT, Julius (ed.), Jednání a dopisy konsistoře pod obojí způsobou přijímajících a jiné listiny téže strany se týkající z let 1562-1570, Praha 1906.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), Nádoby mdlé, hlavy nemající? Diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku, Praha 2008.

RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.), Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009.

TISCHER, František (ed.), Dopisy konsistoře podobojí z let 1609-1619 I-II, Praha 1917-1921.

8.2. Literatura

- ANDREAS, Günter, Testamentsrecht der Stadt Köln im Mittelalter, Köln 1932.
- ARIÈS, Philippe, Dějiny smrti I-II, Praha 2000.
- BAUR, Paul, Testament und Bürgerschaft. Alltagsleben und Sachkultur im spätmittelalterlichen Konstanz, Sigmaringen 1989.
- BEDNAŘÍK, Karel – HAVELKOVÁ, Věra, Česky psané závěti z fondů Státního archivu v Drážďanech, SAP 34/2, 1984, s. 439-511.
- BĚLOHLÁVEK, Miloslav, Staré míry, váhy a peníze (Stručný přehled), Plzeň 1984.
- BÍLEK, Tomáš Václav, Reformace katolická neb obnovení náboženství katolického v království Českém po bitvě bělohorské, Praha 1892.
- BÍLEK, Tomáš Václav, Dějiny konfiskací v Čechách po roce 1618 I-II, Praha 1882-1883.
- BLÁHOVÁ, Marie, Historická chronologie, Praha 2001.
- BOROVSKÝ, Tomáš, Odkazy brněnských měšťanů církevním institucím v letech 1410-1530, SPFFBU, C 46, Brno 1999, s. 79-96.
- BÖSE, Kuno, Das Thema „Tod“ in der neuen französischen Geschichtschreibung: Ein Überblick, in: Paul Richard Blum (Hg.), Studien zur Thematik des Todes im 16. Jahrhundert, Wolfenbüttel 1983, s. 1-20.
- BŮŽEK, Václav a kol., Společnost českých zemí v raném novověku. Struktury, identity, konflikty, Praha 2010.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana, Klenoty v renesančních a manýristických domácnostech na jihu Čech, JHS 63, 1994, s. 23-43.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, Měšťanské domácnosti v předbělohorských jižních Čechách (Prameny, metody, stratifikace) JHS 59, 1990, s. 65-80.
- BŮŽEK, Václav – BŮŽKOVÁ, Hana – STEJSKALOVÁ, Jana, Interiéry domů v jihočeských předbělohorských městech. (Životní styl měšťanů v době pozdní renesance a manýrismu), JHS 59, 1990, s. 113-127.
- BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.), Paměť urozenosti, Praha 2007.
- CIRONIS, Petros, Historie města Rokycan I. Rokycany od 10. století do třicetileté války, Rokycany 1993.
- ČÁŇOVÁ, Eliška, Složení domácností v Čechách v roce 1651, HD 16, 1992, s. 63-66.

- ČORNEJOVÁ, Ivana, (ed.), Úloha církevních řádů při pobělohorské rekatolizaci. Sborník příspěvků z pracovního semináře konaného ve Vranově u Brna 4.-5. 6. 2003, Praha 2003.
- DELUMEAU, Jean, Dějiny ráje. Zahrada rozkoše, Praha 2003.
- DINZELBACHER, Peter, Poslední věci člověka. Nebe, peklo, očistec ve středověku, Praha 2004.
- DÜLMEN, Richard van, Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé, Praha 1999.
- EIRE, Carlos M. N., From Madrid to Purgatory, The art and craft of dying in sixteenth-century Spain, Cambridge 1995.
- FIALOVÁ, Ludmila, Dějiny obyvatelstva a České republiky a francouzští demografové, in: Pavla Horská – Martin Nodl – Antonín Kostlán (edd.), Francouzská inspirace pro společenské vědy v českých zemích, Praha 2003, s. 1-8.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – MUSIL, Jiří – STLOUKAL, Milan, Dějiny obyvatelstva českých zemí, Praha 1996.
- FLAŠKOVÁ, Zdena, Měšťané 17. a 18. století ve světle jejich testamentů, České Budějovice 1996 (diplomová práce).
- GENNEP, Arnold van, Přejímací rituály. Systematické studium rituálů, Praha 1997.
- GRULICH, Josef, Historická demografie a dějiny rodiny v Evropě a v České republice po roce 1950, HD 26, 2002, s. 123-146.
- GRULICH, Josef, Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století (Příspěvek k dějinám sociální každodennosti poddaných v období raného novověku), HD 23, 1999, s. 31-84.
- GUREVIČ, Aron, Nebe, peklo, svět. Cesty k lidové kultuře středověku, Praha 1996.
- HAJNÁ, Milena, Oděvní móda na dvoře posledních Rožmberků, České Budějovice 1996 (diplomová práce).
- HÁSKOVÁ, Jarmila, Sociální struktura Litomyšle a peněžní hotovosti jejích obyvatel na přelomu 15. a 16. století, SNM, řada A, 36/1, 1982, s. 1-44.
- HOFFMANN, František, Rozšíření Koldínových Práv městských v českých, německých a latinských podobách. (Ke 400. výročí vydání práv městských), StR 18, 1979.
- HOFFMAN, Gustav, Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy, Plzeň 1984.
- HOFMAN, Karel, Staré rokycanské domy II, Rokycany 2003².

- HOFFMANNOVÁ, Petra, Rodina v 16. století z pohledu testamentů královského města Louny, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et Historica IV), s. 107-122.
- HOJDA, Zdeněk, Výtvarná díla v domech staroměstských měšťanů v letech 1627-1740. Příspěvek k dějinám kultury barokní Prahy 1, PHS 26, 1993, s. 38-102.
- HOLINKOVÁ, Jiřina, Měšťanská kultura v předbělohorské Olomouci, České Budějovice 1991 (=OH 1), s. 165-177.
- HOLÝ, Martin – MIKULEC, Jiří, (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (=FHB, Supplementum I).
- HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard – STLOUKAL, Milan, Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy, Praha 1990.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, Rodina našich předků, Praha 1997.
- HRACHOVÁ, Hana a kol., Rokycany. Dějiny českých měst, Praha 2011.
- HRDLIČKA, Josef, Hmotná kultura měšťanských domácností v renesanční Telči, Vlastivědný sborník Vysočiny, Oddíl věd společenských 12, 2000, s. 35-54.
- HRUBÁ, Michaela, Nedávej statku žádnému, dokud duše v těle. Pozůstalostní praxe a agenda královských měst severozápadních Čech v předbělohorské době, Ústí nad Labem 2002.
- HRUBÁ, Michaela, Možnosti studia předbělohorských testamentů a inventářů pozůstalostí v královských městech severozápadních Čech, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et Historica IV.), s. 7-34.
- HRUBÁ, Michaela, Zvonění na sv. Alžbětu. Odraz norem a sociální praxe v životních strategiích měšťanek na prahu raného novověku, Praha 2011.
- JÍŠOVÁ, Kateřina, Spása duše a očistec u novoměstských měšťanů, in: Eva Doležalová – Robert Novotný – Pavel Soukup (edd.), Evropa a Čechy na konci středověku. Sborník příspěvků věnovaných Františku Šmahelovi, Praha 2004, s. 253-268.
- JÍŠOVÁ, Kateřina – DOLEŽALOVÁ, Eva, (edd.), Pozdně středověké testamenty v českých městech: prameny, metodologie a formy využití, Praha 2006.
- KALOUSOVÁ, Václava, Rokycanští měšťané v zrcadle testamentů na počátku předbělohorské doby (1517-1550), České Budějovice 2009 (bakalářská práce).
- KAMIŠ, Adolf, a kol., Malý staročeský slovník, Praha 1979.
- KAPRAS, Jan, Poručenství nad sirotky v právu českém se zřetelem k právům římskému, německému a v Rakousích platnému, Praha 1904.

- KAPS, Johannes, Das Testamentsrecht der Weltgeistlichen und Ordenpersonen in Rechtsgeschichte, Kirchenrecht und Bürgerlichem Recht Deutschlands, Österreich und der Schweiz, München 1958.
- KRÁL, Pavel, Mezi životem a smrtí. Testamenty české šlechty v letech 1550 až 1650, České Budějovice 2002.
- KRÁL, Pavel, Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku, České Budějovice 2004.
- KRÁL, Pavel, Kult předků. Paměť a smrt v myšlení české šlechty na počátku novověku, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), Paměť urozenosti, Praha 2007, s. 173-187.
- KRÁL, Pavel, Knihy o dobrém umírání v českém prostředí ve druhé polovině 16. a první půli 17. století, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= FHB, Supplementum I), s. 7-22.
- KUBÁK, Jaroslav, Závěti budějovických měšťanů v druhé polovině 16. století, JSH 34, 1965, s. 96-103.
- KŮRKA, Pavel B., Pohřby a záduší. Ekonomická stránka pohřbu ve městech kolem roku 1600, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= FHB, Supplementum I), s. 69-78.
- KUSKE, Bruno, Testamente und andere Vermögensauseinandersetzungen der Kölner Bürger (14. und 16. Jahrhundert). Quellen zur Geschichte zur Geschichte des Kölner Handels und Verkehrs im Mittelalter, Bonn 1923.
- KYBALOVÁ, Ludmila, Dějiny odívání. Renesance (15. - 16. století), Praha 1996.
- KYBALOVÁ, Ludmila, Dějiny odívání. Barok a rokoko, Praha 1996.
- LEMINGER, Emanuel, Co vypravují staré testamenty, Kutnohorské příspěvky k dějinám vzdělanosti české 6, 1932, s. 5-13.
- LE GOFF, Jacques, Zrození očiště, Praha 2003.
- LE GOFF, Jacques – SCHMITT, Jean-Claude, (edd.), Encyklopedie středověku, Praha 2002.
- MALÝ, Tomáš, Smrt a spása mezi Tridenintem a sekularizací. Brněňští měšťané a proměny laické zbožnosti v 17. a 18. století, Brno 2009.
- MALÝ, Tomáš, Kterak Starochrudimští na smrtelném loži kšaftovali (Testamentární praxe v raně novověké Chrudimi), Sborník prací východočeských archivů 10, Zámorsk 2005, s. 13-36.

- MALÝ, Tomáš, „... Nechtěje tomu, aby jací soudové a nevole po mé smrti byly...“ (Dědická praxe a pozůstalostní konflikty v raně novověké Chrudimi), in: Chrudimský vlastivědný sborník 8, Chrudim 2004. s. 55-100.
- MAŤA, Petr, Die Renaissance des Fegerfeures im barocken Böhmen, in: Václav Bůžek – Dana Štefanová (edd.), Menschen – Handlungen – Strukturen: Historisch – anthropologische Zugangsweisen in den Geschichtswissenschaften, České Budějovice 2001 (= OH 9), s. 139-160.
- MENOUŠKOVÁ, Markéta, „Leže v kázni boha všemohúcího, dobrého jsa rozumu...“ K výpovědní hodnotě kutnohorských kšaftů předbělohorské doby, České Budějovice 2006 (diplomová práce).
- MERHAUT, Cyril, Z malostranských kšaftů, ČSPS 48, 1940, s. 200-203.
- MIKULEC, Jiří, Barokní náboženská bratrstva v Čechách, Praha 2002.
- MIKULEC, Jiří, Náboženská bratrstva – institucionalizovaná zbožnost a smrt, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= FHB, Supplementum I), s. 163-164.
- MIKULEC, Jiří, Pobělohorská rekatolizace českých zemí, Praha 1992.
- MIKULEC, Jiří, 31. 7. 1627 – Rekatolizace šlechty v Čechách: čím je země, toho je i náboženství, Praha 2005.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, Narození a smrt v české lidové kultuře, Praha 2004.
- NOODT, Brigit, Religion und Familie in der Hansestadt Lübeck anhand der Bürgertestamente des 14. Jahrhunderts, Lübeck 2000.
- ORLITA, Zdeněk, Pohřební průvod mezi pietou a sebezprezentací. Tradice vyprovázení mrtvých v prostředí pobělohorských mariánských kongregací, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= FHB, Supplementum I), s. 187-208.
- PAMMER, Michael, Testamente und Verlassenschaftsabhandlungen (18. Jahrhundert), in: Josef Pauser – Martin Scheutz – Thomas Winkelbauer (Hg.), Quellenkunde der Habsburgermonarchie (16. - 18. Jahrhundert). Ein exemplarisches Handbuch, Wien – München – Oldenbourg, 2004, s. 495-510.
- PÁNEK, Jaroslav (ed.), Václav Březan, Životy posledních Rožmberků II, Praha 1985.
- PEŠEK, Jiří, Knihy a knihovny v kšaftech a inventářích pozůstalostí Nového Města pražského v letech 1576-1620, FHB 2, 1980, s. 247-282.
- PEŠEK, Jiří, Pražské knihy kšaftů a inventářů. Příspěvek k jejich struktuře a vývoji v době předbělohorské, PSH 15, 1982, s. 63-92.

- PEŠEK, Jiří, Pozůstalostní inventáře jako pramen k poznání kultury každodenního života, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 30-42;
- PETRÁŇ, Josef, Dějiny hmotné kultury II/1-2, Praha 1995-1998.
- PODLAHA, Antonín, Posvátná místa Království českého. Dějiny a popsání chrámů, kaplí, posvátných soch, klášterů i jiných pomníků katolické víry a nábožnosti v království Českém. Arcidiecése pražská: Díl IV., Vikariáty: Kolínský a Rokycanský, Praha 1910.
- POLANSKÁ, Martina, Každodenní život obyvatel královského města Tábora ve světle testamentů, České Budějovice 2004 (diplomová práce).
- RAK, Petr, Kadaňské knihy trhů a testamentů z let 1465-1603 a testamentární praxe v Kadani do počátku 17. století, SAP 48, 1998/2, s. 3-106.
- RATAJOVÁ, Jana, Pražské testamety (1600-1620) jako pramen k dějinám rodinných struktur, PSH 30, 1998, s. 90-125.
- RODR, Martin, Náboženské poměry v Rokycanech v době reformační. Od Husa k Bílé hoře, Rokycany 1959 (tiskem nevydáno, pouze rukopisná studie v knihovně Muzea dr. Bohuslava Horáka Rokycany).
- SELIGOVÁ, Markéta, Příspěvek ke studiu rodinných struktur v Čechách v polovině 17. století (panství Děčín – sonda), HD 17, 1993, s. 111-130.
- SCHILDHAUER, Johannes, Hansestädtischer Alltag. Untersuchungen auf der Grundlage der Stralsunder Bürgertestamente vom Anfang des 14. bis zum Ausgang des 16. Jahrhunderts, Weimar 1992.
- SCHILP, Thomas, (Hg.), Himmel, Hölle, Fegefeuer. Jenseitsvorstellungen und Sozialgeschichte im spätmittelalterlichen Dortmund, Essen 1996.
- SCHULZ, Gabriele, Testamente des späten Mittelalters aus dem Mittelrheingebiet. Eine Untersuchung in rechts- und kulturgeschichtlicher Hinsicht, Mainz 1976.
- SMETANOVÁ, Vítězslava, Ústečtí měšťané v Liber testamentorum z let 1509-1585, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et Historica IV.), s. 123-131.
- SOMMER, Johann Gottfried, Das Königreich Böhmen. Statistisch-topographisch dargestellt VI., Praha 1838.
- SOUKUPOVÁ, Lydia, Lůžko a postel. (Pokus o sémioticko-funkční analýzu), in: Pocta Josefu Petráňovi. Sborník prací z českých dějin k 60. narozeninám prof. dr. Josefa Petráně, Praha 1991, s. 113-136.
- STEJSKALOVÁ, Jana, Kšaft jako pramen pro studium úrovně měšťanské domácnosti, České Budějovice 1991 (= OH 1), s. 74-80.

STERNECK, Tomáš, Chtějí tomu, by pak třebas na několiko zámkuov zamčen byl, mocně odevřítí a to mrtvé tělo sami pochovati.“ Pohřby v konfesijně rozděleném prostředí na příkladu předbělohorského Brna, in: Martin Holý – Jiří Mikulec (edd.), Církev a smrt. Institucionalizace smrti v raném novověku, Praha 2007 (= FBH, Supplementum I), s. 79-113.

STORCHOVÁ, Lucie, Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století, in: Jana Ratajová – Lucie Storchová (edd.), Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku, Praha 2009, s. 776-820.

ŠIMEK, Josef, Ze kšaftů kutnohorských (1544-1577), Český lid 25, 1925, s. 191-195.

ŠMAHEL, František, Husitské Čechy. Struktury, procesy, ideje, Praha 2001.

ŠTAJNEROVÁ, Michaela, Testamenty litoměřických měšťanů z let 1527-1576 jako pramen k dějinám rodinných struktur, in: Michaela Hrubá (ed.), Města severozápadních Čech v raném novověku, Ústí nad Labem 2000 (=AUP, Philosophica et Historica IV.), s. 87-106.

ŠTĚPKOVÁ, Alena, Svět soběslavských měšťanů ve světle jejich testamentů 1549-1651, České Budějovice 2005 (diplomová práce).

ŠTROBLOVÁ, Helena, Úloha peněžních hotovostí v odkazech kutnohorských měšťanů na přelomu 15. a 16. století, Zprávy Krajského muzea východních Čech 7, Praha 1980, s. 21-29.

TRUHLÁŘ, Antonín – HRDINA, Karel – HEJNIC, Josef – MARTÍNEK, Jan, Rukověť humanistického básnictví v Čechách a na Moravě I-V, Praha 1966-1982.

WINTER, Zikmund, Kulturní obraz českých měst, život veřejný v XV. a XVI. věku I-II, Praha 1890-1892.

WINTER, Zikmund, Z rodiny a domácnosti staročeské, ze života XVI. století, řada první a druhá, Praha 1911-1912.

WINTER, Zikmund, Řemeslnictvo a živnost XVI. věku v Čechách (1526-1620), Praha 1909.

WINTER, Zikmund, Život církevní v Čechách I-II, Praha 1895-1896.

8.3. Internetové zdroje:⁵⁹¹

<http://vokabular.ujc.cas.cz>

<http://rokycanyhomepage.ic.cz/rokycanyhomepage.htm>

http://www.cefres.cz/IMG/pdf/fialova_2003_dejiny_obyvatelestva_cr.pdf

⁵⁹¹ Odkaz je funkční ke dni 26. dubna 2012.

9. Seznam zkratek

AMRO	Archiv města Rokycany
AUP	Acta Universitatis Purkynianae
AV ČR	Akademie věd České republiky
ed./edd.	editor/editoři
FHB	Folia Historica Bohemica
fol.	folie
HD	Historická demografie
Hg.	der Herausgeber (vydavatel/editor)
HÚ JU	Historický ústav Jihočeské univerzity
inv.č.	inventární číslo
JHS	Jihočeský sborník historický
kart.	karton
OH	Opera historica
PSH	Pražský sborník historický
s.	strana
SNM	Sborník Národního muzea
SAP	Sborník archivních prací
SOkA	Státní okresní archiv
SPFFBU	Sborník prací filosofické fakulty brněnské university
StR	Studie o rukopisech

10. Seznam grafů a tabulek

Graf č. 1: Časové rozložení testamentů v letech 1517-1550	s. 20
Graf č. 2: Časové rozložení testamentů v letech 1551-1623	s. 21
Graf č. 3: Časové rozložení testamentů v letech 1733-1777	s. 22
Graf č. 4: Zastoupení mužů a žen v testamentech	s. 39
Graf č. 5: Směry kšaftovních odkazů v letech 1517-1777	s. 45
Graf č. 6: Počet dětí v rodině v letech 1517-1777	s. 47
Graf č. 7: Směry odkazů v rámci širší rodiny v letech 1517-1777	s. 49
Graf č. 8: Odkazy k církevním institucím	s. 63
Graf č. 9: Odkazy ke špitálu v Rokycanech	s. 65
Graf č. 10: Testamenty, u kterých byla nemoc důvodem k sepsání	s. 86
Tabulka č. 1: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu v letech 1517-1550	s. 41
Tabulka č. 2: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu v letech 1551-1623	s. 41
Tabulka č. 3: Rozdělení testátorů podle rodinného stavu v letech 1733-1777	s. 42

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

11. **Obrazová příloha**

Seznam vyobrazení:

Obr. 1: Kostel Nejsvětější Trojice postavený kolem roku 1609 (foto Ivo Osvald).

Obr. 2: Socha sv. Jana Nepomuckého na Malém náměstí z roku 1709 (foto Ivo Osvald).

Obr. 3: Mariánský sloup z roku 1770 zřízený donací rokycanských měšťanů Jana Raucha, Jana Eisela a Jana Galla. V pozadí Dumetovský dům z roku 1542 (foto Ivo Osvald).

Obr. 4: Mariánský sloup z roku 1770 a kostel Panny Marie Sněžné, jak se dochoval po přestavbě v letech 1785-1788 (foto Ivo Osvald).

Obr. 5: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka, místo uložení knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 31).

Obr. 6: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka, místo uložení knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 31).

Obr. 7: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka, místo uložení knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 31).

Obr. 8: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka, místo uložení knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 31).

Obr. 9: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka, místo uložení knihovna Královské kanonie premonstrátů na Strahově, sign. AA XV 31).

Obr. 10: Titulní strana z Alba veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, Bratrstvo Matky Boží Sněžné v Rokycanech, Album veleslavného bratrstva Matky Boží Sněžné 1673).

Obr. 11: Ukázka testamentárního zápisu (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, AMRO II, Kniha kšaftů 1517-1828, inv. č. 84, fol. 8).

Obr. 12: Ukázka testamentárního zápisu (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, AMRO II, Kniha kšaftů 1517-1828, inv. č. 84, fol. 32).

Obr. 13: Ukázka testamentárního zápisu (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, AMRO II, Kniha kšaftů 1517-1828, inv. č. 84, fol. 58).

Obr. 14: Ukázka testamentárního zápisu (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, AMRO II, Kniha kšaftů 1517-1828, inv. č. 84, fol. 133).

Obr. 15: Ukázka testamentárního zápisu (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, AMRO II, Kniha testamentů 1733-1777, inv.č. 85, s. 77).

Obr. 16: Ukázka testamentárního zápisu (foto autorka, místo uložení SOkA Rokycany, AMRO II, Kniha testamentů 1733-1777, inv.č. 85, s. 215).

Obr. 1: Kostel Nejsvětější Trojice postavený kolem roku 1609, u kterého se nechali Rokycanští pohřbívat a kam směřovali své odkazy na zbožné účely (foto I. Oswald).

Obr. 2: Socha sv. Jana Nepomuckého na Malém náměstí z roku 1709, jejímž donátorem byl rokycanský měšťan Jan Roman Antonín Vodňanský z Wildfieldu. Vodňanští z Wildfieldu vystupovali v letech 1733-1777 jako křesťanští svědci (foto I. Oswald).

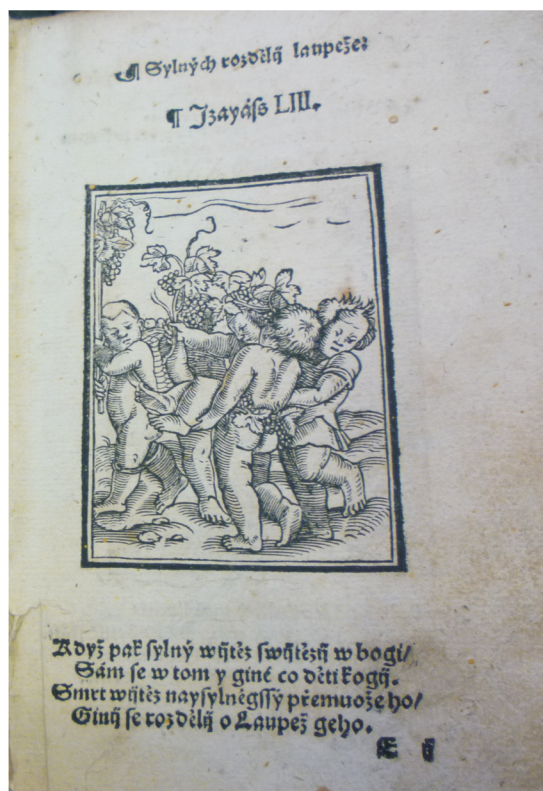
Obr. 3: Mariánský sloup z roku 1770 zřízený donací rokycanských měšťanů Jana Raucha, Jana Eisela a Jana Galla. V pozadí Dumetovský dům z roku 1542. Kšaft Vavřince Dumeta a jeho manželky Anny jsou dochovány v Knize kšaftů 1517-1828 (foto I. Oswald).

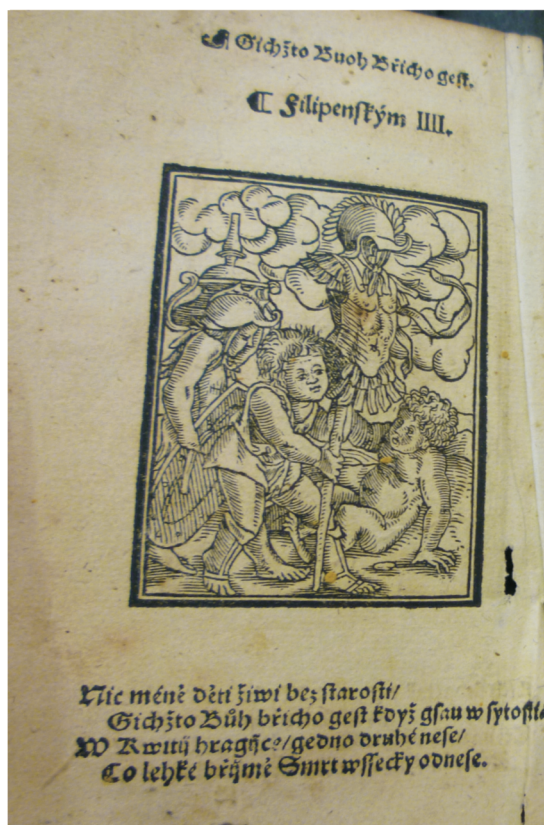
Obr. 4: Mariánský sloup z roku 1770 a kostel Panny Marie Sněžné, jak se dochoval po přestavbě v letech 1785-1788 (foto I. Oswald).

Obr. 5: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka).

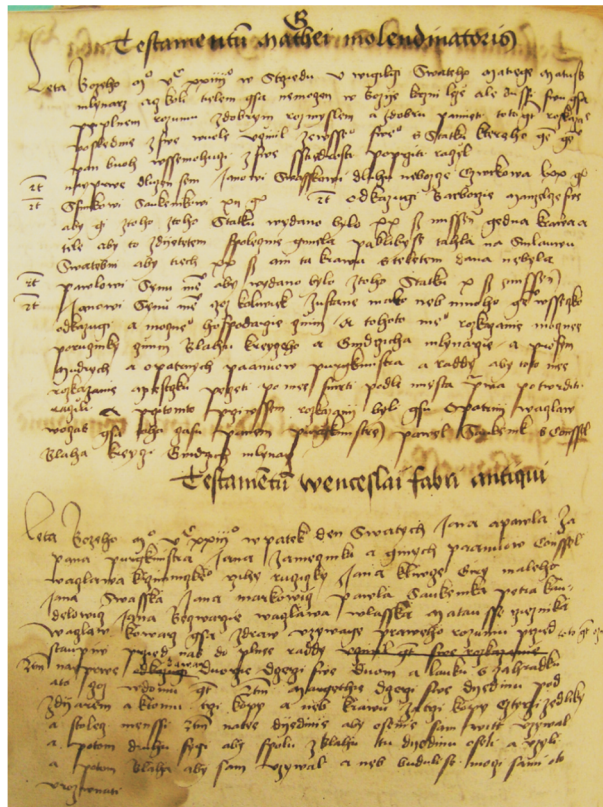
Obr. 6: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka).

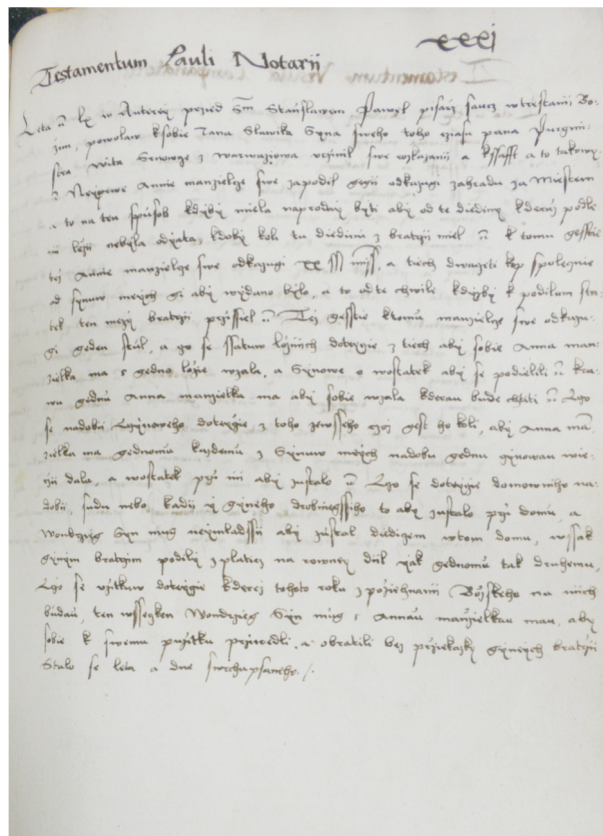
Obr. 7: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka).

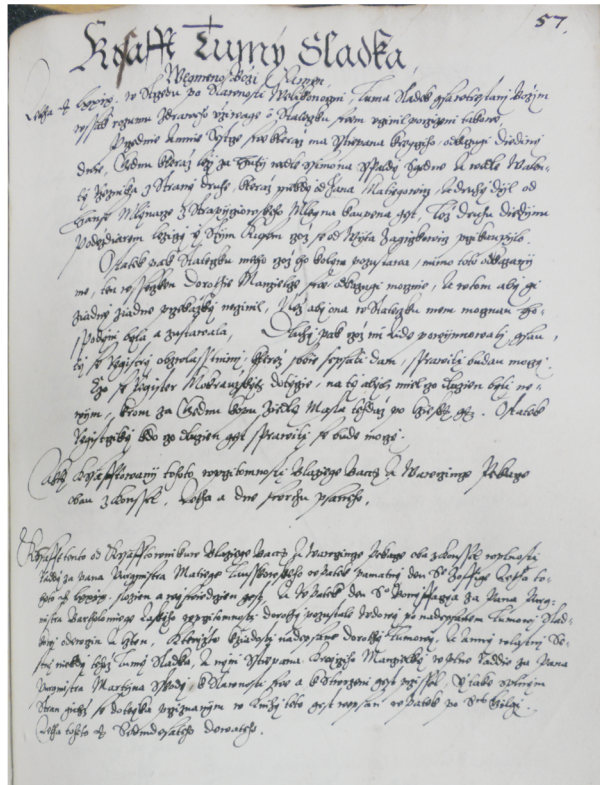
Obr. 8: Dřevoryt z knihy Erasma Rotterdamského Erasma Rotterdamského knížka, v kterémž jednomu každému křesťanskému člověku naučení i napomenutí se dává, jak by k smrti hotoviti se měl, Praha 1563 (foto autorka).

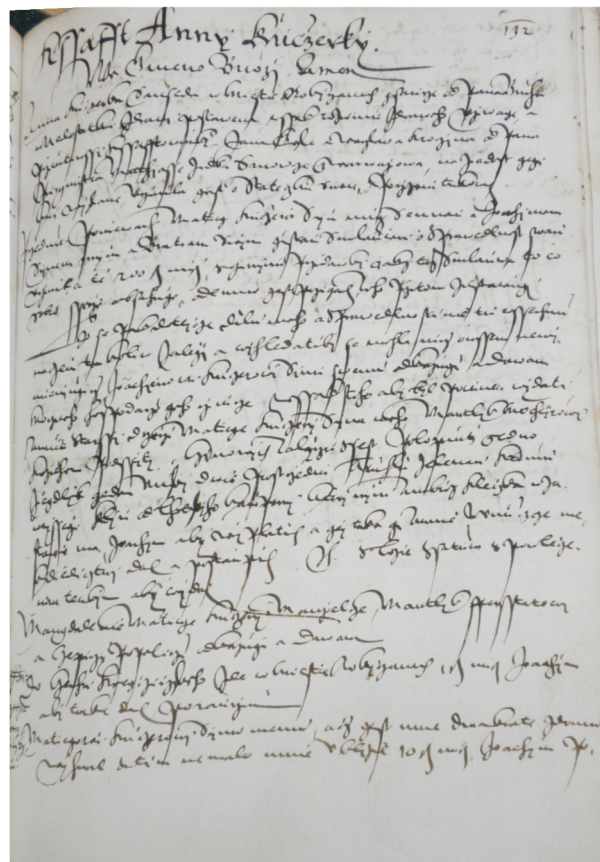
Obr. 11: Ukázka testamentárního zápisu. Testament Matěje, mlynáře, z 24. 2. 1524 a testament Václava, kováře z 26. 6. 1523 (foto autorka).

Obr. 12: Ukázka testamentárního zápisu. Testament Pavla, písaře, z 7. 5. 1560 (foto autorka).

Obr. 13: Ukázka testamentárního zápisu. Testament Tůmy, sládka, z 22. 4. 1579 (foto autorka).

Obr. 14: Ukázka testamentárního zápisu. Testament Anny Kučerky z 17. 7. 1608 (foto autorka).

